

*Criminaliteit en rechtspraak
in de
hoge heerlijkheid Middelharnis
1621 - 1811*

*Door:
Jan Both – streekarchivaris*

Woord vooraf

Middelharnis, gelegen op het Zuid-Hollandse eiland Goeree-Overflakkee, was in het verleden een hoge heerlijkheid. Wat hield dit precies in en hoe is dat zo gekomen? Op het gebied van de vroegere rechtspraak zijn nog tal van andere vragen te stellen. De gemeente Middelharnis beschikt over een rijk archief met daarin een schat aan informatie over ons verleden en dus ook over de rechtspraak en criminaliteit. In deze publicatie wordt de periode 1621-1811 onder de loep genomen. Het oudste register betreffende criminele zaken - de zgn. criminele rol - vangt aan in januari 1621. Tussen 1637 en 1654 bestaat er helaas een hiaat. Over de tussenliggende jaren is niets opgetekend in het betreffende register. Was er in die tijd niets gebeurd? In een oud resolutieboek van de halsheren heb ik in het jaar 1645 de volgende aantekening gevonden: "Op de clachte van verscheyde luyde die noch resteren betaelt te werden van 't halen van den scherprechter als oock het maeken van 't boeyen ende sluyten van de gevangenis mitsgaders 't maecken van 't schavot..." Hieruit leren we, dat er in de periode 1637-1654 zeker één persoon is terechtgesteld. Gelukkig is er vanaf 1654 een complete serie vonnissen bewaard gebleven. Hierbij dient nog wel te worden aangetekend, dat de ene secretaris meer noteerde dan de andere. Een echt 100% waterdicht en eenduidig verhaal is dus niet te maken. Daarenboven komen we hier en daar tegenstrijdigheden tegen, een gegeven waar we bij elk onderzoek mee te maken hebben. Alle overzichten en statistieken, maar ook conclusies, moeten we dan ook met enige reserve maken.

Deze publicatie bestaat uit twee delen. Het eerste deel vertelt ons meer over de rechtsgang, straffen en de competentie van de hoge heerlijkheid Middelharnis. Het tweede deel somt alle rechtszaken naar soort en vervolgens chronologisch op. Het eerste deel kunnen we als het rechts-historische gedeelte zien, terwijl in het tweede deel het sociaal-historische element de overhand heeft. De invalshoek van het geheel is met name gericht op de sociaal-historische kant, waarbij de mensen en de samenleving waarin zij leefden centraal staan. Het is dus beslist geen juridische studie, alhoewel bij sommige hoofdstukken de nadruk wel ligt op de justitie, want de rechtspraak vormde nu eenmaal het toneel van de handel en wandel van mensen, zowel van 'criminelen' als van de rechters. Het is vanzelfsprekend verleidelijk de verhalen te romantiseren of aan te dikken. Ik heb bewust gekozen voor een zo objectief mogelijke weergave van de feiten, zonder onnodige toevoegingen. Hier en daar wordt door middel van citaten de criminele rol 'aan het woord gelaten'.

Er is slechts een beperkt notenapparaat gehanteerd, daar het aantal geraadpleegde archiefstukken zeer beperkt is. De betreffende zaak is eenvoudig terug te vinden in de registers, waarin alles chronologisch staat opgetekend. Een groot deel van de publicatie is in feuilletonvorm verschenen in Eilanden Nieuws (tussen 1 september 2000 en 16 maart 2001). In de krant heb ik alle bekende achternamen vervangen door een pseudoniem of alleen een patroniem gebruikt. Tevens zijn in deze publicatie enkele bijlagen een een chronologisch overzicht toegevoegd.

Jan Both
Middelharnis, juni 2001

Stad aan 't Haringvliet en St. Adolfsland (= Ooltgensplaat en Den Bommel) vielen onder de jurisdictie van de Ruwaard van Putten. Middelharnis was ook een deel van Putten, maar bezat zelf de hoge jurisdictie. Wat hield dat nu in? Bij een hoge heerlijkheid was het plaatselijk gerecht bevoegd zwaardere misdrijven te veroordelen. De vonnissen gingen veel verder. Men mocht dan ook zwaardere straffen, zoals lijfstraffen en zelfs de doodstraf opleggen. Misdaden die met de dood bestraft werden, noemde men halsmisdrijven. Een hoge heerlijkheid werd daarom soms ook wel een halsheerlijkheid genoemd; een lage heerlijkheid stond in deze contreien meestal bekend als een ambachtsheerlijkheid. Zoals vermeld waren er dus drie hoge heerlijkheden op Goeree-Overflakkee: Goedereede, Klinkerland (= een deel van Herkingen, Nieuwe-Tonghe en Melissant) en Middelharnis. De situatie van Grijsoord was minder helder, maar dat is in dit verhaal niet zo van belang: we beperken ons tot de hoge of halsheerlijkheid Middelharnis.

1.1 Middelharnis een hoge heerlijkheid

Waarom was Middelharnis nu wel een hoge heerlijkheid en bijvoorbeeld Sommelsdijk of Dirksland niet? Deze vraag is niet zo eenvoudig te beantwoorden. Iedere heerlijkheid, polder of dorp heeft een eigen ontstaansgeschiedenis. Daarenboven moeten we de invloed van de vroegere eigenaren of leenheren niet onderschatten. Eigenlijk dateerden sommige rechten - waaronder de rechtspraak - al uit een tijd, waarin er van een dorp of bedijking dikwijls nog geen sprake was. Zo ook bij Middelharnis. De oudste vermelding over rechtspraak dateert uit het begin van de vijftiende eeuw, terwijl Middelharnis eerst in 1465 werd ingepolderd. Op 8 december 1415 verkocht Jacob van Gaesbeek, heer van Putten, aan enkele personen een moerdijk "opte Middelhernisse". In dit document was tevens sprake van het aanstellen van schepenen, die "alle zaken die gevallen sullen binnen deser selve moerdijk" berechten mochten. Jacob van Gaesbeek deed hierbij wat betreft de rechtspraak dus min of meer afstand van zijn zeggenschap. De betreffende personen hebben maar korte tijd het land ter moerdijking gehad, want in 1424 verkocht Jacob van Gaesbeek het wederom, maar ditmaal hield hij de hoge en lage heerlijkheid onder zich. Enkele jaren later - in 1435 - vond er nogmaals een verkoop plaats, inclusief hoge en lage heerlijkheid. Ondanks dat Karel van Bourgondië in 1463 een voorbehoud maakte van de hoge heerlijkheid voor de te bedijken "Middelhernisse", bleef het gebied ook na de bedijking buiten het rechtsgebied van de Ruwaard van Putten.¹

1.2 Regelgeving

Het was niet zo, dat baljuw en leenmannen helemaal naar eigen goeddunken konden vonnissen. Belangrijke leidraad was de in 1658 vastgestelde "Keuren ende Ordonnantie van Sint Michiel in Putte, dat men noemt Middelharnisse". Dit zeer gedetailleerde, uit 132 artikelen bestaande, document vertelt ons meer over de strafmaat, de samenstelling van het lokale bestuur etc.. In deze publicatie wordt dan ook regelmatig geciteerd uit deze zogenaamde "Keur 1658". Bij octrooi van de Staten van Holland en West Friesland werd dit

K E V R E N
ende
ORDONNANTIEN
van
Sint Michiel in Putte,
datmen noemt
M I D D E L H A R N I S S E.

uitvoerige document geratificeerd. Deze regels kwamen niet uit de lucht vallen. Zo lezen we in de toelichting op dit stuk: "hoe dat door lanckheydt van tijden veele van de keuren ende ordonnantien haerder heerlickheyt van Middelharnisse voors[chreven] waren gekomen in non observatie ende verval, oock mede door het dickmael vermeerderen ende verminderen in eenige deelen den anderen contrarierende ende strijdich." De Keur van 1658 was dus

grotendeels gebaseerd op reeds bestaande regelgeving. Als voorbeeld gebruikte men de keuren en ordonnaties van Voorne en Putten, die recentelijk opnieuw op schrift waren gesteld. Putten was een baljuwschap met een eigen rechtspraak. Niet alle artikelen uit de "Keuren ende Ordonnantiën der Landen van Putten" werden overgenomen in de keur van Middelharnis. Omdat de hoge heerlijkheid Middelharnis deel uitmaakte van het rechtsgebied van Putten is als bijlage I een extract uit de Putse keuren toegevoegd. Behalve de lokale regelgeving hanteerden baljuw en leenmannen tevens de door de Staten uitgevaardigde plakaten en rechtskundige handboeken. Hiernaar werd dan ook bij sommige vonnissen verwezen. Daarenboven vroeg men bij complexe zaken advies aan onafhankelijke rechtsgeleerden uit bijvoorbeeld Den Haag. Hun oordeel kon een belangrijke rol spelen bij de totstandkoming van een vonnis of de verder te volgen procedure.

1.3 Civiel of crimineel

Behalve strafrechtspraak was er in het verleden ook volontaire of contentieuze rechtspraak. Wanneer twee partijen ergens kwestie over hadden, kon het gerecht uitspraak doen. Dergelijke zaken werden civiel afgehandeld. Maar ook lichte vergrijpen, waarop een lage straf (boete) stond, komen we in de civiele rechtspraak tegen. In feite werden de dagelijkse zaken door de civiele rechtbank, bestaande uit schout en schepenen, behandeld. We kunnen niet simpelweg stellen, dat de civiele zaken onder de lage jurisdictie en criminele rechtspraak onder de hoge heerlijkheid zijn te plaatsen. Zo vinden we in de rechterlijke archieven van lage heerlijkheden (soms) ook wel criminele registers. Bekijken we deze registers goed, dan blijkt dat het toch niet om lijfstraffen en/of halsmisdrijven gaat, althans er werd niet gevonnist. Soms betreffen het alleen verhoren en vond berechting door een ander (lees: hoger) gerecht plaats. Als we de situatie van Middelharnis bekijken, is er wel degelijk verschil tussen de civiele en de criminele rol. De civiele rol staat vol met zaken betreffende verhuur, boedelscheidingen, maar ook lichte vergrijpen, zoals scheldpartijen en ruzies. Overigens komen we deze delicten ook wel tegen op de criminele rol. De uniformiteit is soms ver te zoeken, hetgeen voor een onderzoeker weleens verwarrend kan zijn.

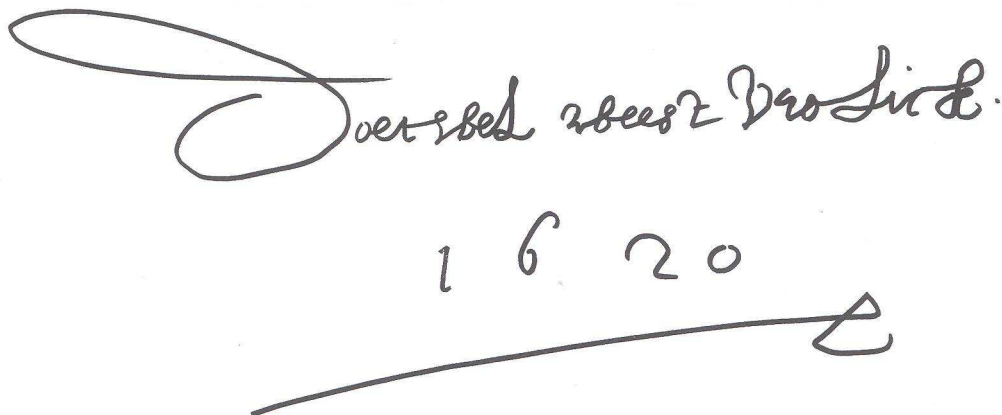
1.4 Baljuw en leenmannen

De ambachtsheer benoemde de baljuw of schout. De ambachtsheer, of zoals te Middelharnis de halsheer, was feitelijk eigenaar van de heerlijkheid. Eigenlijk moeten we in meervoud spreken, want de heerlijkheid was door vererving eigendom van meerdere personen geworden. We dienen dan ook te spreken over de halsheren en -vrouwen. Zij bezaten diverse rechten, waarvan sommige heel ver konden gaan. Om misverstanden te voorkomen: zij bezaten niet het complete grondgebied, maar bepaalde rechten en overheidsgezag. Zij hadden vanzelfsprekend ook diverse landerijen e.d. in eigendom, maar dit bepaalde niet hun macht. Zij konden verschillende gelden innen, bijvoorbeeld het tiendrecht, en zo was de heerlijkheid voor hen een aardige geldbelegging en veelal een lucratieve inkomstenbron. Om deze vormen van belasting te incasseren, de rechten van de heren te behartigen en een oogje in het zeil te houden, stelden zij functionarissen aan, waarvan de baljuw de belangrijkste was. Deze was onder meer belast met het opsporen, (laten) berechten en het (doen) straffen van delinquenten. In feite vormde hij het Openbaar Ministerie. Hij was voorzitter van het gerecht,

maar sprak zelf geen recht, dat deden de leenmannen. In civiele zaken is er sprake van schout en schepenen. Volgens Isaak Tirion, een achttiende-eeuwse kroniekschrijver, was het dorpsbestuur in het midden van de achttiende eeuw als volgt samengesteld: "De baljuw spant de vierschaar met zeven leenmannen: de civiele regtbank bestaat in den baljuw, als schout, en zeven schepenen, doorgaans dezelfde personen als de leenmannen. De baljuw is ook dijkgraaf en heeft het bewind over de polderzaken, met vijf heemraden, of gezworens. Deze drie kollegien worden alle door denzelfden sekretaris bediend."²

In het vijfde artikel van de Keur 1658 staat omschreven hoe een vonnis tot stand kwam: "Wat schepenen wijsen met meerderheyt van stemmen, dat zal een goet vonnisse wezen, ende met vier schepenen mach men wel recht doen ofte meer, ende als de schepenen vonnisse vermaent wert van den schout, dat zullen zij wijsen ende verstaen, als recht is, ende wanneer schepenen vonnisse gearresteert hebben, dan zullen schepenen gehouden zijn, dat voors[chreven] vonnisse te uytten, ende te pronuncieren binnen de zes weecken, ofte zullen gehouden zijn in gijselinge te gaen tot haren kosten ter tijdt ende wijlen toe 't zelve zal werden gedaen, ende indien eene van de zelve daer uytginge, nootsaeckelijckheyt uytgesondert, die zal verbeuren 't zestich ponden." De baljuw werd ook weleens officier genoemd. Leenmannen of schepenen werden jaarlijks gekozen.

Voorin de oudst bewaard gebleven criminele rol (1621-1694) lezen we: "Doet wel weest vrolijk, 1620". We moeten deze levenswijsheid zien als een soort morele steun aan hen die met de rechtspraak waren belast. Het heeft vanzelfsprekend niets met vrolijkheid of weldoen te maken; men heeft hier bedoeld: doe wat je denkt dat goed is, handel naar eer en

Doet wel weest vrolijk.
1620

geweten.³ Alhoewel men in die tijd wellicht minder medelijden had met daders van misdrijven, kon de veroordeling van een mede-ingezetene, zeker bij lijfstraffen of langdurige verbanning als een zware last worden ervaren. De rechters (leenmannen) waren immers afkomstig uit de plaatselijke dorpsgemeenschap. Het zal voor deze dorpsbestuurders - kleine zelfstandigen, ambachtslieden, landbouwers, e.d. - niet altijd makkelijk zijn geweest om bekenden of soms zelfs familie aan de schandpaal te moeten zetten. Als we de vonnissen lezen moeten we dit niet uit het oog verliezen. Bedanken voor het schepen- of leenmanschap kon niet zomaar. Volgens het derde artikel van de Keur 1658 werd je dan gegijzeld... De beraadslagingen van het dorpsbestuur of het gerecht waren geheim en zijn daarom niet opgetekend door de secretaris. Zo kunnen we, op een enkele uitzondering na, niet meer reconstrueren welke beweegredenen aan een bepaalde beslissing ten grondslag hebben gelegen. De besluiten (resoluties) van het dorpsbestuur werden in resolutieboeken

opgetekend. Het schepencollege of de dorpsmagistraat hield zich namelijk niet alleen bezig met rechtspraak, maar kunnen we tevens vergelijken met het huidige dorpsbestuur: gemeenteraad en burgemeester & wethouders. De baljuw of schout is dan burgemeester, terwijl de schepenen/leenmannen het dagelijks bestuur van het dorp voor hun rekening namen. Daarbij kwamen dan nogeens de polderaangelegenheden. De secretaris van al deze colleges moest dus goed in de gaten houden welke petten de heren ophadden om het een en ander in het juiste boek te kunnen noteren. Dit liep weleens door elkaar, zodat de archieven van de verschillende colleges vaak onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

In zijn functie als officier van justitie was de baljuw onder meer belast met het arresteren van verdachten, dit doorgaans na verleende toestemming van de leenmannen. In het tiende artikel van de Keur 1658 was bepaald, dat men de baljuw niet mocht beletten in het uitoefenen van zijn functie, want wie "met wapenen wederstant doet, ofte andere sulcx doende stijft ende assisteert, sal gecorrigeert werden aen sijn lijf ende goet, naer exigentie van 't delict, ende insgelijcx sal geschieden van degene, die eeniger 's Heeren gevangen ontweldicht ende belette in eeniger manieren bij den Heere gevangen te werden." Ondanks voornoemde bepalingen werd de baljuw zo nu en dan niet ontzien. Scheldpartijen en bedreigingen waren hem niet vreemd.

Hieronder volgt een lijst van baljuwen (volgens de criminele rol):

NB: het jaartal tussen haakjes geeft aan wanneer zij voor het eerst staan genoteerd.

Cornelis van der Tocht (1621)

Willem van der Poll (1629)

- tussen 1637-1654 geen aantekeningen -

Hubertus de Bije (1654)

Willem van Gageldonck (1657)

Aelbrecht van Heesteren (1663)

Cornelis Pieterse Comans (1669)

Balten Janse Branderhoeve (1670)

Hendrick van Dam (1673)

Cornelis Jacobs Spoor (1678)¹

Diderick Junius (1682)

Lambertus Waele (1684)

Abraham Kip (1706)

Ezechiël van RuijmbEEK (1744)²

David van Elteren (1746)

Jan Hokke (1749)³

Willem van der Geer (1762)

Lambertus Kolff (1774)⁴

Cornelis Verschoor (1795)

Anthonij Pieter Kerwal Anemaet (1800)

Lambertus Kolff (1805-1811)⁴

1. stadhouder bedienende het baljuwambt

2. in 1748 naar Oost Indië vertrokken

3. Substituut-schout

4. is dezelfde persoon

1.5 Dienaren van justitie

De baljuw kreeg hulp bij de handhaving van de openbare orde en het arresteren van verdachten. Hij beschikte daartoe over één of twee dienaren van justitie. In 1804 werd een instructie vastgesteld, waaruit onder meer blijkt, dat zij "bij dage en nagte moeten vigileeren en rondsomme den dorpe en den lande naauw onderzoek doen of er iets onbehoorlijks passeert." Zij moesten landlopers en bedelaars zien te weren en "altoos met behoorlijk respect en eerbied gereed moeten weezen om de respectieve beveelen van den bailliuw, schout en dijkgraaff, mitsgaders van scheepenen en gezworens af te wagten en uit te voeren."⁴ Als we de instructie van Andries van Dam uit 1683 bezien, kunnen we constateren dat er in zo'n 125 jaar weinig was veranderd in de functieomschrijving van de dienaar van justitie. In 1683 stond nog vermeld, dat hij "wel specialijcken op kermisse, jaermerckten en andere diergelijcke daegen" extra alert diende te zijn. Tevens werd van hem verwacht, dat hij "sigh altoos moeten wachten van den dranck sodanich dat hij tot waernemen van sijn dienst onbequaem mogte wesen."⁵ Volgens het 98e artikel van de Keur 1658 was het zo, dat "den goeden dienaar van den bailliu zal mogen bekeuren alle degene, d'welcke tegens dese keuren ende ordonnantien gedaen ende gepecceert hebben." Overigens waren deze handhavers van de openbare orde niet allemaal van onbesproken gedrag. Zo werd in 1623 een diender ter dood veroordeeld wegens moord.

2.0 De procesgang

De rechtspraak vond plaats in het raadhuis van Middelharnis. Dit fraaie gebouw dateert uit 1639. Bekijken we de gevel, dan ziet een oplettend oog een aantal kenmerken die herinneren aan de rechtspraak. De drie beelden op de fronton beelden drie van de zeven hoofddeugden uit, namelijk: prudentia (verstandigheid/voorzichtigheid), caritas (liefdadigheid) en justitia (gerechtigheid). Zij hebben alledrie betrekking op het dorpsbestuur. Verstandigheid in de besluitvorming en het beheer van het geld; voorzichtigheid in geval van brand en onraad; liefdadigheid ten aanzien van de armen en gerechtigheid voor de schuldigen en zeker voor de onschuldigen. Deze Vrouwe Justitia is niet geblinddoekt, maar bevat wel de gebruikelijke attributen: een zwaard en een weegschaal.

Verder hangt er naast de hoofdentree een walvisrib aan de gevel, ook een teken van rechtspraak. Aan de andere zijde hangen twee halsstenen die veroordeelden om de hals werden gehangen. In het tweede deel van deze publicatie zal blijken, dat zij niet slechts voor de sier aan de voorgevel van het raadhuis prijken. Minder opvallend, maar wel degelijk aanwezig is het rechteklokje, dat in het torentje op het dak hangt. Het klokje dateert uit 1627 en is dus ouder dan het raadhuis. Naar alle waarschijnlijkheid hing het al in de voorganger van

het huidige raadhuis. Het klokje werd geluid als gerechtszittingen werden gehouden. Er staat een latijns randschrift op: ADEST IVDEX QUIQUE IUS REQVIRITIS, hetgeen betekent: de rechtspraak is aanwezig voor wie recht zoekt.

De rechte dag werd gehouden op zondag "voor de clock twaelf uren", de zogenaamde "zonnendaechs ban". Daarbij waren behalve de baljuw ten minste drie schepenen/leenmannen aanwezig. De baljuw spande dan de vierschaar. Daarna maakte de klerk/secretaris de genomen beslissingen en vonnissen bekend. Tevens werden degenen van wie de baljuw "van 's Heeren wegen regt aen begeert" opgeroepen zich tot het gerecht te wenden. Het is niet zo, dat de hoge vierschaar iedere zondag werd gespannen. Zo vinden we in de Keur onder artikel 17 het volgende: "uytgenomen dat den schout ofte bailliu geen recht en zal mogen zitten den oust [= oogst, JB], geduyrende den tijt van ses weecken, mitsgaders den beslooten wateren ende ijsgangh, waervan den oust zal ingaen op St. Jacobs Apostelsdach [= 25 juli, JB], binnen welke tijt men geen vierschare spannen zal, nochte oock recht zitten, tenzij tusschen parthijen, die zulcx begeren, mits betalende dobbelt recht ofte inleggelt."

We onderscheiden drie soorten processen: ordinair, extra-ordinair en veroordeling bij verstek. Uit de gevoerde processen blijkt, dat de extra-ordinaire procesgang te Middelharnis de gebruikelijke was. Tot een ordinair proces is het slechts een enkele keer gekomen, dit doorgaans na een reeds (gedeeltelijk) gevoerd extra-ordinair proces. Veroordeling bij verstek geschiedde wanneer een gedaagde niet op kwam dagen en het gepleegde vergrijp van dusdanige aard was, dat dit niet ongestraft kon blijven.

2.1 Ordinair proces

De ordinaire procedure kwam het minst voor. Hierbij bleef de verdachte op vrije voeten. Tijdens de behandeling van de rechtszaak mocht hij zich door een procureur (advocaat) laten bijstaan. Het gehele proces geschiedde op grond van gelijkwaardigheid en kon zowel mondeling als schriftelijk plaatsvinden.

2.2 Extra-ordinair proces

Verreweg de meest toegepaste wijze van procederen was het zogenaamde extra-ordinaire proces. De verdachte zat daarbij in voorlopige hechtenis. Bij lichte vergrijpen kwam het regelmatig voor, dat de verdachte hangende het proces "onder handtastinge en belofte van zich ten allen tijde des vermaand weder te sullen sisteeren" werd vrijgelaten. Een ander belangrijk verschilpunt met het ordinaire proces was het feit, dat de verdachte zich niet mocht laten bijstaan door een advocaat. Het achterhalen van de ware toedracht van het misdrijf en het afleggen van een bekentenis stonden centraal. Het belangrijkste was dus het verhoor van de verdachte. Wanneer iemand niet op heterdaad was betrapt, moest de baljuw gegronde redenen hebben om de betreffende persoon als verdachte te mogen ondervragen. In artikel 19 van de Keur 1658 is duidelijk bepaald, dat hij "zal niet mogen procederen bij stille waarhey". Het was in de late Middeleeuwen gebruik, dat eens of zelfs meerdere keren per jaar de burgers van onbesproken gedrag voor de baljuw dienden te verschijnen. Onder ede werden zij uitgehoord over diverse zaken die binnen de gemeenschap speelden. De verkregen inlichtingen kon de baljuw gebruiken bij eventuele rechtszaken zonder zijn informant te

noemen. Deze manier van gegevensverstrekking kon zeer bruikbare tips opleveren, maar het gevaar was levensgroot aanwezig, dat onschuldige mensen in het beklagdenbankje kwamen te zitten. Door verkeerde informatie - al dan niet met opzet - konden beschuldigen aardig in te problemen komen. Onder het toentertijd gehanteerde Romeinse recht was een persoon schuldig totdat hij het tegendeel kon bewijzen en niet zoals heden ten dage onschuldig totdat bewezen kan worden dat de persoon in kwestie het bewuste delict heeft begaan.

Om achter de waarheid te komen, kon hij tevens getuigen horen. Het ondervragen deed de baljuw niet alleen; hij moest daarbij worden bijgestaan door "twee mannen ten minsten" (art. 19) en de secretaris c.q. klerk van het gerecht die het gehele verhoor schriftelijk vastlegde. De baljuw moest omzichtig te werk gaan - je had immers zo praatjes in een dorp - en mocht daarom "niemant travallieren bij daginge ofte weete zonder merckelijcke redenen, ende zal discretie daer in gebruycken, ten eynde niemant uyt zijn werck beleth wert." (art. 19) Welnu, was er een verdachte waarvan men sterke aanwijzingen had, dat hij een bepaald delict op zijn geweten had, dan werd deze gedaagd voor de baljuw te verschijnen. Deze startte, vergezeld door twee of meerdere leenmannen, de ondervraging. Wanneer iemand bekende, kon de baljuw zijn eis c.q. strafmaat formuleren en dit de leenmannen voorleggen, waarna zij vonnis wezen. Bleef de verdachte ontkennen, dan had men een probleem. Als er getuigen waren, kon de verdachte daarmee worden geconfronteerd. Echter in veel gevallen ontbraken deze. Afhankelijk van het begane misdrijf beschikte de baljuw nog over een laatste middel: tortuur. Dit uiterste middel mocht alleen bij zwaardere misdrijven, waarop minstens een lijfstraf stond, worden toegepast. Anders werden de verdachten tijdens het verhoor mogelijk zwaarder gestraft, dan na de uiteindelijke veroordeling. Voor het toepassen van tortuur, het zogenaamde 'scherper examen' had de baljuw toestemming van leenmannen nodig. Er is slechts bij een klein aantal zaken te Middelharnis door de baljuw een dergelijk verzoek gedaan. In sommige gevallen weigerden leenmannen dit. Legde de verdachte op de pijnbank een bekentenis af, dan moest hij/zij deze binnen 24 uur "buiten pijn en banden van ijzer" herhalen. Deze zinsnede komen we verschillende malen tegen in de stukken. Het was de enige legitieme bekentenis; op de pijnbank kon men op een gegeven moment wel van alles bekennen. De tortuur werd toegepast door een scherprechter. Dit was een professional, die zich aan bepaalde regels moest houden. Men ging niet zomaar op eigen houtje een verdachte martelen, want het was niet de bedoeling iemand invalide te maken. Had de verdachte zijn bekentenis "buiten pijn en banden van ijzer" gedaan, dan legde de baljuw zijn eis voor aan leenmannen, waarna een vonnis volgde. Een bekentenis was van groot belang. Een verdachte, die had bekend kon immers niet in appèl gaan - iets wat we eigenlijk alleen maar bij civiele zaken tegenkomen - en/of een lijfstraf opgelegd krijgen.

Volhardde een verdachte zijn onschuld, dan werd overgestapt op een ordinaire procedure, waarbij de kaarten er voor de verdachte heel wat gunstiger voorstonden. Zover kwam het meestal niet. In veruit de meeste gevallen bekende men wel of bij ontkenning waren de getuigenissen zo overtuigend, dat alsnog een veroordeling volgde. Ontkende men en ontbraken getuigeverslagen, dan werd doorgaans van vervolging afgezien. Het betreffen dan voornamelijk kleine vergrijpen.

2.3 Veroordeling bij verstek

Had een verdachte de benen genomen, dan werd deze tot viermaal toe gedagvaard (het vierde default). Kwam de persoon dan nog niet opdagen, hetgeen meestal het geval was, dan "zal vonnisse gewesen werden, naer 't bescheyt daer over leyt zonder meer dilay ofte uytstel, ende dat op den vierden Zonnendach, ofte den eersten rechtdach daer aen volgende." (art. 11) De baljuw diende dan zijn intendith (eis) in, waarna een vonnis volgde. Opvallend is het, dat alle moordenaars op één na bij verstek zijn veroordeeld. Dat is op zich niet zo verwonderlijk, want zij wisten namelijk heel goed wat hen boven het hoofd hing. In een aantal gevallen wordt opgemerkt, dat als de verdachte wel aanwezig zou zijn geweest, dit hem "eenigsints te bate soude hebben connen coomen". De verdachte kon zich immers, wanneer hij schitterde door afwezigheid, niet verdedigen of eventueel verzachtende omstandigheden naar voren brengen. We zien dan ook wel, dat de opgelegde straf - meestal verbanning - soms lager is, dan er voor het begane misdrijf in die tijd gebruikelijk was. Lang niet alle verdachten die met de noorderzon waren vertrokken, werden bij verstek veroordeeld. Een aantal zaken werd gewoonweg niet afgedaan. Wellicht vond men deze niet de moeite waard of waren de bewijzen te mager. Een ander niet te verwaarlozen punt: procederen was - ook toen al - een dure aangelegenheid en als iemand afwezig was, kon je hem de proceskosten nu eenmaal niet ten laste brengen. Zeker bij lichtere vergrijpen liet men de zaak dan rusten.

3.0 De straffen

Waarom werden en worden mensen gestraft voor hun (mis)daden? Deze vraag is simpel te beantwoorden. In een samenleving worden door de overheid of een gezagdrager regels gesteld: dit om de openbare orde en veiligheid te kunnen waarborgen. Hierin zijn diverse variaties mogelijk. Uit deze regels c.q. wetten kunnen we herleiden hoe men in een bepaald tijdvak over normen en waarden dacht. Tijden veranderen en ook de wetten zijn aan verandering onderhevig, dat geldt overigens ook voor de daaraan gekoppelde strafmaat. Wie moest er in het verleden op toezien dat een ieder zich aan de wet hield? In de eerste plaats was dat de lokale justitie.

Het was met name de baljuw, die de openbare orde trachtte te handhaven. Hij diende de mensen, die in strijd met de plaatselijke regels handelden, tot de orde te roepen. De baljuw deelde geen straffen uit; dat was een taak van de leenmannen. Het ging dan niet altijd gelijk om een berechting, maar volgens het 13e artikel van de Keur 1658 moesten alle personen "naer dat zij met yemant eenige questie, hetzij met vechten ofte kijven gehad hebben, bij den bailliu bevreet werden, ende indien yemant vrede weygert, die sal d'eerste reyse verbeuren vijf ponden, de tweede reyse thien ponden, ende voor de derde reyse van 's Heeren wegen bevreet worden voor een tijt van zes weecken, op de verbeurte van tweehondert ponden, ende indien yemant daer over quame te vechten, die zoude mede gestraft werden als een openbaer vreedebreecker." Men trachtte dus twee of meerdere partijen, die in onmin met elkaar leefden, te verzoenen. De kwestie werd dan veelal composibel verklaard of verder civiel afgehandeld, waarbij het bleef bij een boete of een vergoeding aan de benadeelde partij. Bij een ruzie kon men veelal volstaan met een reprimande, maar een misdrijf, zoals diefstal of moord, kon vanzelfsprekend niet met woorden worden goedgepraat. Hiervoor diende de dader door justitie worden beboet of gestraft. Het was uitdrukkelijk verboden, dat de benadeelde partij voor eigen rechter ging spelen. Het plaatselijke gerecht sprak recht en niemand anders. De opgelegde straf gold als vergelding en diende in verhouding te staan tot het aangerichte leed of onrecht.

Een reden om af te zien van vervolging was het kostenaspect. Vervolging en het ten uitvoer brengen van een vonnis was nu eenmaal een dure aangelegenheid. Zeker als er een scherprechter of beul aan te pas moest komen. De kosten werden wel ten laste gebracht aan de veroordeelde, maar daar viel dikwijls weinig te halen. Niet alle kwesties kwamen voor het gerecht. Veel echtelijke ruzies, zedenzaken e.d. werden bijvoorbeeld behandeld door de kerkenraad.

Als we alle vonnissen op een rijtje zetten, kunnen we de opgelegde straffen gaan vergelijken en ons afvragen of men in een bepaalde tijd zwaardere straffen uitdeelde, of er onderscheid werd gemaakt tussen sexe of leeftijd. Zo zijn er nog meer zaken waar we naar kunnen kijken. Bijvoorbeeld: Was er verschil in rang en stand of werd een ingezetene zwaarder gestraft dan een vreemdeling? Kortom, was er sprake van gelijke behandeling?

We zien dat leenmannen vaak een combinatie van straffen oplegden; bijvoorbeeld geseling en verbanning voor een x-aantal jaren. In sommige gevallen wilde men wel zwaarder straffen, maar was dit om wat voor reden dan ook niet gebruikelijk voor het gepleegde delict of wilde men de veroordeelde toch enigszins ontzien, dan koos men ervoor dit op symbolische wijze duidelijk te maken. Zo komen we enkele malen tegen dat een veroordeelde met een strop om de hals werd geselsd of aan de kaak stond met roeden om de hals of in de armen.

3.1 Lijfstraffen

De bekendste lijfstraffen zijn geselen en brandmerken. We moeten lijfstraffen los zien van hetgeen een verdachte moest ondergaan bij de ondervraging, de tortuur. Opvallend is het, dat een persoon niet enkel tot een lijfstraf - met uitzondering voor de doodstraf - werd veroordeeld. Doorgaans geschiedde dit in combinatie met een andere straf, zoals geselen en brandmerken. Een geseling vond meestal in het openbaar plaats. Vrouwen werden wel binnenskamers gezeseld, maar ook weer niet altijd. Kinderen werden gekastijd met riemslagen; dit vond wel binnenskamers plaats. Waren de kinderen erg jong, dan zag men vaak het een en ander door de vingers of moesten de ouders een boete betalen. Als men tot geseling overging, treffen we soms de lieflijke toevoeging: "dat het bloet naer volgt". Bij een geseling werd de veroordeelde "aen een paal gebonden". Brandmerking was niet zozeer een straf, maar meer een stigma. Hieraan kon men immers te allen tijde zien, dat iemand eerder veroordeeld is geweest. Het is niet zo, dat het brandmerk op een direct zichtbare plaats op het lichaam werd aangebracht; normaal gesproken op de schouder/rug. Het gloeiendhete ijzer liet een afdruk achter, soms was het een letter of een wapen van de betreffende jurisdictie. Het brandijzer werd niet vaak gebruikt. In alle vonnissen tussen 1621-1811 zijn slechts drie personen van een brandmerk voorzien. Het brandijzer van de hoge heerlijkheid Middelharnis is nog bij de gemeente Middelharnis aanwezig.⁶ Van de halsheerlijkheid Klinkerland zijn behalve het brandijzer ook nog enkele andere strafwerktuigen bewaard

Brandijzer en afdruk brandmerk op ware grootte

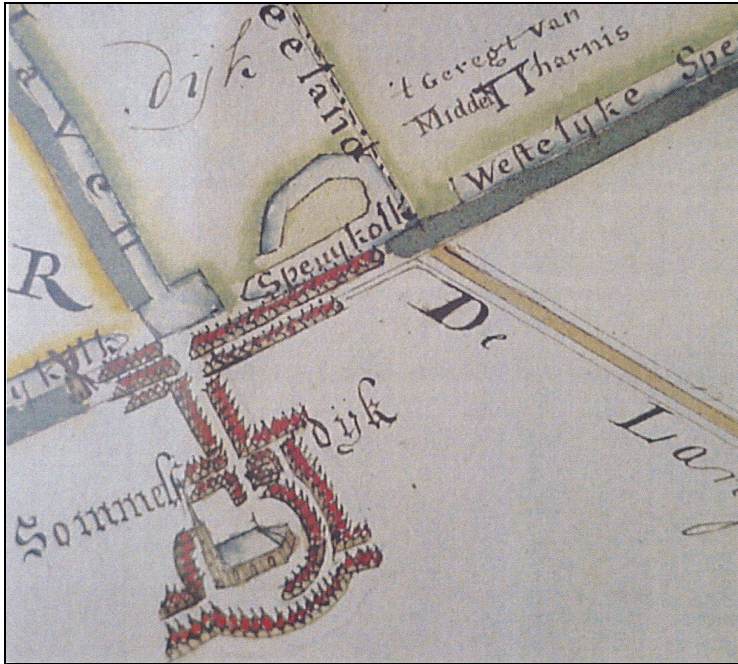
gebleven. Ze worden geëxposeerd in het Streekmuseum Goeree-Overflakkee te Sommeldijk. Hieronder bevindt zich een groot rond ijzer, dat bij mensen die aan de kaak moesten staan om het middel werd gedaan. Het ijzer was aan de achterzijde in een paal aangebracht. Zo stond men letterlijk voor paal!

De doodstraf was de meest vergaande lijfstraf. Het werd ook wel een halsstraf genoemd, want een ter dood veroordeelde kreeg de strop, werd gewurgd (vrouwen) of met een zwaard onthoofd. In de periode 1621-1811 zijn drie personen te Middelharnis geëxecuteerd. In 1623

werd een dienaar van justitie wegens moord met een zwaard onthoofd. In 1700 eindigde een 19-jarige paardendief aan de galg. Hij werd door een scherprechter "mette koorde aan de galge gehangen (...) sulcx datter de doot naar volgt en dattet lichaem aldaer ter exempel sal blijven hangen tot dattet selve door de lugt ofte andersints sal werden verteert." Lijfstraffen, dus ook geseling, werden in de openbaarheid uitgevoerd, niet voor de sensatie, maar vanwege de preventieve werking die het zou hebben op misdadigers in spé. De derde ter dood gebrachte verdachte was een vrouw. Vrouwen werden in de regel niet opgehangen, maar aan een paal gewurgd; zo konden de toeschouwers niet onder de rokken kijken! Dit vonnis werd op 16 december 1713 omstreeks 11.30 uur voltrokken, nadat eerst "een psalm

gesongen en een gebed tot Godt gedaan te hebben." Haar lichaam werd direct na de executie begraven, niet op het gewone kerkhof, maar het kreeg een plaatsje "op 't vreemde kerkhoff". In de voornoemde periode werd in meer gevallen de doodstraf uitgesproken. De verdachten hadden echter de benen genomen en zij werden alzo bij verstek veroordeeld om "mette swaerde gestraft te werden datter de doot navolgt." De ter dood veroordeelden, maar ook een aantal mensen die zelfmoord had gepleegd, werden op het galgenveld begraven. In Nederland werden in 1795 - onder Franse invloed - de lijken na executie direct begraven en verdween het galgenveld. De galg of het gerecht van Middelharnis was te vinden op de plaat Flakkee, destijds nog buitendijks gebied. Eerst in 1765 werd hiervan een deel bekaad: de zogenaamde Weipolder onder Middelharnis. Voor vreemdelingen die per boot het dorp naderden was het een teken "tot afschrick ende exemple"! Op enkele achttiende-eeuwse kaarten is de galg nog schetsmatig weergegeven.⁷ Overigens is het zeer de vraag of er voor 1700 een galg stond, want voor de ophanging van de jeugdige paardendief in 1700 kreeg de dienaar een vergoeding voor het maken van een schavot...⁸ De exacte plaats is alleen door archeologisch onderzoek te achterhalen. We moeten de galg en het galgenveld zo ongeveer situeren in de buurt van het punt Holland-Zeeland. De naam Galgeweidjes te Sommelsdijk - thans industrieterrein Haveneind - verwijst nog naar de vroegere galg van Middelharnis, want

Detail polderkaart uit 1775 met rechtsboven de galg van Middelharnis

Sommelsdijk was slechts een lage heerlijkheid en bezat dus zelf geen galg. Overigens werd de hierboven geschetste Weipolder onder Middelharnis ook wel de Galgeweidjes genoemd. Deze polder is later opgenomen in de polder Westplaat. In de Westplaat ligt tegenwoordig nog de Galgeweg, een doodlopende weg... Dat hier later na de inpoldering van de Westplaat een galg heeft gestaan, blijkt uit de terechtstelling van Leendert Wetsteen, die aldaar op 23 september 1818 werd opgehangen. Hij had in 1815 een dubbele moord gepleegd. Hij is niet door het plaatselijke gerecht veroordeeld, dat was in 1811 namelijk zijn bevoegdheden met betrekking tot de rechtspraak kwijtgeraakt. Zijn terechtstelling vond echter wel te Middelharnis plaats.

De doodlopende Galgeweg

Tot slot: in Nederland zijn lijfstraffen verboden sinds 1854 en in 1870 werd de doodstraf afgeschaft.

3.2 Te kijk gezet

In vroeger eeuwen kwamen ook ontorende straffen - de zgn. schandstraffen - voor. In het verleden hield men nauwelijks of in het geheel geen rekening met iemands privacy. Zo werd niet alleen de sententie (vonnis) van een veroordeelde vanaf het bordes van het raadhuis voorgelezen of een verdachte op eenzelfde wijze ten gerechte gedaagd, maar werden veroordeelden ook wel "ten toon voor de wereld" voor schut (= spot) gezet. Zeker voor ingezetenen moet dit iets verschrikkelijks zijn geweest. Bedelaars van elders vonden dit vanzelfsprekend ook niet zo leuk, maar zij stonden niet te kijk voor vrienden, burens en familie. Niet iedere veroordeelde kwam aan de kaak te staan. Het waren met name dieven die te kijk werden gezet, veelal in combinatie met een verbanning. Als iemand aan de kaak of schandpaal voor het raadhuis stond, kon deze rekenen op de nodige belangstelling. Een dief kreeg dan vaak een bordje met de tekst "Dief" op de borst. Boven zijn of haar hoofd werden tevens de gestolen goederen getoond. Het slachtoffer van diefstal of inbraak wist dus precies wie hem/haar had bestolen...

Bij het aan de kaak stellen denken ouderen onder u aan de bekende reclame van Van Rossem Troost. Welnu, de veroordeelde in het schandblok mocht geen trekje nemen aan een Goudse pijp, maar werd in de regel voor van alles en nog wat uitgemaakt. Of hij nu werd bekogeld met eieren of iets dergelijks is de vraag. Bij enkele veroordelingen vinden we expliciet de aantekening, dat het de toeschouwers werd verboden "met steenen, vuyligheid off iets anders te werpen off gooyen." In de meeste gevallen stond men een half uur tot twee uren aan de kaak. Het te kijk zetten geschiedde niet alleen aan een schandpaal. In sommige gevallen moest de veroordeelde van het raadhuis tot aan de visbank op de Kaai en terug lopen. Hij, maar meestal een zij, kreeg dan twee halsstenen om de nek. Deze stenen hingen en hangen nog steeds aan de voorgevel van het raadhuis. Zij dateren uit 1675. Een andere vernedering vormde het om vergiffenis bidden. Men zat dan met ongedekt hoofd, gevouwen handen en op de knieën God en justitie om vergiffenis te vragen. Doorgaans gebeurde dit in de gesloten vierschaar, maar een enkele keer is het voorgekomen dat iemand dit op het bordes van het raadhuis, ten aanschouwe van de samengedromde inwoners, moest doen.

3.3 Verbanning

Verbanning was een geliefde straf: het was goedkoop en men was ervan verzekerd dat de delinquent voor langere tijd uit de plaatselijke samenleving was verdwenen. Dat hij (of zij) niet helemaal aan zijn lot werd overgelaten zien we bijvoorbeeld in de dorpsrekening van 1637.⁹ Daarin is te lezen, dat baljuw Willem van der Poll 15 stuivers krijgt "gerestitueert 't gunt hij aen een schamele knecht die hier aen de kaecke gestaen ende van hier gebannen was gegeven hadde." Het betreft hier een 17-jarige dief c.q. landloper, die nog wat geld voor onderweg ontvangt. De duur van de verbanning was sterk afhankelijk van het gepleegde delict, alhoewel er - de vonnissen overziende - niet echt een duidelijke lijn in zat. Het was dus niet zo dat voor bedelen zoveel jaar en voor diefstal zoveel jaar stond. Dit fluctueerde nogal. De strafmaat was wellicht mede afhankelijk van de tijdgeest en factoren waar we nu niet zo'n zicht op hebben. Overigens was dit niet alleen bij verbanning zo. Bij verbanning moge één ding duidelijk zijn: het was voor ingezetenen een veel zwaardere straf dan voor mensen van buiten Middelharnis. Zij hoefden huis en haard immers niet te verlaten, in veel gevallen

hadden zij zelfs geen thuis. Uit de stukken blijkt dat ingezetenen vaak vrouw en kinderen in Middelharnis achterlieten en elders werk zochten om hun gezin - zij het op afstand - te kunnen onderhouden. Er was niet alleen verschil in de tijdsduur van de verbanning, maar ook het territorium waar het betrekking op had. Dit kon de jurisdictie Middelharnis, het eiland Overflakkee of zelfs Holland, Zeeland en West Friesland zijn. In het laatste geval weken de bannelingen veelal uit naar Brabant. Volgens het 96e artikel van de Keur 1658 was het verboden bannelingen onderdak te bieden. Sommigen van hen kwamen namelijk eerder terug dan was toegestaan. Een bekend voorbeeld is Teuntje Willemse Langbroek, die niet alleen herhaalde malen terugkeerde, maar dan tevens weer het dievenpad opging, hetgeen zij uiteindelijk met de dood moest bekopen. Als straf voor te vroege terugkomst stond geseling in het vooruitzicht, althans werd dit als zodanig bij een aantal veroordeling vermeld... Veroordeling tot de schepen van de VOC of WIC c.q. de koloniën kwam zelden voor, althans hier in Middelharnis. Er zijn slechts drie gevallen bekend, waarbij het nog maar de vraag is of de veroordeelden ook daadwerkelijk naar zee zijn gegaan.

3.4 Gijzeling en gevangenneming

Het opleggen van een boete of gevangenisstraf behoort in onze tijd tot de belangrijkste straffen. De laatste tijd zijn alternatieve straffen voor begane lichte vergrijpen in opkomst. Hiervoor is een aantal redenen te geven. De belangrijkste is wellicht het kostenaspect. Opsluiting is namelijk duur. Dit was in het verleden niet anders, daarom was verbanning zo populair. Ook het opleggen van forse boetes had vaak niet veel zin, want de gemiddelde dief

Deuren van de gevangenis onder het raadhuis

stal enkel en alleen om niet te hoeven werken en niet zozeer om er echt rijk van te worden. Er viel bij het dievengilde, de vechtersbazen of de landlopers veelal weinig te halen. Witteboordencriminaliteit en fraude komen we in het zeventiende en achttiende-eeuwse Middelharnis niet tegen. In steden zien we in die tijd wel veroordelingen voor vermogensdelicten. Er was in het verleden een duidelijk verschil tussen gijzeling en gevangenneming. Een gedaagde werd gegijzeld in afwachting van een proces. Zware criminelen werden echter "in stricte gevangenis" gezet om te voorkomen dat zij voor het hazenpad konden kiezen. Er zijn twee gevallen bekend van geslaagde ontsnappingen. Het was Lange Claes die in de jaren 60 van de zeventiende eeuw "door 't uytbreecken der calommen onder den dorpel geweldigk uytgebroken soodat zijn hair van 't hoofd daer aen was blijven hangen." De tweede bij wie zoiets lukte, was Frans Tieleman Bekker. Deze oplichter wist in 1765 "onder de grond doorgravende (...) uyt de gevangenis" te ontsnappen.

Deur naar de gevangenis, aanwezig in de gijzelskamer

Onder het raadhuis van Middelharnis zijn twee vertrekken waarin verdachten en/of veroordeelden in het verleden werden ondergebracht: het "gevangenhuis" en de "gijzelskamer". Beide vertrekken verkeren grotendeels nog in authentieke staat. De twee ruimten bevinden zich aan de oostzijde van de heul, dus op de begane grond. Tot in de jaren 30 van de negentiende eeuw kon men via een trapje van de eerste verdieping, waar de schepenkamer zich bevond, naar de gevangenis en de gijzelskamer. Het trapje is er nog, maar door een herinrichting/verbouwing van de eerste verdieping kan men hiervan geen gebruik meer maken. Als baljuw, leenmannen en de gedaagde of veroordeelde het trapje afdaalden, kwamen zij in een portaal. Hier was tevens de ingang tot de gevangenis. Een dikke eikenhouten deur met een luikje en een getralied venster moesten ervoor zorgen, dat een gevangene niet kon ontsnappen. Aan de overzijde zit een tweede deur, ook enkele centimeters dik en voorzien van zware gehengen. Tevens vinden we hier een klein venster met tralies. Bekijken we thans deze ruimte, dan bekruipt ons een beklemmend gevoel: je zult hier maar moeten zitten! In de sloten zijn behalve het jaartal 1681 ook de letters POS gegraveerd. De dorpsrekening over dat jaar geeft aan, dat een zekere Pieter Oskens "nieuwe slooten aen de gevangenishuysen, gijzelskamer ende raethuys" had geleverd.¹⁰ De deuren zelf

dateren naar alle waarschijnlijkheid nog uit de bouwtijd van het raadhuis (1639). In de kerktoeren was voorheen ook een gevangenis te vinden. Uit welke tijd die dateerde, is niet helemaal duidelijk. Als je daar was ondergebracht, zat je 'onder de toren'.

Uit het voorgaande hebben we begrepen, dat langdurige opsluiting zelden voorkwam. Toch hebben hier verscheidene personen opgesloten gezeten: enkele inscripties in de houten wanden herinneren hier nog aan.¹¹ De gevangenis is opvallend gaaf bewaard gebleven en we hoeven dan ook weinig inbeeldingsvermogen te hebben om ons te verplaatsen in de situatie van de vroegere gevangenen. De gijzelskamer is een ander verhaal. Hiervan is alleen de schouw nog aanwezig. In de schouw balk treffen we talloze inscripties aan, die gegijzelden erin hebben gekerfd. Het is niet helemaal duidelijk hoe de achtergevel van het raadhuis er oorspronkelijk heeft uitgezien. Nu is er een dubbele deur die toegang verschaft tot de gijzelskamer. Het weinige licht komt door het halfronde bovenlicht. Op de originele bestektekening van het raadhuis¹¹ stond hier alleen een groot kruiskozijn aangegeven. Toch zal er in de achtergevel naar alle waarschijnlijkheid een deur moeten hebben gezeten, al is het alleen maar om de deur van de gevangenis, uitkomende in de gijzelskamer, af te kunnen sluiten. Alhoewel er alleen een schouw rest van het vroegere interieur van de gijzelskamer, kunnen we toch wel stellen dat de gijzelskamer een 'rianter' onderkomen was dan de donkere, mufte gevangenis.

Wie werden er nu in de gijzelskamer geplaatst? Allereerst moeten we denken aan de gedaagden voor een extra-ordinair proces. Had degene een zeer ernstig delict gepleegd of was men bang dat hij/zij de benen zou nemen (fugitief), dan ging de gedaagde de gevangenis in. Het gebeurde ook wel dat een gedaagde in een herberg werd gegijzeld. Eén keer lezen we dat een gedaagde in het gasthuis werd vastgehouden. Het betrof hier een zwangere 'dame' (zij werd enkele jaren later overigens ter dood veroordeeld). In artikel 51 van de Keur 1658 lezen we verder: "Yemant gegijselt sijnde, 't zij tot betalinge van eenige schult, penningen ofte om eenich feyt te presteren." Kon iemand een boete, zijn belasting of andere financiële verplichtingen niet voldoen, dan bestond de mogelijkheid voor de schuldeisers hem te laten gijzelen. De gegijzelde moest volgens het 52e artikel daar blijven "sonder over de goote van sijn gijselhuys te treden ter tijt ende wijlen tot hij voldae zal hebben, daeromme hij gegijselt is." Artikel 53 gaat als volgt verder: "Ende ingevalle den gegijselde geen debvoir en dede tot voldoeninge, ofte in gijselinge bleef den tijt van acht dagen, zoo zal den officier vermogen door sijnen dienaar ter presentie van twee schepenen, van des gegijseldens gereetste goederen te halen ende op 't raethuys te brengen, zooveel als schepenen zullen wijsen ende oordeelen sufficient te zijn tot betalinge, ende 't zelve met een zonnendaechs ende een marctdaechs gebodt verkoopen, doch geen goederen hebbende, ofte dat de gijselinge geschieden om eenich feyt te voldoen, sal den gegijselde naer de acht dagen in civile apprehentie gebracht, ende in de gijselkamer opgesloten werden voor alsulcken tijt ende met alsulcke contreinten als leenmannen ofte schepenen wijsen zullen te behooren." Tussen de losse stukken in het rechterlijk archief¹³ komen we een bijzonder geval tegen van iemand, die ten onrechte werd gegijzeld en dit niet pikt; hij wil worden gerehabiliteerd. Er is geen compleet dossier betreffende deze kwestie, maar uit het beschikbare materiaal komt toch een aantal interessante gegevens aan het licht. Op 20 juni 1675 was Cornelis Legierse uit Oude-Tonge in de herberg van Teunis Jonker op de Kaai te Middelharnis. De baljuw stuurde de dienaar van justitie naar Cornelis ten einde hem te ontbieden op het raadhuis. Cornelis weigerde echter aan dit verzoek gehoor te geven en maakte de baljuw voor van alles en nog wat uit. De dienaar keerde onverrichterzake terug naar het raadhuis, waar hij de baljuw van

het voorgevallene in kennis stelde. Deze gaf de dienaar te kennen, dat indien Cornelis niet goedschiks mee wilde komen, hij hem "feytelijck" zou moeten "aentasten ende medebrengen". Met de nodige tegenzin besloot Cornelis toch maar mee te gaan. Op het raadhuis werd hij door de baljuw aangesproken op zijn zojuist geuite beledigingen. Hiervoor was hij echter niet opgepakt. Er zouden nog onduidelijkheden zijn over door hem geïnde belastinggelden uit eerdere jaren. Cornelis nam ook nu weer geen blad voor z'n mond, waarom de dienaar hem "heeft aengetast ende alsoo getragt in de gijsselkamer te krijgen", maar Cornelis bood flink weerstand en pakte de dienaar dusdanig bij de arm, "dat zijn halff hemdt aen de mouw scheure, voorts hem depositant aen de hant quetste dat eenighsints bloede mitsgaders oock den hoet van 't hooft van de req[uirant] stote, andre resistentiën al worstelende meer gepleegt heeft, dat eyndelijck hij Corn[elis] Leijgierse gebragt zijne den trap aff naer de gijsselkamer, wesende de pasagie door de put, denselven niet heeft willen wesen in de gijsselkamer, maer in den put." Cornelis zou tegen de dienaar hebben gezegd: "Laet de deuren allemael open", zodat hij "in de gijsselkamer, put ofte vooren te gaen ofte blijven." Hieruit kunnen we onder meer opmaken, dat de gevangenis in het verleden ook wel de put werd genoemd; hoezo in de put zitten? Waarom stond dit allemaal opgetekend? Cornelis bleek ten onrechte opgepakt en "ongehooft ende genoegsaem met geweld in een gevangenhuis ende dieffput ingestout ende geworpen". De andere dag werd hij dan ook weer op vrije voeten gezet. Cornelis kaartte dit voorval aan bij de Hoge Raad "tot reparatie van de eere". Of hij in z'n gelijk werd gesteld en een eventuele schadevergoeding wist los te peuten, is niet helemaal duidelijk. Dat is ook niet zo van belang. Dit voorval leert ons meer over de arrestatie en het opsluiten van een verdachte in vroeger tijd.

Op de criminele rol komen we niet degenen tegen die vanwege openstaande rekeningen werden gegijzeld. Zij werden immers niet behandeld laat staan veroordeeld als criminelen. Wie wel voor enkele dagen of weken werd veroordeeld wegens het plegen van een strafbaar feit, kreeg steevast water en brood op het menu. Dit was na een boete van 25 gulden de lichtste straf die men kon krijgen. Meestal was het voor iemand die ruzie had gezocht of jongelui die een kleine diefstal (appels/peren) op hun geweten hadden. In 1797 was er een kijdende huisvrouw die eigenlijk een boete van 50 gulden had 'verdiend', maar deze niet kon betalen, althans niet zonder dat "haar huysgezin door 't betaalen van die boete zoude koomen te lijden". De baljuw adviseerde om haar 14 dagen op water en brood te zetten. Leenmannen zagen hier in eerste instantie weinig in, maar gingen uiteindelijk akkoord. De baljuw herinnerde leenmannen "aan die algemeen bekenden regul in regten, dat diegeene welke onvermogene is om een boete te voldoen aan den lijve zal gestraft worden." Welnu, hetgeen zij had gedaan was nu ook weer niet zo erg, dat dit een lijfstraf kon rechtvaardigen. Toch was het nu eenmaal zo "dat onvermogene en arme personen, die met geene geldboete kunnen worden gepunierd, egter wegens gepleegde misdaden en ongereegdheden nimmer ongestraft kunnen worden gelaten." Zij werd daarom acht dagen 'gespijzigt' met water en brood. Bij andere veroordeelden zien we, dat zij een tijdje moesten zitten, echter zij konden eerder worden vrijgelaten indien zij een bepaald bedrag betaalden. Elke dag gijzeling stond eigenlijk voor een bepaalde prijs. De consumptiekosten, water en brood, vielen wel mee, maar het raadhuis was geen hotel en men was de gijzelaars dus liever kwijt dan rijk.

Er waren vanzelfsprekend ook mensen, die liever geen gebruik van deze faciliteiten wensten te maken. Het 55e artikel voorzag in maatregelen tegen degenen die niet kwamen opdagen: "Maer indien hij om yet te doen gegijsselt is, ende niet te gijssel en gaet, zoo sal hij voor de eerste reyse verbeuren thien ponden, voor de tweede reyse twintich ponden, voor de derde

reyse 't sestich ponden, ende voor de vierde reyse zal hij geapprehendeert ende gevangen gehouden werden, ses stuyvers daechs, totdat hij gedaen zal hebben 't gene daertoe hij gegijselt is."

Als men besloot dat iemand toch voor langere tijd (enkele jaren) opgesloten diende te worden, dan geschiedde zulks niet in Middelharnis, maar elders. Dit gebeurde niet vaak, maar we komen toch enkele malen de naam van het St. Joris Gast- en Tuchthuis te Delft tegen. Zo is er nog een rekening van de huisvestingskosten van Adrianus van der Sluijs, alias Droogspek, aanwezig. Deze rekening berust in het archief van de Heilige Geest Armen¹⁴ (voorloper van het Burgerlijk Armbestuur). Het Armbestuur moest namelijk de helft van de kosten betalen. Of dit gebruikelijk was, is niet helemaal duidelijk. Wel is bekend, dat Adrianus onvermogend was. De kosten over 1744 waren als volgt verdeeld:

Comt volgens contract voor een jaar huysvesting, sullende verschijnen den 2 dec. 1745

	<i>30:00:00</i>
<i>Betaald aan den conchergie voor 52 weeken ordin[aris] kostgeld sed[ert] 1 jan. tot ultimo dec. 1744 à 35 stuyv[ers] 's weeks</i>	<i>91:00:00</i>
<i>Verstreckte noodwendigheden - den 30 mey 1744</i>	
<i>Een hembd</i>	<i>2:10:00</i>
<i>Een paar kousen</i>	<i>1:16:00</i>
<i>Een paar muyle</i>	<i>2:00:00</i>
<i>Een wambais van carsaay</i>	<i>9:10:00</i>
<i>Een hembd</i>	<i>2:10:00</i>
<i>Een paar kousen</i>	<i>1:06:00</i>
<i>Een paar schoenen</i>	<i>2:04:00</i>
<i>Een jaar muylelappe</i>	<i>1:00:00</i>

	<i>143:06:00</i>

3.5 Boetes

Zoals uit het vorige hoofdstuk gebleken is, bestond er tevens de kans op een boete. De hoogte hiervan was vanzelfsprekend afhankelijk van het gepleegde delict en de tijd (bijvoorbeeld 1700 of 1800). Omdat de opgelegde straf als vergelding moest dienen, was de kans op een boete slechts mogelijk bij een kleine overtreding van de lokale keuren en ordonnanties. Niet alleen in de inmiddels herhaalde malen aangehaalde Keur 1658, maar ook in tal van andere uitgevaardigde bepalingen was er sprake van boetes. Een deel van de opbrengst kwam soms ten goede aan de armen of mocht de officier c.q. baljuw zelf incasseren.

Bij alle veroordelingen was het regel, dat de kosten van apprehentie, van detentie en van het proces, de zogenaamde "kosten en misen van gevangenis en justitie" ten laste van de veroordeelde kwamen. In veel gevallen konden zij dat niet opbrengen. Met name aan het eind van de achttiende eeuw komen we verscheidene malen de mededeling tegen, dat de veroordeelde onvermogen is en de proceskosten dus niet kan betalen. Om u een indruk te geven waarover het eigenlijk gaat, volgt hieronder de kosten van een geseling anno 1792:¹⁵

Executie

<i>Aen den Dordrechtsen scherpregher Jan van Stenhout voor het uitvoeren derselver executie, met fooy aen zijn zoon en dienaar van Zuid Holland bij quitantie</i>	<i>55:18:00</i>
<i>Aen Marinus van der Vliet, logies en verteering van dezelve</i>	<i>10:08:00</i>
<i>Aen schipper Jan Muije, scheepsvragt herwaerds en fooy</i>	<i>1:06:08</i>
<i>Aen Cornelis Coert, voor het expres wegbrengen van dezelve</i>	<i>5:04:00</i>
<i>Aen Leendert de Bruijn, ter selver sake van Claes van Heukelum naar 's Prinsland</i>	<i>5:04:00</i>
<i>Aen den geëxecuteerden tot reysgeld gegeven met leeftogt</i>	<i>5:19:00</i>
<i>Aen de dienaars voor het sluyten en ontsluyten</i>	<i>3:00:00</i>

Schavot

<i>Aen Leendert Buitendijk en Jan van Braambeek, voor het maeken, leeveren, stellen en weeder afbreeken van het schavot bij ordonnatie</i>	<i>259:19:00</i>
<i>Aen Jan de Vogel, voor geleeverd ijzerwerk tot hetselve bij ordonnantie</i>	<i>29:05:00</i>
<i>Aen Joost van Gent, voor het verwen</i>	<i>19:17:00</i>
	<i>-----</i>
	<i>396:00:08</i>

Voor een nadere specificatie van de onkosten van deze geseling, zie bijlage II.

Een ander overzicht dateert uit 1666. Twee bedelaars, die enig geld op zak hadden, kregen de volgende rekening gepresenteerd:

<i>voor d' besonjens in plaets van de regtdag van leenmannen</i>	<i>3:12:00</i>
<i>'t schrijven den examinatie etc.</i>	<i>1:04:00</i>
<i>scheepvragt bet[aalt]</i>	<i>1:10:00</i>
<i>yder dienaar 1.05.00</i>	<i>2:10:00</i>
<i>op d' examinatie ende verteer</i>	<i>3:01:00</i>
<i>d' geapprehend[eerden] tot reysgelt gegeven</i>	<i>2:00:00</i>
	<i>-----</i>
	<i>13:17:00</i>

Zij werden verbannen en daarom met een boot naar de 'overkant' vervoerd (= "scheepvracht"). Een andere mogelijkheid om geld te innen, was confiscatie van een derde van de, of soms alle, goederen. Dit werd vooral toegepast bij bannelingen. Overigens werd dit per 1 mei 1732 in Holland afgeschaft. In Middelharnis vond dit het laatst in 1694 plaats.

3.6 Gratie

In 1674 werd Cornelis Janse van den Poot, alias Cees Backer, voor 25 jaar verbannen. Wat hij precies had misdaan, is niet duidelijk. Hij was namelijk voortvluchtig en werd dus bij verstek veroordeeld. Gezien de strafmaat, zal het waarschijnlijk landloperij of diefstal zijn geweest. Enkele jaren later diende zijn moeder en enkele vrienden een gratieverzoek in, want Cornelis was inmiddels "vervallen tot de uytterste armoede, sulcx hij met sijn vrou ende kindren niet wel aen de cost en can geraken ende bij gevolge desselfs kindren soudent moeten comen tot den armen deser plaetse, tensij de voorn[oemde] leenmannen hem, Van den Poot, die genade en barmharticheyt quame te bewijsen van weeder vrijelijck in dese plaetse te moogen wonen..." De leenmannen waren wel gevoelig voor dit verzoek; wellicht mede omdat men niet zat te wachten op een behoeftig gezin. Cornelis moest verschijnen in de leenmannenkamer "ende aldaer op sijn knien vallen, biddende Godt ende de justitie om vergiffenis met belofte hemselven in toecomende te gouverneren ofte comporter en als een vroom eerlick man ende borger schutplichtigh is te doen". Cornelis heeft een officieel stuk ondertekend, maar het volgende jaar had hij wederom (?) een mes getrokken! Hij werd in hechtenis genomen, maar we vinden verder geen aantekeningen. Moest hij alsnog weg of stelde de messentrekkerij niet veel voor? Er zijn overigens maar enkele gratieverzoeken ingediend. Dat een dergelijk verzoek lang niet altijd werd ingewilligd, blijkt wel uit het schrijnende geval rond Aren Witvliet uit 1801. Aren was geen echte crimineel. Hij had zich slechts eenmaal op het dievenpad begeven, dit - naar zijn zeggen - uit pure armoede. Doordat Aren werd verbannen, bleef zijn gezin in kommervolle omstandigheden achter. De vrouw met drie jonge kinderen waren voor lange tijd aangewezen op de diaconie en dat was bepaald geen vetpot. Toch werd aan Aren geen gratie verleend.

4.0 De daders

Het is uitnodigend om de veroordeelden in categorieën te plaatsen. We kunnen kijken naar het percentage jeugdige criminelen, bestond er zoiets als vrouwencriminaliteit en waar kwamen de criminelen vandaan? We kunnen ervan uitgaan dat het vechten, en eventueel moorden, een typische mannenaangelegenheid was. Vrouwen en jeugdige boefjes komen we voornamelijk tegen tussen de dieven en bedelaars. De vreemdelingen moeten we ook in deze groepen zoeken. Bij het aantal diefstallen ligt de verhouding vreemdelingen - ingezetenen enigszins gelijk. Diefstal was in het verleden een zwaar vergrijp. Zeker als ingezetene kon je dan ook op een fikse straf rekenen. Ik ga hier niet verder in op verschillende percentages e.d.. In het tweede deel passeren alle zaken de revue. Tot slot is er een chronologisch overzicht van alle vonnissen opgenomen. Degene die het een en ander op een rijtje wil zetten, kan de daar naar voren gebrachte gegevens gebruiken.

5.0 Naar een ander rechtssysteem

In 1811 kwam er een definitief eind aan de lokale gerechten in Nederland. De strafrechtspraak werd door de invoering van de Franse wetgeving sterk gecentraliseerd en dat zou ook zo blijven. Op 28 februari 1811 bracht baljuw Lambertus Kolff de schepenen van Middelharnis op de hoogte van een circulaire van de Prefect van het Departement der Monden van de Maas, waarin de baljuw wordt geautoriseerd "om dit justitieel collegie op heden te ontbinden", dat de onderprefect van het Arrondissement van Overflakkee en Goedereede "uit hoofde dat alsnog niet konden worden geïnstalleerd de Regtbank ter eersten instantantie van gemeld Arrondissement met de vrederegters der cantons, ook alhier zich niet bevond de benoemde Keizerlijke procureurs bij dezelve Regtbank de gezamenlijke baljuwen en schouten heeft geadviseerd en door hem aangenomen is, om de respectieve

Het lokale 'Crimineel Regtboek' wordt gesloten

ontslagen uit de Eed en posten, mitsgaders het nederleggen van de posten, provisioneel uit te stellen totdat daartoe door of vanwege hem onderprefect nadere aanschrijvens zal zijn ingezonden." Met andere woorden: de vierschaar hield na eeuwenlang op te bestaan. Bij Algemeen Reglement van 18 oktober 1810 was Goeree-Overflakkee nog als een afzonderlijk arrondissement ingedeeld. Sommelsdijk werd de hoofdplaats, daar zetelde de rechtbank. De eerste zitting vond aldaar plaats op 16 maart 1811, doch de hoofdzetel van dit arrondissement verhuisde al snel naar Brielle. Vanaf 1812 werd er namelijk een nieuw, groter

arrondissement gevormd met Brielle als hoofdplaats.¹⁶ Er zijn twee verklaringen/redenen te geven voor deze snelle herziening van het territorium der rechtbank. Zo zou, volgens dominee Boers in zijn 'Beschrijving van het eiland Goedereede en Overflakkee' uit 1843, het in Sommelsdijk ontbreken "aan geschikte woningen voor het personeel dezer regtbank, en aan eene behoorlijke vergaderplaats tot het houden der zittingen."¹⁷ Daarenboven was "de regering der stad Brielle, begerig om de Regtbank uit Overflakkee in hare stad over te brengen" en had daartoe een dringend verzoek gedaan. Dit verzoek werd ingewilligd. In het arrondissement Brielle waren drie vredegerichten, waarvan twee op Goeree-Overflakkee, namelijk Sommelsdijk (Sommelsdijk, Middelharnis, Den Bommel en Ooltgensplaat) en Goedereede (Goedereede, Ouddorp, Dirksland, Oude- en Nieuwe-Tonge). Bij een reorganisatie in 1838 werd het vredegericht van Goedereede opgeheven en tot één kanton Sommelsdijk gemaakt. Het arrondissement Brielle werd in 1877 opgedoekt, voortaan maakte Brielle en dus ook Goeree-Overflakkee deel uit van het arrondissement Rotterdam.¹⁸ Ook na 1811 werden wetsovertredingen ingedeeld in verschillende categorieën, zoals in het verleden onderscheid bestond in de competentie tussen een hoge en lage jurisdictie. De zwaarste delicten, de zogenaamde misdaden (moord, zware mishandeling, inbraak, e.d.) werden nu berecht door het Hof van Assisen, gevestigd in Den Haag. Voor wanbedrijven (d.i. kleine diefstallen, lichte verwondingen) moest men zich voor de rechtbank te Brielle, vanaf 1877 Rotterdam, verantwoorden. De vrederechter/kantonrechter te Sommelsdijk besliste over begane (kleine) overtredingen.

Over de laatste handelingen van de plaatselijke vierschaar van Middelharnis lezen we op de criminele rol de volgende aantekeningen, genoteerd op de dag dat door de onderprefect het vredegericht van het kanton Sommelsdijk werd geïnstalleerd "door den bailliuw van Middelharnis de leden van het crimineel justitieel collegie aldaar uit hunne posten en eed ontslagen, gelijk ook de voornoemde bailliuw zijnen post heeft nedergelegd en zich uit den eed ontslagen gehouden, terwijl voorts de registers, archiven en andere papieren tot het voornoemde justitieel collegie behoorende met het cachet der gemeente zijn verzegeld." Op 16 april 1813 verscheen voor de rechtbank te Brielle Lambertus Kolff als voormalig secretaris (en baljuw) van de hoge heerlijkheid Middelharnis, die verklaarde dat de vonnissen in het overhandigde register (= criminele rol van leenmannen 1774-1811) "alle door de voorgem[elde] vierschaar zijn geslaagen, en dat tot de uitvoering van de zelve het niet volstrekt noodzakelijk was dat dezelve door de regters wierden geteekend, en dat hij als voormalig griffier, gewoonlijk extracten van zodanige vonnissen afleverde ofschoon dat deselve door de regters niet geteekend waren." Dit boek werd hierbij voorgoed gesloten...

Toch nog terechtstelling te Middelharnis

In het voorgaande hebben we gezien, dat de rechtspraak vanaf 1811 sterk werd gecentraliseerd. Toch vond er in 1818 te Middelharnis nog een voltrekking van een doodvonnis plaats. De naam van de ongelukkige is Leendert Wetsteen. Leendert had een dubbele moord op zijn geweten. Op 17 oktober 1815 werd Nieuwe-Tonge opgeschrikt door het verschrikkelijke nieuws van een gruwelijke moordpartij, welke gepleegd zou zijn op een boerderij even buiten het dorp en liggende onder de jurisdictie van Middelharnis. Pieter Kattestaart, een landarbeider uit Oude-Tonge, kwam met dit schokkende nieuws naar mr. Sebastiaan Anemaet, die tijdelijk het ambt van Commissaris van politie te Nieuwe-Tonge bekleedde. Laatstgenoemde ging samen met het plaatselijk bestuur, bestaande uit de heren Abram Vreeswijk, Cornelis van der Sluis en Abram Zoon; tevens vergezeld door de heren Carel

van Dijk en Reinier Kamerling, respectievelijk chirurgijn en gerechtsdienaar, om half tien in de morgen, poolshoogte op de desbetreffende boerderij nemen. Dit boerenspulletje werd bewoond door 57-jarige Cornelis Gebuis en de ongehuwde dienstmeid Neeltje Kom. Bij de boerderij aangekomen werd al snel duidelijk, dat er zich aldaar een gewelddadige roof- en moordpartij moet hebben afgespeeld; de deuren en wanden waren namelijk overal met bloed bespat. Aan de linkerkant van de ingang van de achterkeet in de tuin lag het levenloze lichaam van de heer des huizes; zijn linkerarm gestrekt boven het hoofd houdende met in zijn hand een vlokje haar, terwijl zijn rechterarm over het lijf lag gestrekt met zijn hand aan de broeksklep. Hij was gekleed in een broek van gewoon bombazijn, een blauwruit gestreepte kiel, blauwe borstrok en onderbroek, witte of grijsachtige wollen kousen en een paar houten klompen. Deze klompen lagen boven het hoofd en de rok onder het lijf was door het aan de voeten voortslepen opgeschort tot onder het hoofd; bovendien was de broek open en het hemd uit de broek geritst. In de achterkeet van de boerderij trof men het lijk van de 28-jarige dienstmeid Neeltje Kom aan. Zij lag op haar linkerkant, badend in het bloed, met haar armen kruislings boven het hoofd. Zij was enkel gekleed in de gewone onderkleding, bestaande uit: blauwe kousen, twee rokken, een borstrok en een hemd. Achter haar in het geronnen bloed lag een onder- en bovenmuts, waaraan vastgehecht valse of koperen krullen. De chirurgijn constateerde bij haar, evenals bij Cornelis Buijs, dat zij op een beestachtige wijze was mishandeld en is overleden aan de talloze aangebrachte steek- en snijwonden.¹⁹ De plaats waar dit boerderijtje heeft gestaan, wordt thans in de volksmond nog 't Moordenaertje genoemd...

Justitie kwam de moordenaar(s) op het spoor toen een dief in het rasphuis, die dit afgrijselijke feit ter ore was gekomen, zei dat het zeker de Wetstenen zijn geweest die zulks op hun geweten hadden. Hij had dit reeds van te voren van hen vernomen: het was dus zeker een moord met voorbedachte rade. De broers Leendert en Cornelis (Cees) Wetsteen uit Middelharnis werden in hun kraag gevat en in Den Haag ondervraagd, maar zei ontkenden in eerste instantie alles. Zij hebben ongeveer twee jaar in hechtenis gezeten in Brielle toen Cees uiteindelijk bekende, dat zijn broer de moorden gepleegd had en dat hij in een schuit heeft zitten wachten. Leen kwam zelfs met de kleren van de slachtoffers bij Cees aan, maar Leen bleef op bedaarde en subtiële wijze, ook tegenover meerdere getuigen, ontkennen. De zaak was bepleit en gevonnist om allebei de broers met de koorde te straffen (dood door ophanging). Maar Cees kreeg bij besluit van 4 september 1818 gratie verleend door de Koning. Hij werd veroordeeld tot 20 jaar gevangenisstraf plus schavotstraf (geseling en brandmerken). Er was nog een derde man in spel, een zekere Wout. Hij was ook door Cees genoemd, maar doordat er verder niets tegen hem kon worden ingebracht en hij alles ontkende, werd hij uit Den Haag ongevonnist weer naar Brielle gezonden. Leen werd ook veroordeeld voor andere diefstallen, waaronder het stelen van beesten. Van beroep was hij fruit- en viskoper en gehuwd.

Het zag er voor Leen niet goed uit; hij zou worden opgehangen en wel in zijn woonplaats Middelharnis. Blijkbaar stond er toen geen galg meer, want de vrederechter van het kanton Goedereede informeerde op 31 juli 1818 bij de schout/burgemeester van Oude Tonge of daar nog een galg aanwezig was. In Middelharnis was alleen nog een schavot voorhanden.²⁰ De schout deelde mee, dat er zich in Oude Tonge "een galg bevindt hoog 18 en breed 11 voeten benevens een schavot van hoog vijf voeten."²¹ Of men de galg uit Oude Tonge nog naar Middelharnis heeft geplaatst of een nieuwe heeft laten maken, is niet bekend.

Op zondag 20 september, de dag voor de terechtstelling, heeft dominee Lucas Slotemaker van Middelharnis een redevoering in de kerk gehouden, geheel toepasselijk op de gevangene. Hij las ook een brief op de preekstoel, ontvangen van de Haagse predikanten, dat Leen een mens was zeer verhard en hoegenaamd geen indruk in te brengen was voor zijn onsterfelijke geest. Slotemakers' redevoering was volgens H. van Rossum schoon en hij bidde ook ernstig voor Leen, die gehangen moest worden. Hij betoogde wat er te wachten was van een mens zonder kennis van godsdienst, hoeveel nut er voor de hoorders uit dit toneel te trekken was voor bejaarden en voor ouders om hun kinderen ontzag in te boezemen voor God als een alziend oog. En die hem niet eren en dienen wil, dat die ook van God wordt verlaten en aan zichzelf wordt overgegeven, alles doende wat tegen Gods geboden is, totdat tijd daar is en gezegd wordt: tot hier toe en niet verder en zo aan de Wereldrechter wordt overgeleverd om hunne straf te ontvangen. Hij bewees dit ook, met, hoe de Israëlieten ongehoorzaam waren en van God verlaten werden, zodat zij in plaats van het beloofde land Kanaän te genieten, allen de straf des doods ondervonden in de woestijn.²²

Op maandag 21 september 1818 begon Leendert Wetsteen aan zijn laatste reis: de galg aan het eind van de Galgeweg net buiten Middelharnis. De 38-jarige Leen werd, onder het toezien van de eerste griffier bij het Hooggerechtshof te Den Haag, opgehangen. Zijn broer Cees werd streng gezeseld en gebrandmerkt en verdween daarna voor geruime tijd achter de tralies. Wanneer Cees op vrije voeten is gekomen, is niet helemaal duidelijk. In 1840 kwam er bij de gemeente Middelharnis een berichtje binnen, dat hij op 17 september 1834 om twee uur in de nacht te Gent op 46-jarige leeftijd was overleden.

6.0 De gepleegde misdrijven

Wat voor soort misdaden werden er zoal gepleegd in het Middelharnis tussen 1621-1811? We zijn gewend alles in hokjes te plaatsen. Zo zijn er eigenlijk een viertal categorieën te onderscheiden, namelijk: delicten tegen het leven, zedenmisdrijven, vermogensdelicten en zaken met betrekking tot de openbare orde. In iedere categorie is weer een verdere onderverdeling mogelijk. Bij delicten tegen het leven moeten we denken aan moord, doodslag, zelfmoord en verkeersongevallen met dodelijke afloop, maar waar valt vechten eigenlijk onder te plaatsen? Vechten met dodelijke afloop is duidelijk doodslag of moord. Bleef het 'slechts' bij verwondingen, dan zouden we vechten kunnen zien als een geweldsdelict. Voor deze variant is in deze publicatie niet gekozen. Vechten is geplaatst onder delicten tegen de openbare orde, want ook andere zaken tegen de openbare orde kunnen gepaard gaan met geweld. Daarenboven vonden de vechtpartijen doorgaans plaats in of nabij een herberg, want als de drank is in de man...

Welke misdrijven kwamen het vaakst voor? Diefstal, met of zonder braak, vechten en bedelarij of landloperij waren veruit de 'toppers'. Landloperij was enigszins tijdgebonden. Zo kon het zijn dat er over een langere periode geen personen werden veroordeeld wegens bedelarij of landloperij. Andere delicten kwamen zelden voor, zoals zedenmisdrijven en brandstichting. Onder vermogensdelicten komen we eigenlijk geen enkel geval van fraude tegen, dit was voornamelijk een stadse aangelegenheid. Op het platteland voerden geweldsdelicten veelal de boventoon. In Middelharnis was dat niet anders. Vechtpartijen, ook gevallen van zinloos geweld, kwamen regelmatig voor, een enkele keer zelfs met dodelijke afloop. Wat dat aangaat was de stad in vroeger eeuwen een stuk veiliger dan het platteland; zeker als rondtrekkend gajes het platteland onveilig maakte. Dit kwam in Middelharnis - althans na 1621 - niet voor, waarschijnlijk ook omdat het dorp op een eiland was gelegen. Roversbenden en ander gespuis konden zich hierdoor lastig uit de voeten maken. In het onderstaande worden alle rechtszaken nader belicht; te beginnen bij de ernstigste misdrijven: delicten tegen het leven.

6.1 Delicten tegen het leven

Er werd - en wordt nog steeds - een verschil gemaakt tussen moord en doodslag. Een moordenaar kon destijds sowieso op de strop of het zwaard rekenen. Bij een geval van doodslag lag het enigszins genuanceerder. Kwam ten gevolge van een vechtpartij iemand te overlijden, dan werd rekening gehouden met noodweer en/of een ongeluk. Een moord gebeurde met opzet en voorbedachte rade, doodslag gebeurde meestal in een opwelling. Iemand die een doodslag op zijn geweten had, kon in principe vrijgesproken worden, maar evengoed kon hij de strop krijgen. In Middelharnis zijn bijna alle verdachten van moord of doodslag met de noorderzon vertrokken. Zij konden dus niet worden verhoord en zich eventueel beroepen op noodweer of iets dergelijks.

In de zeventiende en achttiende eeuw vormden moordenaars een bijzondere groep criminelen. Anders dan bij verdachten van 'slechts' doodslag ging er van moordenaars iets mysterieus uit. Het is niet eenvoudig te omschrijven, maar de gewone man keek in een bepaalde manier op tegen moordenaars. Het was vanzelfsprekend niet zo, dat zij op veel meelij of sympathie konden rekenen, maar het feit dat zij op hun geweten hadden, was toch

iets bijzonders. Het was dan ook niet zo, dat er tijdens de Republiek veel koelbloedige moordenaars rondliepen. De kans om met voorbedachte rade vermoord te worden was destijds uiterst klein.

6.11 Moord en doodslag

Alvorens de processen tegen moordenaars te behandelen, volgen nu eerst nog enkele artikelen uit de Keur van 1658. Het was niet toegestaan moordenaars of andere criminelen op wat voor wijze dan ook te helpen. Over medeplichtigheid lezen we, dat niemand "eenige dootslagers ofte moorders, hoe dat het feyt zouden mogen zijn geschiet, alsmede geweldigers, straetschenders ofte glasesmijters, vermogen te huysen, hoven, herbergen, nocte dezelve assisteren, de hant bieden, voorthelpen, ofte brengen met schuyt, schepen, wagens, karren, paerden, steden, ofte op eenige andere manieren, hoe 't zelve zouden mogen wesen ofte geschieden, noch daertoe eenigen raet geven ofte yet contribuieren, 't zij met het leenen van hare schuyten, schepen, wagens, karren, steden ende paerden, ofte andersints, op peyne van te verbeuren ('t zelve gedaen hebbende) de schuyt, schepen, wagens, karren, steden ende paerden, mitsgaders arbitralijck gestraft te werden naer gelegentheynt der saecke, ten ware de schuldigen hem in bloede bestaende waren, waerom d'voors[chreven] straffe ende correctie tegens d'zelve zouden behooren te werden gemodereert" (art. 92).

Was er iemand op onnatuurlijke wijze overleden, diende het stoffelijk overschot geschouwd te worden. Het 94e artikel regelde dit als volgt: "Zoo wanneer yemant dootgesteeken wert, ofte by ongeluck aen zijn doot geraeckte, zoo zal zulcken dooden lichaem moeten werden beschouwen, bij den bailliu met twee leenmannen ende den secretaris, die daer van gehouden zal zijn acte te maecken, ende in 't leenmannenregister te registreren, ende zoo 't noot is, zullen tot hare assistentie gebruycken een doctor ende chirurgijn." De aantekeningen in het leenmannenregister (= de criminele rol) betreffende de verwondingen en de mogelijke doodsoorzaak zijn doorgaans vrij gedetailleerd, maar ik zal u de details besparen.

Bloedwraak was uit den boze; rechtspraak vond plaats door baljuw en leenmannen. Familie, vrienden en kennissen van zowel het slachtoffer als van de dader hoefden geen goede maatjes te worden, maar moesten wel in vrede (= bevreet) met elkaar leven: "Een nederlaech geschiet zijnde, zullen alle onschuldige vrunden te wedsijden ende metterdaet, zonder dat daertoe yet anders van nooden wesen zal, eeuwichlijck bevreet wesen, ja zoo, ofte zij d'vrede met hant beloften gemaect hadden, ende ofte yemant over een dootslach quame te vechten, die zal als een vredebrecker gestraft werden."

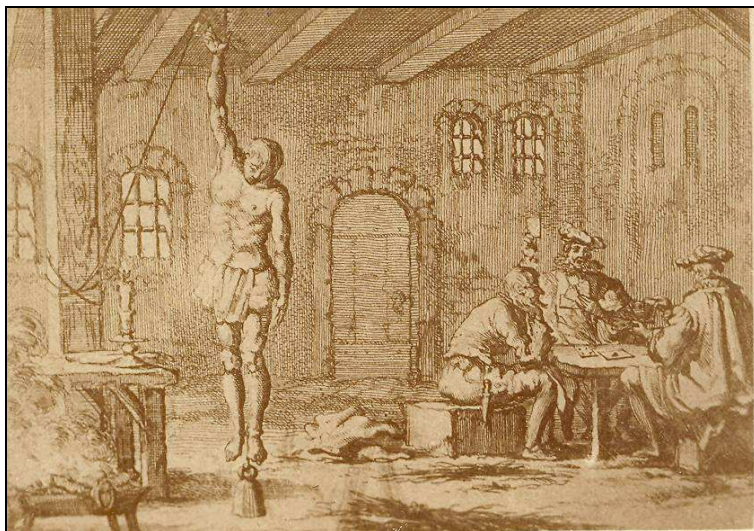
Gratie

In 1552 kreeg Goessen Janse het "tusschen Sommerdijck ende Middelharnisse" aan de stok met Cop de Hase. Wat nu precies de aanleiding was voor dit handgemeen, is niet duidelijk. Goessen zou door "zich onnoesel verweerende zijns lijffs" Cop de Hase om het leven hebben gebracht. Als we het goed begrijpen, werd Goessen door Cop de Hase - om wat voor reden dan ook - aangevallen. Laatstgenoemde moest dit met de dood bekopen. Dit gegeven treffen we niet aan in het rechterlijk archief van Middelharnis, maar staat opgetekend in het "Register van Commissiën, instructiën, remissiën, ordonnantiën en procuratiën" van Bergen op Zoom. Goessen Janse was namelijk een ingezetene van Fijnaart, dat toentertijd ressorteerde onder het rechtsgebied van de markies van Bergen op Zoom. Op Goede Vrijdag

van het jaar 1560 - dus acht jaar na de voor Cop de Hase noodlottige vechtpartij - verleende Jan IV als markies van Bergen op Zoom aan Goessen "gracie voer regimen van justicie". Het bleek dat Goessen met de "naesten vrienden ende mage" van Cop "dien aengaende gesoent ende voldaan heeft gelijk ons genouch gebleken is." Bovendien had hij zich de afgelopen jaren correct gedragen.²³ Uitgaande van zelfverdediging kon Goessen volledig gerehabiliteerd worden. Of de zaak ook voor het gerecht van Middelharnis heeft gediend, is vanwege het ontbreken van archiefstukken uit die periode niet met zekerheid te zeggen. Wellicht was Goessen direct na het incident naar zijn woonplaats - liggende in een andere provincie - vertrokken en wist zo de baljuw van Middelharnis te ontlopen? Het blijkt echter, dat hij zich later heeft verzoend met de nabestaanden van Cop de Hase. Als Cop een ingezetene van Middelharnis of Sommelsdijk was, moet er toch een vorm van overleg of samenwerking tussen de lokale gerechten zijn geweest. Hoe het ook zij, Goessen was weer een vrij man. Hij was wel door het oog van de naald gegaan, want voor hetzelfde geld was hij op het schavot beland.

De Spaanse Inquisitie

In de Rooms-Katholieke Kerk was inquisitie de naam voor een aanvankelijk onder de bisschop ressorterende geloofsrechtbank. Deze rechtbank was belast met het opsporen en straffen van kettters. De uitvoering van de straffen op kettters werd veelal overgelaten aan de wereldlijke macht. In de Nederlanden richtte Karel V in 1522 een eigen inquisitie naar Spaans model op. Niet alleen in de steden, maar ook op het platteland was de Spaanse Inquisitie actief. Zo werd in augustus 1572 de in Middelharnis wonende schoenmaker Geleijn Cornelisse door de Spaanse Inquisitie gemarteld om hem tot verloochening van zijn nieuwe geloof te brengen. Hij werd naakt aan zijn rechterduim opgehangen met een gewicht aan zijn linkervoet en met een vlam van een kaars onder zijn armen gebrand. Bovendien werd hij ook nog gezeseld, dit

Terechtstelling Geleyn Cornelisse, ets Jan Luiken (17^e eeuw)

totdat de twee commissarissen van de Hertog van Alva, met de beul als toekijker, besloten te gaan kaarten. Zij lieten hem zo'n anderhalf uur hangen, waarna hij geen teken van leven meer gaf. De beul schudde de arme man vervolgens zo ruw wakker, dat hij de arm van Geleijn Cornelisse brak. Daarna werd hij levend verbrand. Deze gruwelijkheden zouden zich hebben

afgespeeld in de Nieuwstraat van Middelharnis.²⁴ Ruim een eeuw later heeft Jan Luyken van dit gebeuren een ets gemaakt, die onderdeel was van de anti-katholieke propaganda van die tijd. Deze rechtszaak dienen we los te zien van de overige zaken, omdat de procesgang niet onder de verantwoordelijkheid van het plaatselijke gerecht heeft plaatsgevonden, maar - als we het voorgaande goed lezen - geschiedde door een rondtrekkende inquisatierechtbank die geheel zelfstandig opereerde.

Op een bruiloft

In het archief van de gemeente Middelharnis berust een oorkonde uit 1595 ondertekend door Johan van Oldebarnevelt. Het betreft een gratieverlening van de Staten van Holland en West Friesland aan Michiel Maartse uit Middelharnis. Michiel was op 28 september 1592 present op de bruiloft van Claes Jansz. Rijswijck en Commerken Lenertsdochter. Het feest werd gehouden ten huize van Matge Dijkgraeff te Middelharnis. In het huis - ongetwijfeld de plaatselijke herberg - was ook een ander gezelschap aanwezig. Zij bevonden zich in een naastgelegen vertrek. Onder hen was een zekere Gerrit Jacobs. Laatstgenoemde had duidelijk een slok teveel op en ging bij de bruiloftsgasten kijken. Mogelijk was hij nogal vervelend en zocht hij ruzie. In ieder geval was het Michiel Maertse die hem een kandelaar naar het hoofd smeed. De kandelaar kwam hard aan, want Gerrit moest naar huis worden gebracht. Hij was daarbij "soe beschoncken dat hij desgevraecht sijnde seyde nyet te weten van wyen hij de voors[chreven] quetsure gecregen hadde." De chirurgijns Gijsbrecht Floris en later Adriaen Raes hebben de wond onderzocht en "hadden in 't beginne seer goeden moet gehadt om d'selve met Godts hulpe te cureren." Na ruim twee maanden raakte Gerrit bevangen door "een seer heete coortse" waaraan hij kwam te overlijden. De chirurgijns verklaarden desgewenst, dat hij niet was overleden ten gevolge van de kwetsuur met de kandelaar, maar dat hij op natuurlijke wijze was overleden. In de tussentijd had Michiel zich met de "vrienden ende magen" van Gerrit verzoend. Hiervan schijnt zelfs een "acte van soeninge" te zijn opgemaakt. Aan de Staten van Holland en West Friesland verzocht hij om hem de "nederslach uut genade souden willen vergeven ende daervan verlenen onse opene brieven van remissie". Zijn verzoek werd voor advies voorgelegd aan de president en de Raden van het Hof van Holland en aan de officier/baljuw van Middelharnis. Zij adviseerden blijkbaar positief, want in september 1595 werd Michiel Maartse gratie verleend. Het bewijs is te vinden in het gemeentearchief van Middelharnis.²⁵

Geen veroordeling

De eerste zaak die we op de criminele rol tegenkomen betreft gelijk een doodslag. Op 16 januari 1621 werden enkele personen gehoord over een gevecht dat had plaatsgevonden ten huize van Trijntge Jans, weduwe van Corstiaen Heijndrix Vinck. De 53-jarige Trijntge wist te vertellen, dat op maandag 11 december 1620 omstreeks 18.00 uur een vijftal mannen aan een tafel bier zaten te drinken. Op een gegeven moment stapte een van hen, Jan Goverts, op om even later weer terug te keren. Hij ging vervolgens naast Maerten Michiels zitten. Laatstgenoemde vroeg: "Wat doet ghij hier?", waarop Jan zei: "Ick come om mijn baes." Jan was smidsknecht en een van de aanwezigen was de smid Heijndrick Aerts. Maerten begon Jan aan te stoten en zei: "Gaet dan sitten bij uwen baes." Jan hield wijselijk z'n mond, maar kon het niet laten Maerten terug te stoten. Het een en ander escaleerde toen Maerten opstond "nemende de stove daer hij op geseten hadde". Jan bedacht zich geen moment en pakte zijn stoel. Zo stonden zij tegenover elkaar "dreygende malcander daarmede te slaen". Een andere

aanwezige, Cornelis Adriaens Backer, begrijpende dat dit weleens uit de hand zou kunnen lopen, pakte ook zijn stoel "om de voors[chreven] personen te scheijen, doch waeren deselve Maerten ende Jan aen malcander geraekt ende alsoo vechtende tot in 't voorhuys gecome". Cornelis bemoeide zich ermee. De anderen bleven op hun plaatsen zitten en konden zodoende niet goed zien wat er zich precies afspeelde. Even later kwamen Maerten en Cornelis wederom in de keuken en zei Cornelis, dat "een van ons beyde is gequetst": Maerten was namelijk gestoken met een mes. Dat Maerten Michiels niet direct aan zijn verwondingen overleed, blijkt wel uit het feit dat ruim een maand later - op 16 januari 1621 - zijn stoffelijk overschot werd geschouwd. Hij bleek in zijn linker zij onder de "corte ribbe" te zijn gestoken. De "doctor en de chirurgijn oordelen", dat het mes "deur de milte in de maege" was gekomen. De lijkschouwing en het getuigenverhoor kostten 19 gulden en 11 stuivers. Van een veroordeling van de verdachte, Jan Goverts, vinden we niets terug. Was de vogel gevlogen of hield men het op zelfverdediging? Eén ding is zeker: hij werd niet ondervraagd. Ook vinden we niets over het niet verschijnen (non-comparitie) voor baljuw en leenmannen of het uitvaardigen van een soort opsporingsbevel. Het kan niet zo zijn, dat de steekpartij niet fataal was, want de 'medici' beweerden, dat "d'selve wonde oorsaecke geweest is van de doot". Waarom werd Jan Goverts dan niet veroordeeld?

Diender onthoofd

Bartholomeus Heijndrix - Blauwje genaamd - was in 1623 dienaar van justitie te Middelharnis. Zijn wieg stond echter in Amsterdam. Hoe hij hier verzeild geraakt is, is niet bekend. Dat de dienaar van justitie niet boven de wet stond, heeft hij aan den lijve moeten ondervinden. Bartholomeus stak in de herberg van Jan de Diender te Sommelsdijk Willem Willems Onwij, inwoner van Middelharnis, dood. Willem was dronken en zeurde steeds om meer bier, wat de waardin hem in eerste instantie weigerde. In de herberg waren tevens aanwezig Jacob Heijmen, die garnalen aan de man bracht, en twee Engelsen. De buitenlandse gasten verklaarden, dat de dienaar Willem een stoot op z'n borst gaf en dat zij meenden "dattet met een scee van een mes ende spotgewijse was gedaan." Willem viel ter aarde en Jacob Heijmen wilde het meespelen door hem op een stoel te zetten, maar toen ontdekten de aanwezigen tot hun schrik dat de man was doodgestoken "sonder eenige woorden gehoort te hebbe". Forensisch onderzoek en/of DNA-profielen behoorden destijds nog niet tot de opsporingsmogelijkheden, maar de medische wetenschap was al wel zover, dat de "doctor en de chirurgijn" konden zien dat de breedte van de snee overeenkwam met die van het mes van de verdachte. Overigens waren er enkele getuigen. Bartholomeus werd opgepakt door zijn collega van Sommelsdijk en vervolgens overgeleverd aan justitie van Middelharnis. Het delict vond dan wel plaats te Sommelsdijk, maar zowel dader als slachtoffer waren afkomstig uit Middelharnis. De 52-jarige verdachte verklaarde, dat hij zelf ook te diep in het glaasje had gekeken en door Willem lastig gevallen werd. Hij ging verzitten, maar Willem kwam weer naast hem zitten. Op een gegeven moment was de maat vol en heeft hij zijn mes getrokken. Wat er verder precies gebeurde, wist hij niet meer te vertellen. Het oordeel van de leenmannen was conform de eis van de baljuw: hij werd gestraft "mette swaerde" i.c. onthoofd met een zwaard. Zijn goederen werden geconfisceerd.

Uitleveringsverdrag

In 1624 ging de Sommelsdijkse kerk in vlammen op. Eerst in 1632 begon men met de wederopbouw van de kerk en toren. Hiervoor waren vele werklieden in Sommelsdijk

neergestreken. Een van hen, de leidekker Job Crijnen Bottendam uit Den Haag, werd verdacht van "nederslag op Sijmon Jans". De beide mannen hadden in de herberg 'Antwerpen' te Sommelsdijk gevochten. In deze herberg was in 1610 ook al een moord gepleegd. De moordenaar werd destijds door de hoge vierschaar van Zierikzee ter dood veroordeeld en vervolgens onthoofd.²⁶ Job werd door de Sommelsdijkse dienaar van justitie in de kladden gegrepen, maar wist de ontkomen en vluchtte naar Middelharnis, waar hij door de diender van Sommelsdijk voor de tweede maal werd gearresteerd. Deze stelde de verdachte in handen van de justitie van Middelharnis. Job was geen inwoner van Middelharnis, ook had men aldaar niets met de zaak te maken, dus besloot men hem over te leveren aan het plaatselijk gerecht van Sommelsdijk. Van deze uitlevering werd een officiële akte opgemaakt. Tevens verzocht men om in het vervolg in soortgelijke gevallen hetzelfde te handelen. Sommelsdijk was geen hoge jurisdictie. De rechtspraak van zwaardere feiten werd voor die heerlijkheid te Zierikzee behandeld. Van deze stad ontving het gerecht van Middelharnis het volgende bericht: "...ten eynde 't selfde met meerder schrick ende vreesse van soodanige boosdoenders mach geschieden als wanneer de justitie geschiet ter plaetse daer 't feyt is geschiet, belovende in gelijcke ende andere saecken de heeren leenmannen van Middelharnes van gelijcke vrinschap bejegenen te meer de plaetsen soo nae de anderen sijn gelegen, mijn hier op betrouwende wil deselve bailliu ende deselve leenmannen in de genade onses goede Gods bevele, in Zirzee den XIIIen juli anno 1633." Met dit uitleveringsverdrag wist men in Middelharnis, dat criminelen die daar iets op hun kerfstok hadden, om vervolging te ontlopen, niet konden uitwijken naar het Zeeuwse Sommelsdijk...

Ontsnapt

In 1669 informeerde de Drost van Bergen op Zoom naar een zekere Lange Claes, die vijf à zes jaar voordien in Middelharnis gevangen had gezeten. Claes was in Delft gearresteerd. Hij werd verdacht van een moord op mr. Maarten Schats, die ter dood zou zijn gebracht "met braden en branden". De baljuw van Middelharnis kon mededelen, dat Lange Claes destijds een vrouw bij zich had. Zij verklaarde, dat Claes "bij and're vrouwen liep en twee à drie harer kind'ren hadde vermoort." Lange Claes werd daarom opgepakt, maar nog voordat hij kon worden verhoord, was "hij door 't uytbreecken der calommen onder door den dorpel geweldigk uytgebroken soo dat sijn hair van 't hoofd daer aen was blijven hangen." Lange Claes leidde een zwervend bestaan. Hij zou in Polsbroek zijn geboren. Hij was onder meer gesignaleerd te Vianen onder Duiveland, Middelburg en Wijk bij Duurstede. Hoe het uiteindelijk met Lange Claes is afgelopen, zal waarschijnlijk wel te vinden zijn in de criminele registers van Bergen op Zoom.

Moord op de akker

Op 28 september 1694 vond omstreeks 18.00 uur op een akker een handgemeen met droeve gevolgen plaats. Hendrik Cornelisse Hoogwerff had ruzie met Pieter Gerritsz. Noorlander. Waarover het precies ging is niet bekend, maar het ging er heet aan toe. Steven Pannevis, een halfbroer van Hendrik, zag het een en ander op afstand aan. Hij kon niet zien of ze met vuisten of messen elkaar te lijf gingen. Op een gegeven moment zag hij Pieter in een greppel vallen, waarna hij aan Cornelis vroeg wat hij had gedaan. "Wij hebben malkanderen soo wat geschildert" was zijn nuchtere antwoord. Daarna stapte hij op zijn paard, stak zijn hand op en reed weg. In de greppel het levenloze lichaam van Pieter achterlatend. Twee chirurgijns onderzochten het stoffelijk overschot volgens de "practique der cherurgie". Geconstateerd

werd, dat Pieter een diepe snijwond in de hals had en dat zijn borstholte was gevuld met geronnen bloed. Hendrik was na z'n daad naar zijn ouderlijk huis gereden en zei daar tegen zijn moeder en zuster: "Og Godt wat heb ick gedaen, hadt ick sulcx niet gedaen." Daarna vertrok hij met de noorderzon. Bij verstek werd bepaald, dat hij schuldig was aan het gepleegde feit en "het leven onwaardig zijnde, gecondemneert mette swaerde gestraft te werden datter de doot navolgt." Daarenboven werden zijn goederen geconfisceerd. Of hij ooit voor zijn misdrijf heeft moeten boeten vertelt de historie niet.

Moord te Sommelsdijk

Vijf jaar later - in 1698 - vond er weer een moord of doodslag plaats, niet te Middelharnis maar te Sommelsdijk bij de herberg "daer uyt hangt 't Heerenlogement". Over deze zaak is bijzonder weinig bekend. Het slachtoffer, Cornelis Kloppenburg, kwam door een messteek om het leven. De verdachte, Hendrik Wishoff, was waarschijnlijk afkomstig uit Middelharnis, anders had men de zaak wel te Zierikzee afgehandeld. Hendrik nam na zijn daad - wellicht een uit de hand gelopen ruzie - de benen. Hij werd bij verstek veroordeeld om met het zwaard te worden geëxecuteerd.

Herbergier vermoord

Op 13 augustus 1724 was er omstreeks 23.00 uur in de herberg van Jillis Cleijdijk op Kaai sprake van een panieksituatie. Johannis Ferdinandse van den Breggh liep met een mes al snijdende en stekende uit de voorkamer in de "gemeenen haart off beijer". Daar trof hij de herbergier. Wat er toen exact gebeurde, is niet helemaal duidelijk. Jillis Cleijdijk werd met het mes in de buik gestoken "sodanigh dat de darmen daaruyt quamen". De volgende dag bezweek hij aan zijn verwondingen. Johannis Ferdinandse was inmiddels vertrokken. Omdat hij niet gehoord kon worden, en dus ook geen verweer kon bieden, werd hij 'slechts' verbannen uit Holland, Zeeland en West Friesland. Mocht hij het wagen binnen genoemde gewesten weder te komen, dan zou hij "met den swaerde gestraft te werden datter de doot naar volgt en dat desselfs doode lichaam sal werden begraven op 't galgevelt onder de galge."

Verzoek om uitlevering

Op 29 oktober 1736 kwam er van de baljuw van Goedereede een bericht binnen, dat in de voorgaande nacht te Ouddorp een vreemd persoon de hals was afgesneden door "een ander vreemd persoon genaamt Christiaan, zijnde cort en dik van postuur, breedt van aansigt en bleek van couleur, slegt donker haar, aanhebbende een bruyn lakense rok met tassen en een broek van deselve couleur." De baljuw van Goedereede verzocht daarbij de schippers en veerlieden te waarschuwen. Deze voorloper van de IRT had succes, want reeds de andere dag kon Christiaan te Middelharnis worden aangehouden. Hij wilde met schipper Willem Kalis naar Hellevoetsluis overvaren, maar hier werd een stokje voorgestoken. Op verzoek van de baljuw van Goedereede werd de verdachte uitgeleverd.

Een echtelijk drama

Jan Kuijpers stond in het midden van de achttiende eeuw bekend als een persoon van "slegte conduites". De burens hadden geconstateerd dat Jan zijn echtgenote, Jannetje Sneebal, dikwijls mishandelde, zoals "schoppen, slaan en smijten als anders". Maandag 8 november 1762 omstreeks 8.00 uur was het weer raak. Buurman Maarten du Pree en zijn vrouw Anna

Abeele hoorden haar schreeuwen en tevens het gerinkel van glas. Katalijntje van Daalen meende te horen dat zij zei: "Ik ben zoo ziek, komt gij mij nu nog zoo schoppen" en "Og God hebt Gij zoo veele zielen weggehaalt en laat Gij zoo een lasteraar nog leven." Annetje de Voogel, een andere buurvrouw, zag Jan 's avonds tussen licht en donker langs haar huis gaan. Hij groette niet, zoals hij gewoonlijk wel deed, maar hij leek "zeer verbolgen" en vertoonde een "wreedardig gezigt". Die nacht van 8 op 9 november vertrok hij. Het levenloze lichaam van zijn vrouw achterlatend in zijn huis op de Kaai (boven de west spuisluis)... Op 10 november vond een uitvoerige lijkschouwing plaats door Iman Jacob van de Bosch med. doctor en de chirurgijn Adrianus van der Meule. Zij rapporteerden onder meer, dat "het gansche lichaam met vreschelijke uytstootingen van bloed tussen de huid" was bezet. Jan was richting Brabant vertrokken, want hij werd kort daarop gesignaleerd te Oudenbosch. Daar kwam hij ten huize van Gerrit van Den aan de schans aldaar. Hij toonde zich verdrietig en toen de vrouw van Gerrit hem vroeg wat er loos was, zei hij "ik kom vrijen, mijn vrouw is dood." Hij vertelde, dat hij zijn vrouw twee of drie dagen eerder had gehaald uit een huis, waarvan hij vond dat ze daar niet mocht komen, haar bij de arm meegenomen en haar tegen een deurstijl had geslingerd, waardoor zij aan haar hoofd gewond raakte. Twee dagen later vond hij haar dood op bed "met een rooijen kousseband om haar hals". Omdat Jan was verdwenen, werd besloten een advertentie te plaatsen in enkele couranten. Uit de tekst blijkt, dat Jan het levenslicht had gezien te Uijen en ongeveer 50 jaar oud was. Verder wordt hij omschreven als "middelmatig van postuur, breed van schouderen, waggelende in sijn gang, rad van spraak, in de linker koon bij de mond een litteeken, hebbende voor in de mond, soowel als agter, kies en staan in plaats van tanden, draagende een lange bruyne schanslooper en paruycq op het hoofd."²⁷ Ondanks een uitgelopen premie van 200 gulden en zijn toch wel opvallende verschijning, werd Jan niet gevonden, althans hij heeft zich nimmer te Middelharnis moeten verantwoorden voor zijn daden. Wel werd hij bij verstek veroordeeld tot levenslange verbanning uit Holland en West Friesland. Zijn boedel werd in 1763 verkocht, waaruit we kunnen afleiden dat hij geen (wees)kinderen naliet.

6.12 Zelfmoord

Er is een tijd geweest, dat men zelfmoord zag als een misdrijf. Op de criminele rol zijn een drietal gevallen opgetekend. Opvallend hierbij is het, dat deze drie zaken plaatsvonden tussen 1655-1665. Daarvoor en daarna komen we geen enkel geval van zelfmoord meer tegen. De vraag is dus: vonden er geen zelfmoorden meer plaats of werden zij uit de criminele sfeer gehaald? Als we nagaan, dat er in tien jaar tijd drie mensen zelfmoord hadden gepleegd, kan het bijna niet anders dan dat er zeker in de periode 1665-1811 toch ook nog wel een aantal mensen is geweest met suïcidale neigingen. Het is daarom aannemelijk, dat men in het vervolg afzag van verdere maatregelen en/of dit niet langer te vermelden op de criminele rol. Een zelfmoord was uit criminaliteitsoogpunt gezien een bijzonder gegeven: de dader was immers tevens het slachtoffer. Uit godsdienstig oogpunt kon iemand die zichzelf van het leven beroofde op weinig sympathie rekenen: het druiste namelijk in tegen de Christelijke religie en was derhalve verboden. Mede daarom is de kans bijzonder groot, dat alle slachtoffers van zelfmoord op een apart stukje van het kerkhof of zelfs op het galgenveld zijn begraven.

Begraven op het galgenveld

Zoals aangegeven zijn er drie gevallen van zelfmoord op de criminele rol aangetekend. Over

het waarom en de exacte leeftijd van de drie mannen is weinig tot niets bekend. Hoe zij om het leven zijn gekomen staat wel vermeld, namelijk verhänging. De eerste die overging tot zijn wanhoopsdaad was Johannis Janse Vlamingh. Zijn levenloze lichaam werd op 25 maart 1655 in zijn woning aangetroffen. Om circa 17.00 uur legde men zijn lichaam op een horde om het vervolgens te verslepen naar het galgenveld, waar Johannis zijn laatste rustplaats kreeg. Enkele maanden later - 10 december 1655 - was het Stoffel Jacobse Visser, die het niet meer zag zitten en de hand aan zichzelf sloeg. Ook hij werd vanuit zijn woning met een horde versleept naar het galgenveld, waar hij werd begraven. Dit geschiedde omstreeks 10.00 uur. De derde persoon die zelfmoord pleegde, was Frans Jorisse Locce. Op 15 april 1665 trof de baljuw hem als volgt aan: "leggende in sijn clederen op de voorsolder in sijn huysinge achter den Ringh (...) oock dat aen ofte om sijn hals een grote blauwe lijncke was." Zijn broer of zus had hem reeds losgesneden. Door twee chirurgijns werd het lichaam onderzocht op verder letsel, maar er werd niets gevonden. De eis van de baljuw luidde: "na 't galgevelt ofte geregte deser plaetse daer men gewoon is de misdadige tot spectacul van and're te stellen te voeren ende aldaer oock 't voors[chreven] doode lichaem door een scherpreger in een micke [= dwarsstuk van een galg, JB] gestelt te werden tot een spiegel ende aanschou van and're ende sijne goed'ren verclaert geconfisqueert ten behouue van de halsheeren ende vrouwe." Op 17 april besloten leenmannen "rijpelijck overwogen hebbende 't gene de materie dienende", dat het dode lichaam 's nachts om 4.00 uur door het venster gelegd zou worden op een slee in plaats van een horde en op het galgenveld omtrent de galg te begraven. Zijn goederen werden - net als bij de twee anderen - geconfisceerd.

6.13 Verkeersongevallen

De afgelopen decennia is er op Goeree-Overflakkee een aanzienlijk aantal personen het slachtoffer geworden van verkeersongevallen. Zo'n drie eeuwen geleden vonden er ook al verkeersongevallen plaats. In een tijdspanne van nog geen 40 jaar - 1685-1720 - waren er in Middelharnis vier verkeersdoden te betreuren. Dit aantal is toch wel opmerkelijk, zeker gezien het geringe aantal inwoners en het feit dat men alleen maar de beschikking had over paard en wagen, en die reden toch niet zo hard. Men was bovendien, volgens het 68e artikel van de Keur 1658, verplicht om in het dorp naast paard en wagen te lopen. Het zitten op de bok was verboden. Deze maatregel was eigenlijk een vroege vorm van snelheidsbeperking, maar of hier altijd de hand aan werd gehouden, is de vraag. In het rechterlijk archief komen we hier en daar aantekeningen tegen betreffende verkeersslachtoffers. Het stoffelijk overschot van de ongelukkige diende namelijk geschouwd te worden, waarbij men trachtte de exacte doodsoorzaak vast te stellen. Van zo'n lijkschouwing werd dan een verslag opgetekend. Zo verrichtten dr. Hubertus de Bije en chirurgijn Abraham de Ridder op 20 juni 1637 sectie op "het doode lichaem van Hans Willemse Flooren 't welck door 't hollen van sijn eyge wagen seer subitelijck is verongeluckt."²⁸ Hij had behalve enige botbreuken zwaar hersenletsel. Het bleef niet in alle gevallen bij een 'sectierapport'. In het vorenstaande geval hebben we te maken met een eenzijdig ongeval, maar dat was vanzelfsprekend niet altijd zo. Soms was er sprake van een veroorzaker, die eventueel strafrechtelijk kon worden vervolgd. Een vijftal zaken komen we op de criminele rol tegen. Zij volgen hieronder.

Roekeloos rijden

Laat op de avond van de 22e augustus 1685 reed de jeugdige Johannis met een paard en

wagen van zijn vader Theunis Trommel naar het veld om een voer koren op te halen. Op de wagen zat ook een zekere Pieter Hanne. Doordat Johannis "soodanigh hart en onbesuyt gereede heeft" liep één van de voorwielen van de wagen af en kwam Pieter Hanne tussen de wagen en de wagenton terecht. Hij overleed ter plaatse. Geconstateerd werd, dat "met dubbelde lijnen aende paerden ende wagen wel besorgt" was, zodat het ongeval te wijten moest zijn aan de "wulpsheyt ende onbesuytheyt" van de bestuurder. Laatstgenoemde viel bij het ongeluk in de sloot en bleef zodoende ongedeerd. De paarden sloegen op hol. Het ongeval geschiedde op de hoek van de Eerste Groeneweg en de "Stoffelswegt" (= Middelweg), dus in de polder. Johannis werd veroordeeld tot een boete van 200 gulden. Dit zal wel voor rekening van zijn vader gekomen zijn. De boete viel mee; de baljuw had namelijk 1.000 gulden plus verbeuring van paard en wagen geëist.

Droevig ongeval

Op 9 oktober 1706 kwam Adriaen Adriaense Molenaer met paard en wagen het dorp binnengereden, waarbij hij een kind van Bastiaen Borne, genaamd Claasje, overreed. Het tweejarige ventje overleed acht uren later. Adriaen kwam niet opdagen. Hij was waarschijnlijk geen ingezetene van Middelharnis. De zaak liet men verder rusten, want we vinden er niets meer over in de registers.

Paard op hol geslagen

In de namiddag van 12 maart 1708 bleek, dat Aren Pijpeling zijn paard niet goed had ingespannen. Hij "heeft gemancqueert de noodige sorge te gebruycken", waardoor het paard losraakte en "met een dwershout van een wentelblocc agter aen heeft geloopt rontom den Ring en daerdoor een kint genoegsaam in levensgevaer gestelt." Het was een geluk bij een ongeluk, dat niemand gewond raakte. In het civiele register, waarin deze zaak staat opgetekend, lezen we het volgende: "Alsoo leenmannen gesien hebben dat de acte van dagvaeringe uyt last van den officier leyt voor scheepenen ende niet voor ons leenmannen, soo renvoijeren sij deze actie voor schepenen ofte sooals d'hr eisser sijne instantie in desen sal willen entameren." Aren werd niet veroordeeld. Hij zal in het vervolg wel beter uitgekeken hebben.

Wagen gekanteld

Op 6 oktober 1713 omstreeks 17.00 uur "dat de arbeyders uyt het veldt quaamen" reed de 29-jarige Teunis Bastiaanse van 't Oostende met zijn paard en wagen, waarop enige bossen hooi lagen, over de Oostmoersedijk. Bovenop het hooi zat Lijsbet, de vrouw van Leendert Admiraal. Teunis zelf zat op het zogenaamde handpaard. Bij het afrijden van de oprit (oprel) bij het "Stadse Korteweegje" kantelde de wagen en viel Lijsbet in de sloot met bovenop haar enige bossen hooi, waardoor "sij is verdronken en vermoordt". Na onderzoek kwam geen defect aan de wagen, de paarden, het hooi noch de weg voor de dag. Het ongeval was dus door "notoire onversigtigheyt, versuymen en misslagh" ontstaan. Hangende de uitspraak was Teunis gegijzeld in de herberg van Trijntje van der Lat. Paard en wagen werden verbeurd verklaard of Teunis moest een boete van 60 gulden plus de proceskosten betalen.

Nog een triest ongeval

Op 6 maart 1719 omstreeks 11.00 uur reed Wouter van Prooijen met paard en wagen uit de

Nieuwstraat de Voorstraat af, waarbij hij "voor off tegens het huys van Jan Casteleijn" het tweejarig zoontje van Steven van Kakum, genaamd Martijntje, heeft aangereden. Het ventje overleed aan zijn verwondingen. De baljuw verzocht Wouter in hechtenis te nemen en het stoffelijk overschot van het kind te herschouwen. Leenmannen vonden dat het kind zonder herschouwen "sal mogen begraven werden". Volgens Wouter werd het kind met het achterwiel "off de linse die in den agteras steeks" geraakt. Hij werd niet vervolgd.

6.2 Zedendelicten

Zedendelicten zijn misdrijven waar thans met afschuw op wordt gereageerd, zeker in geval van pedofilie. Was dat in het verleden ook zo? Welnu, op de criminele rol komen we maar bijzonder weinig veroordelingen wegens zedendelicten tegen. Meestal is er niets nieuws onder de zon. Waarom staat er over een periode van bijna tweehonderd jaar (1621-1811) zo goed als niets op de criminele rol? Werden de feiten verzwegen of zedendelicten, zoals verkrachting of pedofilie, niet strafrechtelijk vervolgd? Deze vragen zijn niet simpel te beantwoorden; we moeten ze in een groter verband plaatsen: hoe was het elders? Over prostitutie vinden we ook bijna niets. Goed, er waren enkele landloopsters, die het niet zo nauw namen met de zeden, maar of prostitutie in deze contreien veel voorkwam, is niet te zeggen. Prostitutie kwam voornamelijk voor in de steden en garnizoensplaatsen. Iets anders vormen de buitenechtelijke escapades van onze voorouders. Deze kwesties lagen meer op het vlak van de kerkenraad. Het jaar 1675 is een uitzondering. Van de zes processen tegen overspel vonden er namelijk drie plaats in het jaar 1675...

6.2.1 Overspel

Samenwonen verboden

In 1633 moesten Adriaen Claes en Neeltge Jans zich voor het gerecht verantwoorden. Zij woonden namelijk zes jaar samen zonder te zijn getrouwd, noch voor de kerk noch voor het gerecht. Dit was strijdig tegen het verbod van het "derde artikel van de polemoque ordonnantie". Zij verbeurden elk 50 gulden als zij de eerstvolgende maand niet in het huwelijksbootje waren gestapt; de tweede maand zelfs 100 gulden per persoon. Was men dan nog niet getrouwd, konden zij voor tien jaar worden verbannen uit Holland en West Friesland. In de trouwboeken van Middelharnis komen we de beide lieden niet tegen. Zij waren ook niet verschenen op de rechtszitting, dus zij zullen wel zijn vertrokken naar een plaats waar je wel rustig kon samenwonen.

Onzedelijk leven in 1675

Margriete Jans was in 1675 zwanger geraakt van Jan Arens. Volgens haar zou Jan "met sijne confraters" haar met geweld hebben meegenomen "dreygende d' selve bij aldien niet met haer woude gaen te snijden ende kerven dat d' stucken bij haer neder soude vallen." Dit lijkt op een verkrachting, maar zo zag de hoge vierschaar het schijnbaar niet. Jan moest drie uur aan de kaak staan, terwijl Margiete aan de westzijde van de kaak "daerbij staen kijkende". Beide moesten binnen 24 uur het eiland hebben verlaten. Over de confraters van Jan wordt verder niet gesproken.

Jan Barentse Nagtegaal en Marij Pieters hadden een relatie. Jan was echter getrouwd met iemand anders. In 1675 eiste de baljuw, dat Jan zou worden gezeseld "dat het bloet naer volgt" en dat Marij daarbij met roeden in haar armen moest staan. Jan werd uiteindelijk een uur aan de kaak gezet en Marij moest met de halsstenen om haar nek naar de visbank en terug lopen. Daarenboven werden zij voor 20 jaar verbannen van het eiland.

Een soortgelijk geval speelde zich datzelfde jaar af tussen Hendrik Barentse en Geertruijt Jans. Hendrik was een getrouwd man. Ondanks dat had hij "vleselijke conversatie" met Geertruijt. We hebben hier dan ook te maken met "adulterij ofte overspel, verboode bij alle Goddelijcke

en wereltlijke regten". Beide kwamen niet van hier. Zij werden "voor het raethuys nevens de kaacq (...) gestelt ende ged[aagde] benefens een die de steen sal dragen aen hooghant door een dienaar van de justitie sal worden geleyt rontomme de visbanck tot den voorn[oemde] raethuys toe." Voorts moesten zij het eiland voor zeker 12 jaar verlaten.

Gevolgen van vleselijke conversatie

In 1680 speelde een kwestie tussen Jerasmus Arens Jongelinck en Grietje Sijmons Duijndam. Jerasmus had "verstout" Grietje "te beslaapen ende vleyselijck met haar te converseren soodanicg dat sij daerdoor beswangert is gewerden ende in de craam gecomen van een soon". Jerasmus zou de vader zijn. Tegen hem werd ter "voldoeninge van de eere ende defloratie van de eijseresse" een genoegdoening van maar liefst *f* 2.000,- geëist. Bovendien moest hij ook nog eens de kraamkosten ad. *f* 100,- betalen. Het is uit de aantekeningen niet duidelijk of Jerasmus dit voor die tijd fikse bedrag heeft moeten betalen.

Een scheldende verdachte

Een apart verhaal is dat van Jan Dimmens, bijgenaamd de Stoelmatter. We schrijven 1682. Jan was toen 62 jaar oud. Hij zag het levenslicht te Krabbendijke en had 21 jaar gewoond te Sommelsdijk toen hij omstreeks 1673 in Middelharnis kwam wonen. Jan was gehuwd met Maria Hendricx, maar zo'n acht jaar voor die tijd had hij haar laten zitten en hij leefde weeral zo'n zes jaar samen met Adriaantje Willems, een weduwe waarbij hij een kind had. Jan nam het niet zo nauw met de zeden. Zo had hij enkele weken terug bij Heijn Neuse te Sommelsdijk "lietjes sangers" gehaald en die verkocht "aen een vroumens voor 35 stuyvers sijnde een goede partije". Jan was gearresteerd, maar toen hij ondervraagd moest worden, weigerde hij "uyt de detentie" te komen. Met veel pijn en moeite wist men zover te komen, dat hij kon worden verhoord. Naar de liedjes gevraagd, zei hij onder andere, dat "hij daer sijn gadt aen veegt". Jan scheen nogal snel te praten, want de secretaris kon "door sijn haestigh en qualijck spreekken niet van woort tot woort onthouden". Omdat Jan had "geleeft in overspel ende concubinagie", "eenige liedekens seer fameus tot onstichtinge van een ijgelijcken" had verspreid en daarenboven tijdens zijn verhoor "qualijck ende ongerijmt antwoorden" werd hij voor 20 jaar verbannen uit Holland, Zeeland en West Friesland. Niet alleen op zedelijk gebied keek Jan niet zo krap, ook bezat hij de kunst om de openbare orde te verstoren met hevige scheldkanonnades. De ondervraging ging gepaard met schelden en beledigen van het gerecht. Bij de voorlezing van de veroordeling deed hij dit nogeens dunnetjes over. Hij begon al binnen in de vierschaar te schelden. Het bordes van het raadhuis opkomende "om de sententie voor den volck bij klockgeslagh te verkondigen" barstte de veroordeelde in woedde uit en ventileerde alzo zijn diepe minachting voor baljuw en leenmannen. Tegen de leenmannen riep hij: "ben je leenmannen, je mogt duyvels wesen en je bent niet waart dat je over honden sententie wijst, en ick heb de duyvel van je jou sacramentse contlickers." Door het "getier en grouwelijck schelden, vloucken en lasteren" kon het voorlezen van de veroordeling nauwelijks worden verstaan. Baljuw Junius zei "bedanck de heeren voor haer genadigh regt." Jan was furieus en aan de reeks van verwensingen leek geen eind te komen. Tegen de baljuw: "ben jij Junius, jij bent Judas dat je de duyvel haelt en je bent een grote schelm, een vagebont en dieff." Niet alleen wat uit zijn mond kwam, maar ook de "bewegingh van sijn lichaam soo met stampen met sijn voeten, dat het een grouwel was om aen te sien." Baljuw en leenmannen waren het erover eens, dat men dit voorval niet ongestraft kon laten. Jan had zich zeer "uytspoorigh (...) verstout om Godt ende justitie te vilipenderen met sijne horibele schel-

twoorden". Voor zijn optreden op het bordes moest hij nogeens op het bordes, niet voor een prolongatie van zijn eerste optreden, maar om daar bij klokgeslag met ongedekt hoofd, gevouwen handen en gebogen knieën God en justitie te bidden om vergiffenis.

Overspel

In 1743 bekende Liduij in 't Veld, echtgenote van Dirk Maertense van Es, dat zij verscheidene malen "de zonden van overspel, soo met getrouwde als ongetrouwde personen" had begaan. Er volgde echter geen veroordeling.

6.22 Sodomie

In de jaren 30 van de achttiende eeuw werden er in Holland op vrij grote schaal sodomie-processen gevoerd.²⁹ Er was een soort heksenjacht aan de gang tegen homoseksuelen. Op de criminele rol van Middelharnis komen we slechts één geval van sodomie tegen en dat speelde enkele decennia later, namelijk in 1767. Het is een lang en gecompliceerd proces geweest. De liefde tussen twee personen van dezelfde sekse werd destijds gezien als een "onnatuurlijke misdaad en soogenaamde stomme zonde". De hoge vierschaar vond de zaak zo afschuwelijk, dat werd bepaald dat "alle de daarin te maaken en passeeren informatiën, soo van attestatiën, interrogatiën als andere schriftuuren meer, niet zullen werden gebragt in de ordinaire daaglijkse registers, nog aan de ordinaire liassen, maar dat alle dezelve naa het fineeren en afloopen van deeze crimineel procedures sullen werden verseegeld en elders ter secretarij geseponeert omme in vervolg niet dan uyt noodsaaklijkheyd en op goedvinden en ordre van leenmannen geopent te werden." De bedoelde stukken zijn niet meer aanwezig in het rechterlijk archief, ze zijn wellicht enige tijd later vernietigd. Betekent dit, dat we in de registers niets kunnen vinden over deze kwestie? Neen, maar details over de relatie tussen de beide heren zijn niet meer aanwezig. De zaak kwam aan het rollen door rondgaande geruchten, dat de herbergier Huijbregt van den Berg, innige banden zou hebben met schippersknecht Hendrik de Ruijter. Dienstmaagd, Dirkje van Ek, had op de zolder door een spleet gezien, dat beide heren de liefde bedreven. Zo waren er nog meer getuigenissen, maar Huijbregt bleef hardnekkig ontkennen. De baljuw vroeg daarom aan de leenmannen toestemming om hem "door torture en pijnigen te brengen tot scherper examen". Leenmannen weigerden dit, mede naar aanleiding van een advies van enkele neutrale rechtsgeleerden. Hendrik was vertrokken, dus aan hem kon men niets vragen. Volgens de bestaande plakaten stond op sodomie de doodstraf, waarna "de lichaamen van de geëxecuteerden immedijlijk naa de executie publicquelijc zoude werden tot asse verbrand, in zee geworpen off op galgenvelden opgehangen, of ten toon gesteld als de begraafnis onwaardig zijnde." Daarenboven was men destijds van mening "dat deselve misdaad volgens de Goddelijke en beschreeve regten gestraft zouden worden met de dood." Hendrik werd bij verstek veroordeeld tot levenslange verbanning uit Holland en West Friesland. Na een - zeker voor die tijd - langdurig proces (bijna anderhalf jaar) werd Huijbregt veroordeeld tot 30 jaar tuchthuis en levenslange verbanning. Dat hij geen doodstraf kreeg, was wellicht mede omdat hij nimmer een bekentenis had afgelegd. De inbreng van de rechtsgeleerden is niet helemaal duidelijk. Het toenmalige gerecht is in deze slepende en ongetwijfeld geruchtmakende kwestie zeker niet over één nacht ijs gegaan.

6.23 Pedofilie

Tussen al die processen - over ruim anderhalve eeuw - komen we slechts één geval van onzedelijke handelingen jegens kinderen tegen. Het feit speelde zich af op 10 augustus 1797. Leendert Boogerd heeft toen op de dam van de boomgaard van Jan Wittekoek, gelegen aan de Steneweg, de dochter van Jan Stekker betast. Het 13-jarige meisje was geestelijk niet volwaardig. Volgens Leendert gebeurde het een en ander op verzoek van het meisje. Hij ontkende "veelmin er toegekomen te zijn om met haar vleeschelijk te converseeren". Leenmannen besloten "in agting genomen zijnde, dat dergelijk misdrijf van een man van die hoge jaaren (als hebbende reeds 71 bereykt) met een meisje, dat nog zoo jong en daarenboven onwijs is" Leendert te veroordeelden tot acht dagen op water en brood. Hij kon tevens rekenen op "een scherp repriment en ernstige waarschouwing" van de baljuw. Dat juist dit ene voorval is opgetekend, heeft misschien meer te maken met de geestelijke vermogens van het meisje, dan met de leeftijd van het slachtoffertje.

6.3 Delicten tegen het vermogen

Bij vermogensdelicten moeten we in deze context vooral denken aan diefstal. Er werd van alles en nog wat gestolen, ook naar ons idee onbeduidende voorwerpen, zoals kledingstukken. Zowel mannen als vrouwen hielden zich met diefstal bezig. Diefstal werd streng bestraft. Zo vinden we tussen de veroordelingen twee doodvonnissen. U bent dus gewaarschuwd!

6.31 Diefstal en inbraak

Dreigen met tortuur

De 30-jarige Huijgh Mel Huijge, wonende in het Noordeinde van Nieuwkoop, logeerde in 1623 bij de waardin Trijn Corstiaens. Wat hij hier eigenlijk precies kwam doen, weten we niet. Hij had geen beroep; wellicht omdat hij "een quaet been hadde". Hij wilde naar Rotterdam, maar eerst moest hij voor baljuw en leenmannen verschijnen. Van de zolder bij Trijn Corstiaens was enig linnengoed verdwenen. Bovendien pakte hij uit de winkel van Arij Come Dirck een broodmes en dreigde de winkelier daarmee, vragende om een beter mes. Toen hij met het schip van Willem Jans Graeff mee wilde varen naar Rotterdam, werd hij in de kladden gegrepen. Ondanks dat hij het ontvreemde linnengoed bij zich droeg, ontkende hij alles. Vervolgens werd gedreigd met tortuur, waarna hij besloot eieren voor zijn geld te kiezen en alles toch maar te bekennen. De baljuw eiste dat hij met roeden zou worden gezeseld en verbannen uit Holland. Het vonnis was iets milder: hij moest een uur aan de kaak staan "tot spectacle voor de gemeente ende ter example van andere" en werd voor 25 jaar verbannen van Overflakkee. Haalde hij het in z'n hoofd binnen die tijd hier nog een voet aan wal te zetten, dan stond hem een lijfstraf te wachten.

De vogel is gevlogen

Gillis de Pauw was een man met een slechte reputatie. Zijn wieg stond in Zeeland, waar hij met een 12 of 13 jarig nichtje "vleyselick gecommeseert hadde". Het meisje vertelde het "schandael met schreyende oogen" tegen haar tante, de vrouw van Gillis. Zij, Martijne Huijbrechts, werd in 1623 door baljuw en leenmannen ondervraagd aangaande de handel en wandel van haar man. Hij had zich namelijk schuldig gemaakt aan diefstal van enig gereedschap. Ze had hem gevraagd met zijn dieverijen te stoppen, maar ze kon enkel slaag krijgen. De vogel (de Pauw) zelf was gevlogen en zijn vrouw kon niet vertellen waarheen. Of hij weer terugkeerde of dat zijn vrouw hem nog achterop is gegaan, vermeld de historie niet.

Leuke familie

Maetge Jans, de echtgenote van Willem Jans Graeff, was in 1625 al enige tijd een koperen keteltje kwijt toen zij het betreffende keteltje ontdekte tussen de huisraad van Cornelis Adriaens Gorswachter, alias Lange Kees. Zij informeerde niet alleen bij de vrouw van Cornelis, Commertje Jacobs, naar het keteltje, maar verwittigde tevens de baljuw van haar ontdekking. Die riep Commertje op het matje. Zij bekende dat haar man, samen met haar zoon, het bewuste keteltje op een nacht uit de schuur van Willem Jans Graeff had ontvreemd. Hier bleef het echter niet bij. Commertje zat schijnbaar aardig op haar praatstoel, want er volgden

nog meer bekentenissen. Zo gingen vader en zoon op een nacht uit bed en kwamen even later elk terug met een zak met een reeds gevild en schoongemaakt schaap. De beide schapen, gestolen van de weduwe van Lenert Sijmons te Sommelsdijk, werden in huis in stukken gehakt en "soutende in een emmer" gedaan. Kort geleden nog haalden zij 's nachts een zak gedorsen tarwe uit de schuur van Willem Jans Graeff. De tarwe werd gezeefd met een kort tevoren gestolen "wanne". Verder hadden zij o.a. acht of negen hoenders uit de schuur van Adriaen Claes aan de Voorstraat gestolen. Commertje vond het allemaal maar niks en wilde het keteltje nog terugbrengen, maar dat deed zij niet. De vader en zoon waren reeds vertrokken en toen het eenmaal tot een veroordeling kwam, had ook Commertje de plaat gepoetst. Vader en zoon werden bij verstek voor eeuwig verbannen uit Holland en West Friesland. Bij terugkomst zouden zij de doodstraf 'verdienen'. Voor Commertje gold dezelfde verbanning. Mocht zij terugkeren, werd zij 'slechts' aan de lijve gestraft.

Op de pijnbank

Pieter Lambrechts stond bekend als Piet Lambom of Piet de Diender. Hij zag het levenslicht te Sommelsdijk waar hij omstreeks 1606 moet zijn geboren. Rond 1625 trouwde hij te Willemstad met de mede uit Sommelsdijk afkomstige Neeltje Jacobs. In 1631 stond dit echtpaar terecht voor het Middelharnisse gerecht. Zij hadden toen al het nodige op hun geweten. Piet was eigenlijk schoenmaker, maar zag weinig in dit beroep. In de zomermaanden werkte hij hier en daar op het land en 's winters ging hij met een lappenmand ("lapbagge") op stap. Ook was hij nog een tijdje soldaat. Hier bleef het echter niet bij. Piet was een vagebond pur sang en bovenal een geroutineerde dief. Zijn vrouw stond ook haar mannetje, maar het was toch vooral Piet die van alles gapte. In het land van Voorne en de Hoekse Waard was hij actief. Zo rond 1628 werd hij in Oud-Beijerland in de kraag gevat en aldaar met een strop om de hals gezeseld, gebrandmerkt en levenslang verbannen uit Holland. Wat hij precies op z'n kerfstok had, is niet duidelijk, maar het zal ongetwijfeld diefstal zijn geweest. Ondanks zijn verbanning uit Holland ging hij met zijn vrouw in Den Bommel wonen. Van hieruit was hij op Overflakkee actief. Zo ontmoette hij in 1631 bij de Sommelsdijkse meestoof (vgl. Stoofohoek) een tweetal vagebonden. Gedrieën gingen zij naar Dirksland. Piet stond op de uitkijk, terwijl zijn twee companen uit het schip van Anthonij Frans een pij, een hemdrok en twee broeken meenamen. De buit werd twee dagen later in de Sommelsdijkse meestoof verdeeld.

Intermezzo

We zullen ook in het vervolg zien, dat met name in de eerste helft van de zeventiende eeuw meestoven geliefde ontmoetingsplaatsen voor landlopers en vagebonden waren. Een meestoof was een groot gebouw, doorgaans gelegen aan de rand van een dorp, waarin de wortels van de meekrap werden gedroogd en vermalen. Meekrap behoorde eeuwenlang tot een van de belangrijkste landbouwgewassen in Zuidwest Nederland. Het poeder uit de wortels bevatte een rode kleurstof die werd gebruikt voor het kleuren van o.a. wol en linnen. De meestoven (stoven) waren van half september tot eind december in gebruik. De werklieden in de stoven kwamen veelal van elders. Zij woonden dan enkele maanden in een stoof en keerden na het 'meekrapseizoen' weer terug naar hun woonplaats. Het volgende seizoen meldden zij zich wederom aan bij een stoof. Wellicht omdat - in tegenstelling tot een boerderij - de meestoof werd bewoond door seizoenarbeiders, vreemdelingen hier eerder onderdak konden vinden. Bovendien brachten deze vreemdelingen niet zelden bruikbare (gestolen) goederen mee. Dat de werklieden in de meestoven niet vies waren van aankoop van gestolen waar, komen we in andere zaken ook nog wel tegen. Tot zover dit korte intermezzo over meestoven.

Onze Piet zou in een meestoof onder Dirksland met enkele kornuiten een fles brandewijn hebben leeggedronken. De brandewijn zal ongetwijfeld zijn gestolen. Uit een winkel in Sommelsdijk zou hij enig sprot en kaas hebben gestolen. Dit zijn zomaar enkele voorbeelden van de werkzaamheden van Piet, zo nu en dan bijgestaan door zijn echtgenote. Met name diefstal en heling (in diverse meestoven) werd hem ten laste gelegd. Dat hij geen lievertje was, heeft u inmiddels wel begrepen. Ook voor het gebruik van geweld deinsde hij niet terug. Zo werd beweerd, dat hij een keer een vrouw met haar rug tegen het vuur had gehouden om zo iets te weten te komen. Dit, en tal van andere zaken werden door hem ontkend. Gevangen zittende in het huis van de diender trachtte hij te ontsnappen door de sloten met een priem open te breken, hetgeen mislukte. De priem lag op een tafel in huis. Jan de Dorser was zo handig hem deze priem te overhandigen. Hij dreigde "ute gevanchenisse comende dat hij 't dorp aen brant stellen soude". Zover zou het niet komen. De ondervraging van Piet vlotte niet zo. Daarom werd er gedreigd met tortuur, maar Piet hield zijn mond of gaf ontwijkende antwoorden. Zo wilde men meer weten over een zekere Cornelis Claes. Ditmaal bleef het niet bij loze dreigementen. Uit Dordrecht liet men scherprechter mr. Jacob overkomen. De gevangene werd op de pijnbank gelegd, maar "verclaert nyettegenstaende tortuyre geene Cornelis Claes te kenne". Hij bleef bij zijn eerder gedane bekentenis en meer niet, "de touwe ende steenen een weynich los gelaten sijnde", bad hij om gratie. De baljuw eiste voor Piet de strop, Neeltje moest strengelijk worden geselsd en alle goederen van dit echtpaar zouden worden geconfisceerd. Het vonnis voor Piet was gelijkloidend als zijn eerdere veroordeling in Oud-Beijerland, namelijk: geselsd met de strop om de hals, gebrandmerkt en levenslange verbanning uit Holland en West Friesland. Neeltje moest "geduyrende de straffe van haere man gestelt te worden met twee roeden in haere armen totdat de justitie aen haeren man sal sijn volbracht." Zij werd voor zeven jaar verbannen van Overflakkee.

Diefstal met een luchtje

In onze tijd van grote mestoverschotten kunnen we het ons bijna niet voorstellen, maar tot de komst van de kunstmest was dierlijke mest een kostbaar goedje. In juni 1633 haalde Thonis Claes Groenewech ettelijke voeren mest achter de schuur van een ander vandaan. Dit werd gezien als openbare grondroof en dus diefstal. In september d.a.v. moest hij voor het gerecht

verschijnen. Het werd dure mest, want hij moest niet alleen de mest vergoeden (in natura?), maar kreeg daarenboven nogeens 100 daalders boete. Van de opbrengst kwam de helft ten goede aan de armen van de plaats en de ambachtsheer kon de andere 50 daalders opstrijken.

Handel in de stoven

De 18-jarige Gillis Cornelis, geboren te Zandvliet, was een vagebond die zich zo nu en dan schuldig maakte aan kleine diefstallen. Hij vormde in 1634 een duo met een zekere Steven, die te Sommelsdijk gevangen zat. Enkele dagen voor zijn aanhouding was hij in de Sommelsdijkse stoof aan de Langeweg waar Steven met een lap zwart laken en twee bundeltjes galon (rood en blauw) op de proppen kwam. Het laken gaf Steven aan de vrouw van Clement de droger in de meestoof. De bundeltjes galon verdeelde hij onder de vrouwen van de droger, de stamper en de onderman. Hij zei, dat hij het had gestolen te Middelharnis, maar daar leek niemand mee te zitten. Een dag of tien tevoren ging Gillis tabak halen in het Kerkstraatje te Sommelsdijk toen hij Steven, met onder z'n arm een pak linnen, tegenkwam. De kameraden besloten het pak samen te dragen en te brengen naar de meestoof te Sommelsdijk, waar zij het tussen de meekrap verstopten om het de volgende dag op de kafzolder van de nieuwe stoof te Middelharnis (aan de Steneweg) te verbergen. Aan de vrouwen van de stamper en de droger verkochten zij verschillende kledingstukken. Tijdens de begrafenis van de boer Pieter Claes gingen Gillis, Steven en een zekere Jan (met één arm) naar de boerderij van de overleden boer. Steven pakte uit de ovenkeet twee ganzen "die daerinne stoven ende brieden" en vervolgens meenamen naar de nieuwe stoof, waar zij het lekkers verorberden en deelden met de vrouwen van de droger en de stampers en de kinderen die daar hielpen. Baljuw en leenmannen vermoedden, dat Gillis niet de hele waarheid sprak en dreigden hem met tortuur, maar hij volhardde zijn verhaal. De baljuw eiste een lijfstraf, maar Gillis kreeg voor deze maal gratie. Hij diende wel een uur aan de kaak te staan en verder werd hij voor 25 jaar verbannen van het eiland. Daarenboven werden zijn goederen geconfisceerd.

Robin Hood

Een soortgelijk geval betreft de 17-jarige Gerrit Pouwels uit Rotterdam. Hij was eigenlijk stoelmatter van beroep, maar had ook enige tijd gevaren, doch "van sijn dienst is ontslaegen omdat hij een seer hoofd hadde". Gerrit was het schoolvoorbeeld van een landloper, een echte nietsnut. Hij bedelde niet alleen, maar was tevens een dief. Zo had hij met Heijndrick de Speelman ingebroken bij Lenert Holdertuut te Sommelsdijk. Heijndrick klom via de schuur in het huis en opende de deur. Zij namen kleding en schoeisel mee en brachten dit naar de oude stoof te Middelharnis (aan de Steneweg nabij de nieuwe stoof). Daar gaven zij de buit ten dele aan de werklieden van de stoof "als andere schaemele luyden uut deelen", o.a. Schele Pier en zijn broer. Wilden zij voor Robin Hood te spelen? Verder hadden zij ingebroken in een van de huisjes van Jacob Philips en in de schuren van Erasmus Jaspers. Gevraagd naar de diefstal van een zilveren beker uit het huis van Aren Lievens op de dijk zei Gerrit dat wellicht Schele Pier en Jan Rachaugie zulks gedaan konden hebben, "omdat dezelve gewoon sijn geweest alle avonden hier in 't dorp te loopen." Ondanks de eis om geseling, werd Gerrit voor deze maal een uur aan de kaak gezet en voor tien jaar verbannen van Overflakkee.

Een slechte buur

Thonis Jacobse Grovert een 28-jarige boer, die geboren en getogen was in Middelharnis,

dacht in 1657 snel geld te kunnen verdienen. Hij had daartoe enkele voeren bonen van verschillende collega-landbouwers gestolen. Hij ging dan bij "nacht en ontijden" met paard en wagen, bijgestaan door zijn vrouw Sentgen Pieters, op stap. Het idee voor deze dieverijen was - zo zei de verdachte - van zijn vrouw. Om te voorkomen dat de diefstal zou uitkomen, had hij "stoutmoedelijck een partij aen hoopen achter sijn hoffstede publijck te droogen gestelt." Hij moest doordrongen zijn van het feit, dat "naer den aerd van een eerlievend ingeboren, in alle manieren schuldich was" stelen van je burens en mede-ingezetenen streng werd gestraft. Zeker als je op zo'n grote schaal producten van het land stal, moest het gerecht haar gezag laten gelden, anders was men niet zeker, dat "de vruchten off 't gewas hun luyden van God Almachtich te velde verleent" ook nog geoogst konden worden, of dat alles wat los en vast zat werd gestolen. De eis van de baljuw was daarom niet mals: "gestraft metter coorde sulx datter de doot naer volcht met confiscatie van alle sijne goederen." Thonis werd uiteindelijk niet ter dood veroordeeld, de leenmannen besloten om hem "met boonschooffven boven sijn hoofd aen een pael gebonden" te geselen en te brandmerken. Daarenboven werd hij levenslang verbannen van het eiland en werden zijn goederen geconfiscieerd. Zijn vrouw Sentgen had zich uit de voeten gemaakt. Zij werd bij verstek voor 20 jaar verbannen van het eiland.

Van de bleik

De 21-jarige Jannetge Bouwens waagde het in 1663 om van een bleik (= bleekveld) achter een woning aan de Achterstraat te Sommelsdijk kleding, waaronder een keuvelmuts en een "nagtmantel" mee te nemen. Het gestolen goed verkocht zij voor 26 stuivers. Zij werd voor zeven jaar verbannen van het eiland.

Diefstal en heling

Lijsbet Jans had in 1670 het een en ander gestolen en zelf gestolen goederen doorverkocht. De eis van de baljuw was geselen, brandmerken en verbannen. Het bleef bij levenslange verbanning van Overflakkee.

Dievegge gewurgd

In 1689 komen we voor het eerst de naam van Teuntje Willemse Langbroek tegen in de criminele registers van Middelharnis; dit zou zeker niet de laatste keer zijn. Teuntje werd op 11 mei 1670 te Middelharnis gedoopt en trouwde daar op 31 juli 1689 met Jacob Corstiaanse van Heest. Nog geen maand na haar huwelijksdatum beging zij haar eerste diefstal. Op zondag 29 augustus van dat jaar brak zij in bij timmerman Willem van Aflaken. Op de keukentafel lagen twee boeken met zilveren sloten en één met een zilveren ketting. Bij het bed lag een bloedkoralen kettinkje met een gouden sluiting en een hemdrok met zilveren knopen. Zij haalde het zilverwerk van de boeken en nam de hemdrok mee naar huis, waar zij de knopen eraf sneed en de hemdrok in de boomgaard van Jacob Verolme dumpte. Het zilverwerk verkocht zij aan de vrouw van Daniel Hoijsdonck, zilversmid te Sommelsdijk; de opbrengst beliep ongeveer negen gulden. Reeds de volgende dag stond Teuntje terecht. Waarschijnlijk kon zij via de zilversmid zo snel worden opgespoord. De baljuw eiste dat zij "met den strop om den hals gegeeselt ende gebrantmerct" zou worden, daarenboven verbannen uit Holland en West Friesland met confiscatie van haar goederen. Leenmannen besloten haar echter voor een half uur aan de kaak te zetten, met twee roeden om haar hals en het gestolen goed boven haar hoofd. Voorts werd ze voor tien jaar verbannen uit de jurisdictie van

Middelharnis. Enkele jaren later - in 1692 - had ze zich te Middelharnis weer schuldig gemaakt aan diefstal; ditmaal een hemd van het bleekveld van Jacob Janse Kanse plus enige boonstaken uit de boomgaard van Cornelis Rokus Kempe. Bovendien gingen er ook geruchten dat zij de schuur van Teunis Janse Trommel in brand zou hebben gestoken, maar dit kon niet worden bewezen. Zij mocht hier (nog) niet komen, want zij was in 1689 immers voor tien jaar verbannen uit Middelharnis. Naar alle waarschijnlijkheid wilde zij in het begin niet zo meewerken aan de ondervraging, want de baljuw verzocht om haar "te mogen stellen in stricte gevanchenisse (...) ende voorts is 't noot ter torture gebragt te werden". Of zij ook daadwerkelijk werd gemarteld om het een en ander te bekennen, is de vraag: dit wordt namelijk niet vermeld. Bij deze tweede veroordeling eiste de baljuw, dat zij "openbaerlijk door beulshanden gegeeselt en gebrantmerct" zou worden. Daarenboven een verbanning van 20 jaar. Zij kreeg geen lijfstraf opgelegd, maar werd alleen voor 15 jaar verbannen uit de jurisdictie van Middelharnis. Drie jaar later was Teuntje weer van de partij. Zondag 10 juli 1695 wist zij - onder de kerkdienst - het huis van Isebrant Bilderbeecq binnen te komen en daar geld buit te maken. In de keuken kon zij "niets vinden van haer behagen" alleen de sleutel van de kas in de achterkamer. Uit deze kas pikte zij twee stukjes goud. Dit goud verstopte ze zolang onder de stoep van Jobben Hendricx Houwer. Dit keer werd zij wel veroordeeld tot geseling en brandmerken. Zij verzocht om gratie. In afwachting van de komst van de halsheren werd zij "wel beslooten" in het gasthuis ondergebracht. Daarbij heeft mogelijk meegespeeld haar zwangerschap. Er wordt gesproken over eventueel uitstel van geseling, maar uiteindelijk had zij geluk en moest slechts een uur aan de kaak staan. Zij droeg daarbij vier roeden om de hals en boven haar hoofd was het gestolen goed te zien. Nu kon ze op levenslange verbanning uit Holland en West Friesland rekenen. Kwam zij weer terug, dan werd zij mogelijk streng gezeseld en gebrandmerkt. Teuntje dook aan het eind van de zeventiende eeuw op in het Zeeuwse Middelburg. Daar haalden de dienaars van justitie haar "op seekeren avont uyt een hoerekelder". Ze brachten haar in het spinhuis, waar zij "een jaar en ses à seeve maanden heeft geseten."

In november 1713 woonde zij - ondanks haar bannissement - al weer geruime tijd in Middelharnis! Waarom men niet direct ingreep toen zij opdook, is niet helemaal duidelijk. Op 26 september 1713 was er ingebroken bij Leendert Jacobse. Aangezien Teuntje inmiddels toch wel een aardige reputatie had opgebouwd als inbreekster, zal de verdenking dus al snel op haar gevallen zijn. Zij was de belangrijkste verdachte, die hier sowieso niets had te zoeken. Ze had haar oog in eerste instantie laten vallen op het huis van haar broer, maar daar stond geen raam open... Echt kieskeurig was Teuntje dus niet. Hoe zij precies in het huis van Leendert was binnengekomen, blijkt uit haar bekentenis: "gesien heeft dat aan die huysinge een venster openstont waervan den glaasen raam daarteegen geslooten was met een wervel van binnen, dat sij een ruyt met haar nagels het loot los gemaakt hebbende uyt de voors[chreven] raam heeft genoomen waar door sij haar hant en arm heeft doorgestoken, ende alsoo de wervel van de voors[chreven] raam los gemaakt, doende alsoo den raam open en siende dat er een stoeltje van binnen in de gemelte huysinge naast de tafel stont, welk stoeltje zij door den raam heeft gehaalt, waarmede sij door de raam in voors[chreven] huysinge is geclommen." De kast in de keuken wist zij open te breken door met een hamer (uit het achterhuisje) het paneel stuk te slaan. Uit de kast nam zij het volgende mee: twee roodkoralen kettingen, de ene met een gouden sluiting en ronde koralen, de andere met een zilveren sluiting en langwerpige-ronde koralen; twee paar zilveren gespen; zes zilveren knoopjes; kleingeld en een bijbeltje met zilver beslag. Het beslag verwijderde zij van het bijbeltje en gooide het boek "in den assijbak". Het gestolen goed nam zij mee naar haar

"huisinge ende verborge in haar kas". Op 25 november - dus twee maanden na de inbraak - deed zij het goud- en zilverwerk in een zakje, hetwelk zij "genayt en gespelt in een roode baye vrouwebroek met meeningh en intentie om hetselve door dat middel heymelijk te vervoeren naar Rotterdam". Zover kwam ze niet. Ze werd aangehouden en door de baljuw ondervraagd. Uit dit verhoor blijkt - en dat is toch wel opmerkelijk - dat ze weeral zo'n 14 à 15 jaar in Middelharnis woonachtig was! Gevraagd of zij niet bevreesd was voor straf vanwege haar terugkomst, antwoordde zij: "Ja, ende dat sij hier niet vandaan cost blijven omme haare kinders." Eerst ontkende zij het vorenstaande. Zij zou de gestolen goederen ontvangen hebben van een zekere Pieter Huijge. Hij was een man met een arm, maar niemand had deze toch wel opvallende persoonlijkheid gezien. Teuntje noemde wel enkele getuigen die haar verhaal konden bevestigen, maar deze noch haar zoon hadden ooit een Pieter gezien. Zij vertelde met grote stelligheid over die eenarmige man uit Utrecht, die bij haar "twee à drie soopjes" dronk en vroeg om enig geld om naar "den Briel te vaaren om sijn acte te haalen". Hij liet enige spulletjes - het gestolen goed - achter. Drie weken later zouden zij elkaar te Rotterdam "in de Drie Brabanders in de Lange Lijnstraat" ontmoeten, waar zij haar geld terug kreeg plus nog wat extra's.³⁰ Ditmaal werd zij om een bekentenis los te krijgen gemarteld: "nadat sij was gebracht aan de ligte torturen in conformite van het laaste decreet om haar door torturen tot confessie te brengen." De baljuw eiste de doodstraf en "dat haar doot lichaam op een horde naar buyten sal werden gesleept ende geset op een radt ende sal aldaar andere ten exampel sal blijven tot dat het door de logt offte andersints sal weesen verteerd." Volgens het vonnis zou de verdachte "gebracht te werden ter plaatse daar men gewoon is crimineele justitie te doen, ende aldaar door een scherpreger aan een paal met een coorde gewrogt ende gestrafft te werden datter de doot na volgt, ende dat haar doode lichaam in een kist op 't vreemde kerkhoff alhier sal werden begraven." Op 16 december 1713 omstreeks 11.30 uur werd het vonnis "naar alvoorens een psalm gesongen en een gebet tot Godt gedaan te hebben" voltrokken. Na de wurging aan een paal werd haar stoffelijk overschot begraven. Haar goederen werden daarna verbeurd verklaard. Een lijst van deze goederen is als bijlage II achterin opgenomen. Nog voor haar terechtstelling constateerden baljuw en leenmannen, "dat veele quaadaardige menschen met haat ende nijt aangedaan zijnde haar niet ontsien" Willem Jacobse van Heest, de zoon van Teuntje, "de misdaden en fauten van deselve sijne moeder te verwijten". Bij publicatie werd zulks verboden "op peene van daarover gestrafft te werden als naar exigentie van saaken".³¹

Strop voor paardendief

Dirk Stoffels groeide letterlijk op voor galg en rad. Hij zag omstreeks 1680 het levenslicht in Kuivesand onder Oudenbosch. Toen hij een jaar of tien was kwam hij met zijn neef Cornelis Alleene naar Flakkee, waar hij had "koeyengewagt, de boeren gedient en gewerct". Als soldaat of tamboer deserteerde hij, omdat ook enkele andere soldaten weggelopen waren. In september 1700 kwam aan het licht, dat hij een paardendief was. De paarden, want het bleef er niet bij één, ontvreemdde hij in Brabant: Prinseland, Oudenbosch en contreien. De meeste trachtte hij op Overflakkee te verkopen, hetgeen hem een enkele maal lukte. Soms was de eigenaar hem te snel af en wist het beest tijdig terug te halen. In september 1700 werd hij te Middelharnis met twee gestolen paarden aangetroffen. Vanuit het Brabantse was reeds aangegeven, dat men een oogje in 't zeil moest houden. Van één paard was een beschrijving van de uiterlijke kenmerken gegeven. Zo liep Dirk tegen de lamp. Wellicht had hij beter elders aangehouden kunnen worden, want de heren in Middelharnis hadden het niet zo voorzien op

een paardendief, die - zo later bleek - ook nog tal van andere misdaden op z'n naam had staan. Zo had hij uit het huis van een voormalige werkgever, Johannes Verniet te Dirksland, een geldkist opengebroken en een gedeelte (33 ducats) meegenomen en de rest "uyt benautheyt van agterhaelt te werden" achtergelaten. Toen hij een jaar of vijftien was, probeerde hij bij de molenaar van Oudenbosch een zak tarwe te verdonkeremanen, maar deze kreeg argwaan en wist de zak te achterhalen. Na het overlijden van zijn vader werden diens vaste goederen bij executie verkocht. Bij deze gelegenheid dreigde Dirk verscheidene kopers "den hals te breecken". Het gerecht van Middelharnis vond, "dat soodanige enorme ende menigvuldige groffe misdaden in een land van goede policie niet en sijn te verdragen, maar volgens Goddelijcke ende wereltlijcke regten en placcaten bij haer Ed[ele] Gr[oot] Mog[ende] gestatueert ende geëmaneert ook tot een spiegel van een ijder ten hoogsten moeten gestraft werden." De eis van de baljuw, dat Dirk door de scherpregher "mette koorde aan de galge gehangen te werden, sulcx datter de doot naar volgt en dattet lichaem aldaer, ter exempel sal blijven hangen tot dattet delve door de lugt ofte andersints sal werden verteert" werd op 30 september 1700 "ten aanschouwen van een ijder" voltrokken. Zo kwam een einde aan het leven van de jeugdige - hij was slechts 19 jaar - Dirk Stoffels. Voor die tijd stond er naar alle waarschijnlijk geen galg, want in de dorpsrekening van dat jaar krijgt de dienaar van justitie een vergoeding voor het maken van het schavot voor Dirk Stoffels. Opvallend in deze zaak is dat Dirk binnen de jurisdictie van Middelharnis eigenlijk geen misdrijf had begaan, hooguit de verkoop van gestolen goederen (heling). Hij werd opgehangen voor hetgeen hij voornamelijk in een andere provincie - Brabant - had begaan. We kunnen ons afvragen, waarom hij niet werd uitgeleverd?

Tentoon voor de wereld

Jannetje Engele van de Ka uit Nieuwe-Tonge haalde het in 1706 in haar hoofd om te Middelharnis uit de kas van Abram den Hertog enig geld en tevens twee bonte neusdoekjes en een oud manshemd mee te nemen. Zij moest daarvoor een half uur aan de kaak "ten toon voor de werelt" staan en werd verbannen uit de jurisdictie Middelharnis.

Niet goed verstoep

Pieterella Noortveen uit Voorburg zag op 14 augustus 1708 haar kans schoon om bij Adrianus Alebeecq, koopman in stoffen te Sommeldijk, een "stuck bruyne serseye 't welck zij onder haer schorte heeft verborgen" te stelen. Haar plan mislukte en zij liep naar Middelharnis, waar zij werd opgepakt en voor een half uur aan de kaak gezet. Voorts kon Pieterella rekenen op zes jaar verbanning.

Een briljant plan

Marinus Claasse van Cappelle was een gewiekste jongeman uit het Brabantse land. In januari 1720 was hij als arbeider werkzaam op de boerderij van juffrouw Huijgjes Palingh, gelegen in het Oudeland van Middelharnis. De boerderij werd bewoond door Cornelis van Someren met zijn gezin. Ook Marinus woonde er. Toen op vrijdag 26 januari omstreeks 22.00 uur iedereen sliep, bracht Marinus zijn geniale plan ten uitvoer. Hij had zijn oog onder andere laten vallen op een "bruyne langrok". Marinus pakte de langrok en liep daarmee naar de keuken, waar Van Someren en zijn vrouw lagen te slapen. Daar nam hij "vier nieuwe hemden, die in de naaymande voor de bedstede lagen. Mitsgaders een bruyne cortrok en dito broek ende twee hemdrocken met silvere cnopen die aan de capstok hangende" mee. De kleding stopte hij in

de hout- en stoppelklamp op het erf, dit "omme deselve goederen elders aan sijn lijff te dragen als hij vandaar soude zijn vertrocken". Om het erop te laten lijken, dat iemand van buitenaf had ingebroken, maakte hij een bestaand gat in de muur tussen de woning en de schuur groter door enkele stenen te verwijderen. Bovendien zette hij de deur van de kamer en de schuur open en ging weer naar bed. Toch kwam men erachter, dat Marinus de dader was. Hij werd daarom een uur aan de kaak gezet en levenslang verbannen van Overflakkee.

Diefstal tijdens koopdag

Pieter Corstiaanse Borstlap, ook wel bekend als Pieter Gabrielse, was woonachtig te Oude Tonge. Als landarbeider had Pieter gewerkt op de boerderij van Jacob Coert in het Oudeland van Middelharnis waar op 15 maart 1735 een koopdag van paarden en beesten werd gehouden. Als oud-werknemer wist hij daar de weg. Ondanks de drukte zag hij kans een bruine "langrok" uit het huis te stelen en deze zolang op de tilt van de schuur te verstoppert. Eén van de aanwezigen van de koopdag, de baljuw, zag dat Pieter ook aanwezig was. Toen hij bij Pieter informeerde naar de rok, nam deze de benen. De verdachte was recentelijk veroordeeld door de middelbare jurisdictie van Grijsoord. In december 1734 was Pieter namelijk aan boord bij beurtschipper Dirk Drogendijk, die met zijn scheepje van Oude Tonge op Rotterdam voer. Ook was nog een aantal andere personen aan boord, waaronder Gillis Kroon. In de bagage van Kroon zat een hemd met zilveren knopen en een broek met twee grote zilveren knopen. Pieter sneed de zilveren knopen eraf en verkocht ze in Rotterdam. Gezien het beperkte aantal passagiers was al vrij snel duidelijk wie de dader was. Pieter beloofde Gillis schadeloos te stellen. Verder werd hij door schout en schepenen van Grijsoord voor vijf jaar verbannen uit de jurisdictie van Grijsoord (= Oude en Nieuwe-Tonge). Het bleek echter, dat hij overdag werkte en verbleef bij zijn broer "op Groenlant onder Dirxlant", maar dat hij 's nacht veelal bij zijn vrouw te Oude Tonge te vinden was. De baljuw van Middelharnis eiste, dat Pieter met de roeden zou worden gezeseld en verbannen uit Holland, Zeeland en West Friesland. Uiteindelijk werd hij voor vier jaar verbannen uit de jurisdictie van Middelharnis.

Visdief

Vissers wilden onderling ook weleens wat van elkaar stelen. Zo had Floris van Eck in 1772 aal en paling gestolen uit de bun van de boot van Jacob Arense Pas en deze vangst in de eigen bun gedaan. De diefstal kwam uit en Floris gaf de betreffende aal en paling terug aan de benadeelde. Of er nog strafrechtelijke stappen tegen Floris zijn ondernomen, is niet bekend. In de registers vinden we geen verdere mededelingen over deze zaak. Wellicht hebben de beide vissers het verder samen afgehandeld.

Krijn zag eens peren hangen

In 1774 hingen in de boomgaard van Johannis Wittekoek, gelegen ten westen van de Steneweg, heerlijke peren. Dit had Krijn Vogelaar ook opgemerkt en op een nagt wist hij "een geruime quantiteit peeren aff te plukken" en "op een dieffagtige wijze weg te neemen". Krijn, die een lijfstraf vreesde, verzocht gratie. Er werd besloten, dat de dienaar van justitie de stenen "hangende aan de voorgevel van het raadhuis" om zijn hals zou hangen en daarmee langs de straten "rondom ten toon geleyd" te worden. Bij terugkomst werd hij door de baljuw in de raadkamer "scherpelijk gecorrigeert en gewaarschuwd". Om "verdere soms quaader off erger wanbedrijff" te voorkomen, dit in verband met "het continueele slegt gedrag" van Krijn,

werd de baljuw door de leenmannen geautoriseerd "daartoe de eerste bequame gelegenheid te zoeken en te zien te verkrijgen" hem als matroos aan te monsteren "naar de Oost Indien te vaaren". Daarbij moest "de helfte off meer off minder gedeelte sijner maandgelden werde ingehouden om te kunnen dienen tot onderhoud sijner blijvende vrouw en kinderen".

Zonder fok

Van de vissersschuit toebehorende aan Dina Arense Jongeling, de weduwe van Dammis Vroegindewij, werd in 1777 de grote fok vermist. De dienaar van justitie vond de gestolen fok aan boord van Stephanus Hordijk uit Sommelsdijk. De fok lag onder de "laanen van de kooy in 't vooronder". Stephanus gevraagd naar de reden van de diefstal, kon alleen maar zeggen, dat hij zelf geen grote fok bezat en ook geen geld had er één te kopen. Vanzelfsprekend pleitte dit zijn daad niet goed. Daarom werd hij voor een uur aan de kaak gezet met de gestolen fok boven zijn hoofd. Voorts mocht hij zes jaar lang niet meer in de jurisdictie van Middelharnis komen.

Naar het tuchthuis

Wijntje, nog geen 15 jaar oud, wist haar vader, dienaar van justitie Jan de Bruijn, in 1777 aardig in verlegenheid te brengen door bij Pieter de Korte in te breken. Wijntje werd door de zoon van De Korte betrapt bij het stelen van geld uit de keuken. Ze werd niet gearresteerd door haar vader, maar door gerechtsdienaar Pieter van Geen. Zij bekende, dat zij al eerder enkele geldstukken uit de keuken van De Korte had ontvreemd. Het vonnis van de leenmannen luidde niet alleen 14 dagen "stricte gevangenis op water en brood", maar ook dat ze "binnenskamers in presentie van de volle vierschaar door de gerechtsdienaar Pieter van Geen strengelijk met roeden gegeeseld en wijders geconsineerd voor vijf jaar in een tugten werkhuis binnen deze Provincie om aldaar met haerre handen arbeyd de kost te gewinnen." De leenmannen Cornelis Romeijn en Marinus Oosterling werd erop uitgestuurd om in de steden Delft, Haarlem of elders in de provincie Holland te "informeere naer de minst kostbaere gelegenheijd om voors[chreven] subject" onder te brengen, dit "ten meesten dienste en voordeele en tot maintien van de dorpe en justitie".³² Ze werd uiteindelijk ondergebracht in het Sint Joris Gast- en Tuchthuis te Delft, want in 1780 verzochten de regenten van dit tehuis haar wegens goed gedrag gratie te verlenen. De leenmannen besloten, dat Wijntje een jaar eerder naar huis mocht.

Op heterdaad

Alexander Isaacq, een in Duitsland geboren en in Oisterwijk wonende Jood, was in september 1778 van Zierikzee naar Rotterdam onderweg. Met een beurtschip was hij van Zierikzee naar Oude Tonge overgevaren en daarvandaan ging hij lopend naar Middelharnis om daar met de marktschuit naar Rotterdam mee te varen. Als verkoper van kammen, brillen etc. zwierf hij door het hele land. Op woensdag 16 september, even na zes uur in de ochtend, verschaftte hij zich toegang tot het huis van gerechtsbode Willem Verschuur, dit "terwijl gemelde bode met zijn huisvrouw nog te bedde lag". In het opperkamertje pakte Alexander enig geld uit een zilveren beugeltas van de vrouw des huizes. Inmiddels was de bode wakker geworden, sprong uit bed en greep de inbreker, die na "eenige slagen en dreigementen" het gestolen geld teruggaf. Alexander moest een half uur met de stenen om de hals en een bordje met daarop "Dief" op z'n borst aan de kaak staan en werd voorts voor tien jaar verbannen van

Overflakkee.

Stelende dienstbode

Ariaentje Stoffelse Looij, als dienstmaagd werkende bij Thomas Wittekoek, werd er in 1785 van beschuldigd een blauwe doek en enige lapjes linnen te hebben gestolen. Zij werd er tevens van verdacht nog meer ontvreemd te hebben, maar na driemaal uitgebreid te zijn verhoord, kon men dit niet hard maken. Het gestolen goed trof men aan in haar dienstbodekist. Zij moest uiteindelijk een half uur lang met het bordje "Dief" op haar borst aan de kaak staan. Daarenboven werd ze voor drie jaar verbannen uit de jurisdictie van Middelharnis.

Het ijzer smeden

Smidsknecht Abraham Mouthaan was in 1787 werkzaam bij smid Goris Nieuwland. Kort tevoren had hij gewerkt bij Lambregt Kabos, smid te Sommelsdijk. Sommelsdijk was in die tijd nog Zeeuws en het was geen toeval, dat hij in het Zeeuwse ging werken, want hij was in 1784 voor tien jaar verbannen uit Holland en West Friesland. Dat vonnis werd uitgesproken in Strijen, waar hij wegens diefstal ook werd gezeseld. Een jaar later - in 1785 - werd hij te Benthuisen gevangen genomen, in Den Haag met roeden om de hals te pronk gezet en voor vier jaar verbannen. Nu was hij dus weer op Hollands grondgebied beland. Dit was echter niet de reden, dat hij voor het gerecht moest verschijnen. Hij werd er namelijk van verdacht geld en enige goederen uit het huis van Cornelis Verolme te hebben gestolen. Abraham woonde in hetzelfde huis als Cornelis Verolme. Hij woonde daar samen met Adrianus van Moerkerke in het voorkamertje. Hij zou met Adrianus "wel verkering doch geen gemeenzame omgang" hebben. Is dit geen geval van sodomie? Abraham verklaarde toch op Hollands grondgebied teruggekomen te zijn, omdat hij anders geen werk kon krijgen. Hij was ervan overtuigd dat hij een zwaardere straf had 'verdiend', maar verzocht desalniettemin gratie. De opgelegde straf viel mee: 12 jaar verbanning uit Holland en West Friesland.

Onder kerktijd

Veertienjarige Cornelis Roest ging zondagsmorgens - onder kerktijd - in enkele boomgaarden en tuinen, gelegen ten oosten van het dorp, "verscheiden boomen en vrugten berooven". In het begin van de kerkdienst glipte hij uit de kerk. Op de Kaai kwam hij Bastiaan Visser tegen. Samen gingen de jeugdige boefjes op roverspad. Vanwege de jonge leeftijd van Cornelis moest hij acht dagen op water en brood en werd vervolgens streng toegesproken door de baljuw. De ouders van Bastiaan verklaarden, dat zij hem "zoowel met strengheid als met zagtheid hebben onderzocht", maar hij bleef ontkennen. Zij hadden het vermoeden, dat Bastiaan "zig hierin uyt hoofde van zijn jongheid en het ordinair denkbeeld van de geringheid van dat kwaad mogt hebben laten verleyden en daaraan mogt hebben geholpen." Zijn moeder had het er nogal moeilijk mee "nu reeds ongesteld bevind, alleen op de simple gerugten van 't geen voors[chreven] is, en dus met onsteltenis en veel bekommering tegemoet ziet." Mede "daarom in dit onzeeker geval tot voorkooming van schrikken en alteratiën die welligt hunne gezondheid zoude wegneemen" werd besloten de zaak verder civiel af te handelen. Het een en ander speelde zich af in 1789.

Bruidstranen

In de nacht van 23 op 24 maart 1791 verschafte matroos Marinus Maartense Vlasblom zich toegang tot de visschuit van Corstiaan Wafelbakker. In het vooronder haalde hij uit de broekzak van Mattheus Jansz. Koote een zakje met geld, dit "terwijl die in den donker met het andere scheepsvolk te slapen lag". Een van de vissers schrok wakker, klom uit het vooronder, smeed het luik dicht en riep, dat er een dief in de boot zat (letterlijk en figuurlijk). Al spoedig verzamelde zich "een partij volk van de neevensleggende schuyten". Marinus was in het zogenaamde dolhuis, zijnde een hok tot berging van kabels en zeilen, onder een zeil weggekropen. Hij bekende direct en gaf het geld terug. Hij had gestolen om geld te hebben "om meede in de herbergen te gaan". Het zou zijn - tot dan toe - ennige diefstal zijn geweest, maar daar werd enigszins aan getwijfeld. Uit de verhoren komen ook nog enkele andere zaken aan het licht, vooral op het gebied van ordeverstoring, maar niets ernstigs. Zo had hij op een zaterdagavond te Sommelsdijk bij Ariaantje Vaendrager koffie en thee zitten drinken. Ariaantje ging even weg om suiker te halen. Bij terugkomst was zij vergezeld door Neeltje Roest en Neeltje van 't Hoff. Marinus vroeg hoe laat het was, waarop Ariaantje naar de bedstee liep om het zilveren zakhorloge van haar aanstaande man te pakken. Dit was weg. Zij bedacht zich geen moment, liep naar de voordeur en bedreigde Marinus "met een mesch te lijf te gaan". Hij gaf het horloge terug en zei dat hij het had gepakt "om bruidstranen te krijgen". De zilveren medaille van het horloge bleef - zo hij beweerde - in zijn zak achter, totdat Ariaantje ernaar vroeg. Voor de diefstal uit de visschuit moest de 20-jarige Marinus met stenen en twee geselroeden om de hals langs de straten en lopen en daarna verdween hij voor vier weken in de gijzelkamer. Op het menu stond: water en brood.

Handel in oud ijzer

Klaas Jans van Heukelom, een 45-jarige arbeider uit Middelharnis, dacht in 1792 nog een centje bij te verdienen met de verkoop van oude metalen, maar dat liep verkeerd af. Vrijdagavond 15 juni tussen 22.00 en 23.00 uur wist hij een stuk loden pijp, hangende in de hoek ten westen van de zuidkapel van de kerk, te bemachtigen. Hij trapte de pijp plat en verstopte deze in een sloot bij het Marietjespad. De volgende dag probeerde hij het gestolen stuk lood aan de Sommelsdijkse loodgieter Adriaan van der Ent te verkopen, maar die herkende het stuk; Van der Ent had immers recentelijk nog aan de kerk gewerkt. Klaas moest het stuk achterlaten. Hij had eerder een stuk lood gestolen en dat destijds wel kunnen verkopen aan de vrouw van Van der Ent. Nu was Klaas dus tegen de lamp gelopen. De baljuw eiste, dat Klaas met de gestolen stukken lood boven zijn hoofd hangende aan een paal gezet zou worden en strengelijk gegeseld en gebrandmerkt, waarna levenslange verbanning uit Holland en Zeeland zou volgen. Hij verzocht om gratie. Het bleef bij geseling en twaalf jaar verbanning. Van de geseling zijn de rekeningen van de 'onkosten' nog bewaard gebleven (zie bijlage III).

Op 1 augustus 1794 verzocht zijn echtgenote "vermits de aennadering van den vijand naar 's Princeland, werwaards zij sig metterwoon hebben begeven, en uyt hoofde van de goede rapporten van het comportement van hem aldaar" toe te staan "indien hij zich in Princeland niet langer veilig mocht achten" tijdelijk terug te keren naar Middelharnis, dit "geduurende deeze kommerlijke tijdsomstandigheden". Dit werd toegestaan. Klaas bivakkeerde gedurende zijn verbanning dus in het Brabantse Prinseland, terwijl zijn vrouw in Middelharnis achterbleef.

Een poets bakken

In 1794 werd uit het huis van Huijbregt Verbiest een bloedkoralen ketting weggenomen. De daderes was de 17-jarige Sara van Heest, een nichtje van de vrouw van Verbiest. Sara kwam niet opdagen, want zij verbleef in Rotterdam. Zij werd aldaar door de hoofdofficier in hechtenis genomen. De vader van Sara meende "dat de handelwijs van zijne meergemelde dogter omtrent de geseyde coralen en goudslot op eene zoo ongunstige en verswaerende wijze niet behoort beschouwt en opgevat te worden, nadien zijne dogter zonder de minste kwade intentie, maar alleen om haare genoemde nig, bij wien zij famillaar verkeerde, een pots te speelen zooals men zegt." De zaak werd composibel geacht. Zij werd dus niet vervolgd. Sara zal voor dit geintje van haar vader en haar oom wel een fikse uitbrander hebben gehad.

Akers en emmers

Toen Pieter Geleijnse Mercij twaalf jaar oud was, verdiende hij zijn geld op zee. Waarschijnlijk was hij kofjekoker. Een extra centje kon hij wel gebruiken en zo ging hij in 1795-96 op zoek naar 'oude' metalen. Hij verwijderde lood van de daken van huizen en ontvreemde koperen ketels, putakers, e.d.. Hij bekende onder andere een koperen putaker bij het zogenaamde "Groote Huys" (van de Grote Armen) aan de Ring te hebben gestolen. De baljuw eiste, dat hij met halsstenen en twee roeden om de hals en een bordje met "Dief" op de borst door de dienaars van justitie langs de straten moest lopen om daarna voor 14 dagen op water en brood te zitten. Er werd echter afgezien van de publieke vernedering. In plaats daarvan werd hij door de "dienaar van justitie binnen deze rechtkamer gekastijd met riemslagen". Het is de vraag waar je beter mee bent, maar dit terzijde. De 14 dagen water en brood bleven van kracht, maar van het pak slaag bleef hij verschoond. De ouders van Pieter wisten niets van zijn dieverijen. Hij gaf hun wel enig geld, maar zei dat hij dit met zouten had verdiend. Jacob Dirkse van Eck had Pieter geholpen door een enkele maal op de uitkijk te staan en soms gingen ze samen op pad. Jacob was 16 jaar oud en werkte ook op zee. Van zijn misdaden zei hij "die in zijn kindsheid begaan te hebben, omdat ik dagt dat er weinig kwaed in stak betrekkelijk den aaker ende schakels, omdat wij het zoo arm hadden, maar mijn ouders wisten daer niets van." Hij kreeg voor zijn aandeel 25 riemslagen.

Stelen uit armoe

Oudejaarsnacht 1799 ging Aren Witvliet op dievenpad. Aren was geen echte dief. Hij was een 28-jarige visser met een gezin. Zij hadden het niet breed, dit zal waarschijnlijk de drijfveer zijn geweest van Arens' actie. Uit het vooronder van de marktpoon van schipper IJman Meijster uit Sommelsdijk nam hij twee hoofdpeluwten, twee beddenkussens, een koperen theekeutel, een koperen koffiekeutel, een paar laarzen en een paar kousen mee. Het gestolen goed bracht hij naar zijn woning aan de Ring. Zo'n twee uren later ging hij terug naar het schip om nog "twee beddedekens te halen, omdat sijn kindertjes geen dek hadden om onder te slaepen". Nu werd hij echter betrapt door de schippersknecht Jan Schild. In zijn verweer zei Aren alzo gehandeld te hebben "omdat sijn vrouw in de kraam moest, en hij geen raad wist om die kosten goed te maken." De baljuw toonde geen medelijden, want hij stelde voor, dat Aren "gebragt te worden ter plaatse alwaer men van weegens (...) de executie van de crimineele justitie zal verrichten, en vervolgens op een schavot alhier voor het raadhuis op te rigten in het openbaar wel strengelijck gegeeseld en vervolgens gebrandmerkt te worden, en voorts voor den tijd van 12 aaneenvolgende jaaren in een tucht- of werkhuis binnen dit gewest (...)

aldaar met zijn handen arbeyd den kost te gewinnen, en na expiratie van de voors[chreven] tijd voor altoos te worden gebannen uyt het voormalig gewest van Holland en deezen eylande." De uitspraak was iets milder, namelijk aan een paal gezet en strengelijk gezeseld en voor twintig jaar verbannen.

In 1801 verzocht zijn echtgenote om gratie: "zig ten vollen overtuigt moet houden van de billikheid en rechtvaardigheid deezer aan haaren man opgelegde straffen, zij egter voor dit collegie niet kan verbergen de nijpende armoede, welke sij met haere drie minderjarige kinderen (hoe zeer dezelve van wegens den diaconie armen deezer plaats ondersteund werden) thans ondervind, als ten eenemaal zig gepriveert ziende van het eenigste voorwerp hetwelk in staat was zoo voor haar, als voor haere kinderen den kost te gewinnen, en waardoor zij sig in de noodlottigste omstandigheden gebracht ziet." Het gratieverzoek werd van de hand gewezen...

Jonge dievegges

Vier jonge meisjes, tussen 10 en 13 jaar, werden in 1801 betrapt op het stelen van boomvruchten uit de boomgaarden ten westen van het dorp. Men diende "naar verdiensten straffen, opdat daardoor eenmaal paal en perk mogen gesteld worden aan het hier ter plaatse thans zoo grovelijk in zwang gaande berooven der boomgaarden en tuynen." De kinderen werden in het bijzijn van hun ouders ondervraagd. De twee 13-jarigen en de ene 12-jarige moesten voor acht dagen op water en brood. De 10-jarige Lijsbeth Kastelein werd "vermits haare jonkheid, voor deeze reise daarvan vrijgesteld, met verzoek aan den bailliuw om haar des niettemin, deswegens scherpelijk te reprimendeeren en voorts alle de bovengemelde ouders ernstig te vermaanen en waarschouwen, om tog voortaan hunne kinderen tot het pleegen van dergelijke feitelijkheden geene de minste aanleiding te geeven, nee maar dezelve daarvan op alle mooglijke wijze te wederhouden, opdat zij, bij herhaaling daaraan schuldig bevonden wordende, niet zwaarder zoude moeten worden gestraft en in openbaar tot een voorbeeld van anderen te schande gesteld worden."

uit loutere gekheid

Jan Admiraal werkte bij Pieter de Ruijter. Op zondag 7 augustus 1803 lag de damschuit van De Ruijter naast de boot van Hendrik Visser in de haven. Jan begaf zich die zondagmiddag in het vooronder van de boot van zijn baas. Daar lag een korenzak met verschillende kledingstukken. Hij nam enkele goederen uit de zak en verstopte die in het achteronder. De zak met de overige kledingstukken verstopte hij "uit loutere gekheid" in de boot van Hendrik Visser. Tijdens de diefstal was hij dronken en toen hij de spulletjes weer terug wilde brengen, was de zoon van De Ruijter aanwezig, zodat hij daartoe geen gelegenheid kreeg. De vrouw van De Ruijter zei tegen hem: "Jan als ik maar wist wie het goed gestoolen had; ik wilde gaarne 30 gulden geeven." Hij durfde het haar niet te bekennen "omdat ik zoo benaauwd was voor de schipper zijn kwaadheyd." Die avond werd hij op de Vissersdijk door Hermanus Tucker de diender staande gehouden. Hij verzocht hem los te laten "hebt medelijden met mij en indien gij 't niet doen wilt om mijnentwil, doet het dan om mijne arme moeder?" De 29-jarige Jan werd aan de paal gezet en strengelijk gezeseld. Daarenboven 20 jaar verbannen uit de Departementen Holland, Zeeland en Bataafs Brabant.

Opvoedingsproblemen

Vader Barend Witvliet beklagde zich in 1805 over het zeer losbandig leven van zijn 18-jarige

zoon Leendert. Hij zou met medewerking van Aren Timmerman "tot goedmaking van zijne nuttelooze verkwistingen" zich niet ontzien om van tijd tot tijd winkelgoederen van zijn ouders mee te nemen en in de bank van lening of elders te verzetten. Ondanks "veelvuldige vermaningen en bestraffingen" was hij voor geen rede vatbaar. De baljuw ondervroeg de vader, zoon en Aren Timmerman. Op grond van het 16e artikel Reglement voor de Rechtbank d.d. 29 mei 1804 zou Leendert met rottingslagen worden gekastijd. Hij beloofde beterschap en "op verzoek van zijnen vader, met nader goedvinden van scheepenen" kreeg hij geen slaag, maar kwam er met een "ernstig repriment en bedreyging" van af. Aren werd voor zes dagen 'gespijzigt' met water en brood.

Gastarbeiders

Anthonij Pieterzelie was net als veel landarbeiders afkomstig uit Brabant. Hij was op het eiland gekomen met een hengst (klein vaartuig) "die altijd hier op het land vaart met arbeiders". De hengst zal vol "meest vrouwluy om te wieden en ander werk te doen". Anthonij was in 1804 werkzaam als dorser bij Cornelis van Loon. De boerderij was gelegen in de polder De Tille, welke polder destijds gedeeltelijk onder de Sommelsdijkse en Middelharnisse jurisdictie viel, de zogenaamde gemene grond van Middelharnis en Sommelsdijk. Anthonij had omtrent drie zakken gedorsen gerst meegenomen en voor een rijksdaalder de zak verkocht aan de mensen die woonden op het dijkhuisje nabij de boerderij. Deze mensen kwamen van de kant van Utrecht en waren het jaar van de veroordeling - 1805 - met de noorderzon vertrokken. Anthonij werd levenslang verbannen uit Holland en Zeeland. Van geseling op het schavot voor het raadhuis, zoals de baljuw voorstelde, bleef hij verschoond.

In de boomgaard

De neefjes Bastiaan (18 jaar) en Jan van Eck (16 jaar) gingen op 11 september 1806 fruit jatten uit de boomgaard aan de "Laage Weijdre" ten westen van het dorp. Daar werden ze omstreeks 7.00 uur betrapt door Jan van Beek. Bastiaan werd gegrepen, maar wist zich "door het agterlaten van zijn rok te ontworstelen". Voor hun veroordeling hadden de neefjes reeds vier dagen op water en brood in de gijzelkamer gezeten. Van Jan vond men "uit aanmerking van zijne jonge jaeren" en omdat hij zich doorgaans beter gedroeg dan zijn oudere neef, dat hij wel genoeg was gestraft. Bastiaan moest nog twee dagen op water en brood.

Aanleg Sommelsdijkse haven

In verband met werkzaamheden aan het nieuwe havenkanaal van Sommelsdijk lagen er in 1809 aan het eind van de Westdijk een hoop planken, schuierwagentjes etc. Adrianus Wielaard nam twee schuierplanken mee naar huis. Dit was vanzelfsprekend niet de bedoeling. Hij moest 24 uur op water en brood, boven zijn reeds gezeten dagen, in de gijzelkamer verblijven.

Billenkoek

Lena Johannisdr. van der Meijde (14 jaar) en Machiel Cornelisz. Krijger (11 jaar) haalden in 1809 ieder een korenzak veldsla uit de boomgaard van Aren Gijssse. De straf voor deze jeugdige dieven was kastijding met roeden op de billen. Deze aantekening is te vinden op de civiele rol.

Middelharnis Zeeuws?

Jan Hoogwerf, afkomstig uit het Brielse Nieuwland, werd door de leenmannen van Voorne in 1807 wegens diefstal voor 25 jaar verbannen uit het Departement Maas- en Amstelland. In 1810 dook hij te Middelharnis op. Men had hem wijs gemaakt, dat het hier Zeeuws was! Hij werd ditmaal voor nog eens vijf jaar verbannen uit het Departement Holland. Dit zou ingaan per 1 december 1832.

Oplichting

Cornelis Machielsz. Dubbeld was een oplichter, want hij maakte "zich ter kwader trouw meester (...) van goederen aan vreemdelingen toebehorende, welke aan zijne bewaaring toevertrouwd of getrouwheid waren overgelaten." Cornelis werd voor zes jaar verbannen uit het Departement Holland.

6.32 Brandstichting

Brand vormde in vroeger tijden een ernstige bedreiging voor dorp en stad. Een kleine brand kon al snel uitgroeien tot een verwoestende inferno, waarbij hele straten of delen van een plaats werden verwoest. De bestrijding van een flinke brand was met de beschikbare blusmiddelen onbegonnen werk. In oude keuren en politieverordeningen vinden we tal van maatregelen die brand moesten voorkomen. Brandstichting werd daarom gezien als een zeer ernstig misdrijf. Er zijn slechts twee zaken van brandstichting bekend.

Boerderij in lichterlaaie

Op 18 november 1629 geschiedde een drama voor landbouwer Pieter Claes Piershil, omdat "na de tijt van ontrent een ure huysinge, schuyre, barge ende alles datter in was tot in de gront affgebrant is." De brand was ontstaan in het achterste deel van de schuur. Van begin af aan vermoedde men, dat er opzet in het spel was. De vraag was echter wie en waarom? De verdenking viel al snel op Pieter Jans, die de dag ervoor van de boerderij was vertrokken, na er een tijdje gewerkt te hebben. De 29-jarige Pieter was geboren te Delft. Op de boerderij had hij onder andere meegeholpen met het dorsen van het graan. Gedurende die tijd woonde hij ook op de boerenhoeve. Ongeveer een maand tevoren was de zoon van de boer, Adriaen Cornelis, een "leere bewesken beursje" met daarin enig geld en papiertjes kwijtgeraakt. De boer vond Pieter "seer na de musques ruykende" en vroeg hem of hij het beursje soms niet in z'n bezit had. Pieter ontkende en verklaarde de lucht "dat hij een pampiertge gehadt hadde daer mosselaren in geweest was." De boer praatte verder niet meer over de vermeende diefstal van het beursje. In de nacht van 10 op 11 november was er ook iets vreemds gebeurd. In de morgenstond werd de boer door het "bleeten van de koeyen die op de misput staende" gewekt. Hij stond op, pakte een lantaarn en ging daarmee door het voorhuis naar "de plaetse" waar Pieter en een zoon van de boer "laege en sliepe". Het bleek, dat de koeien waren losgesneden. Was dit een streek van Pieter? Zaterdag 17 november betaalde hij Pieter zijn dorsgeld uit. Samen gingen ze naar Stad aan 't Haringvliet en terug, waar ze op de boerderij nog wat dronken. Daarna nam de boer afscheid van zijn knecht. Thomas Claes Groenevelt verklaarde de avond voor de brand, na zonsondergang, Pieter Jans te zijn tegengekomen ter hoogte van de Potterweg. Waar moest Pieter in dit late uur naartoe? Later ontmoette hij

Pieter op de Kaai. Hij beweerde die bewuste nacht ergens in Sommelsdijk te hebben geslapen en ontkende elke betrokkenheid bij de brand. Thomas waarschuwde hem, dat hij als hoofdverdachte werd gezien en beter kon maken dat hij wegkwam. Pieter volgde dit advies op en vertrok. Men wilde deze brandstichter dolgraag bij z'n kladden grijpen. Er werd een beloning van 50 gulden uitgeloofd voor degene die kon helpen de "booswicht" te arresteren. Tevens kon een ieder die hem onderdak en/of hulp bood op een boete van 300 gulden plus een lijfstraf rekenen. Het een en ander werd bij "clockgeslach van het raedhuys" bekend gemaakt. Dat kon nu ook, want in 1627, had Cornelis Ouwerogge uit Rotterdam een rechtklokje voor het raadhuis gegoten. Dit was nog niet het huidige (voormalige) raadhuis, maar een voorloper op dezelfde plaats. Pieter Jans is niet meer opgepakt, want een veroordeling komen we niet tegen.

Wraakactie

Tijdens de ochtendpredikatie van 21 oktober 1657 stond de zwingelkeet (voor het zwingelen van vlas) achter de woning van Grietje Jans, weduwe van Gerrit Gerritse Cas, in lichterlaaie. Na onderzoek bleek, dat in de keet "medegeswingelt hadde Mijntge Jans" een dochter van Jannetge Corstiaense Meschits. Mijntge kreeg te horen, dat zij "opgeseyt was van langer in de voors[chreven] keete te mogen swingelen uyt oirsaecke van eenich gemist goet", waarvan zij dus verdacht werd. In haar woede verzekerde zij de andere "swingelsters", dat "ghij lieden en sult er oock geen acht dagen meer in swingelen". Ook de moeder, Jannetge, was woest. De zaak speelde eerst in december, Jannetje en haar twee dochters hadden toen reeds, na de steeds opstapelende geruchten, de benen genomen. Na het horen van verschillende getuigen werden zij voor levenslang verbannen van het eiland met confiscatie van de achtergelaten goederen.

6.33 Piraterij

Mislukte berging

Op de criminele rol komen enkele opmerkelijke zaken voor, waaronder het nu volgende. Op 4 november 1720 zagen twee stuurlieden uit Middelharnis in het Goereese Gat een gestrand koopvaardijship van Franse nationaliteit liggen. Het bleek, dat het zwaar gehavende schip voor anker lag en dat er een vijftal Goereeërs aan boord waren. We weten dit, omdat de commies van recherche te Hellevoetsluis namens de Raden der Admiraliteit op de Maas verzocht de betreffende stuurlieden uit Middelharnis te arresteren en in hechtenis te nemen. Zij zouden enige goederen van het schip hebben meegenomen, maar erger nog: zij hadden de kabels gekapt en getracht het schip binnen te slepen, dit overigens onder protest van de Goereeërs. Er schijnt ook te zijn geruzied met de Goereeërs, maar de verklaringen hierover spreken elkaar tegen. De hele bergingsoperatie - die eigenlijk niet was toegestaan - liep uit op een fiasco, want het fregat sloeg op het strand aan stukken. Het was niet alleen onverantwoord het schip door twee kleine gaffelscheepjes op sleeptouw te nemen; er speelde nog iets anders. Recent had men van overheidswege bekend gemaakt, dat er in Frankrijk op vrij grote schaal de pest heerste. De Hollandse autoriteiten waren - terecht - als de dood voor besmetting. Het betreden van het schip zou een gevaar voor de volksgezondheid kunnen opleveren. De Goereeërs zouden er dus ook wel niets te zoeken hebben gehad, maar de berging van een schip leverde vanzelfsprekend een aardig centje op.

Uiteindelijk werden drie vissers opgepakt: Willem Pijl (41) en Abel Coning (39), beiden stuurman en Leendert Coutijzer (57), bootsgezel op de schuit van Abel Coning. Uit de verhoren komt naar voren, dat Willem tien matrozen, waaronder vier jongens, aan boord had. De schuit van Abel had acht opvarenden, waaronder de stuurman (Abel) en de jongens van 11, 14 en 20 jaar. De zaak werd in eerste instantie aangehouden, maar later vinden we er niets meer over terug. De mannen werden niet veroordeeld, althans niet in Middelharnis. Wellicht hebben zij zich elders nog moeten verantwoorden.

6.4 Delicten tegen de openbare orde

Verstoring van de openbare orde was op verschillende manieren mogelijk. De bekendste voorbeelden zijn: vechten, schelden/beledigen, straatschenderij, vandalisme en politieke oproer. We zullen zien dat drankmisbruik een factor van betekenis was. Veel ruzies ontstonden namelijk in de herbergen, waarvan er in Middelharnis destijds verscheidene waren te vinden.

6.41 Vechten

Vechtpartijen kwamen in het verleden regelmatig voor, waarbij het niet alleen bij het gebruik van de vuisten bleef. Nee, de meeste mensen hadden een mes op zak, niet zozeer als wapen, maar meer als een echt gebruiksvoorwerp. Bij een hoogoplopende ruzie werd nogal eens naar het mes gegrepen, waardoor een vechtpartij, als men niet uitkeek, aardig uit de hand kon lopen. In de Keur 1658 was dan ook een aantal artikelen opgenomen ten aanzien van het vechten. In het 87e artikel lezen we: "Soo wie in de herbergen, op de straten, in, ofte op eenige andere plaesten, op yemant komt te trecken een mesch, ofte eenich ander geweer, zonder yemant nochtans te quetsen, deselve zal daerover verbeuren vijftich ponden, ende indien hij die niet promptelijck en betaelt, zal hij daerover geapprehendeert, ende zonder eenige dissimulatie ofte verschooninge in de gaten te water ende te broode geleyt werden, ende zoo zulcx gedaen ware in de nacht, ofte des avonts naer zonnen onderganch, zal de redemptie niet minder mogen geschieden, als met hondert ponden." Bleef het bij mestrekken, dan konden de vechtersbazen rekenen op een boete van 50 of 100 pond. Raakte iemand gewond, dan werd de straf als volgt verhoogd: "Ende ofte het gebeurde, dat yemant bij dage met een mesch ofte ander geweer, ofte oock met hout, steen, kannen, kruycken, ofte andere materialen, een ander quame te quetsen, zulcx dat hij bloet liet, dat alsulcke mede daerover gevangen genomen, ende in de gaten alsovooren geleyt zal werden, den tijt van zes weecken, ende zal 't zelve niet minder als met hondert ponden geredimeert werden, ten ware het bij nacht ware geschiet, in welcken gevalle de redemptie niet minder als met hondert-ende-vijftich ponden zal mogen geschieden." (88e artikel) De waard of waardin was verplicht de baljuw terstond in kennis te stellen als er iemand in zijn/haar herberg door vechten gewond was geraakt, of erger nog, gedood. Deed men dat niet, dan raakte hij/zij voor een jaar zijn/haar 'tapvergunning' kwijt. Voorts: "indien bevonden mochte werden d'zelve dootslach ofte quetsinge bij schult van de waert ofte waerdinne toegekomen te zijn, ofte 't zelve niet en hadden beleth, zooveel hen mogelijk hadde geweest, zullen haer herbergen te houden verboden werden, ende voorts daerinne werden voorsien, zulcx als d' gerechten zullen bevinden te behooren." Toen van 10 op 11 maart 1728 enige stuurlieden uit Zwartewaal in de kroeg van Cornelis van Bree op de vuist gingen, verzweeg de herbergier dit voor de baljuw. Het gevolg was, dat de tapkraan een tijdje dicht ging. Niet alleen de herbergiers, maar ook "De chirurgijns, binnen Middelharnisse ofte de vrijheyd van dien practiserende, zullen gehouden zijn, zoo haest ende datelijck als zij, eenige gequetste ofte gewonde personen voor d'eerstemael hebben verbonden, daarvan terstont den bailliu van Middelharnisse voors[chreven] kennisse te doen, met verklaringe van den gequetsten persoon, ende waer hij leyt ofte woont, mitsgaders oock van den naem van degene die de wonden ofte quetsuren heeft gegeven, (indien zij 't weten) op peyne zoo wie een ure naer het

gedane verbant bevonden wert zulcx versuymt, ende niet te kennen gegeven, ofte ter quader trouwen daerinne gegaen te hebben, daerover verbeuren de somme van hondert ponden, ende arbitrale correctie van den gerechte voors[chreven], voor d'eerste reyse, ende voor de tweede reyse suspensie van zijne neeringe voor een jaer, ende gelijcke hondert ponden." Van een beroepsgeheim voor artsen was toentertijd nog geen sprake!

Tot slot nog het volgende: over de periode 1679-1714 staan er op de criminele rol geen aantekeningen van vechtpartijen. Ze zijn echter wel te vinden op de civiele rol. Waarom dit geschiedde is niet helemaal duidelijk. De beschreven zaken tussen 1679 en 1714 staan dus opgetekend in het civiele register, daarna zijn ze weer te vinden op de criminele rol.

Liefdesleed

In 1632 schijnt de weduwe van Cornelis Jan Victors, in leven schout van Nieuwe-Tonge, een romance te hebben gehad met Jacob Cornelisse Hogewerff, alias Jonge Jacob. De relatie liep op de klippen en de Romeo kon dit, om wat voor reden dan ook, niet verkroppen. Eigenlijk was hij voor geen reden vatbaar. Ysack Segers, chirurgijn te Sommelsdijk, verklaarde, dat de weduwe hem had verteld over een ruzie met Jacob "voor aen de dam". Jacob trok toen zijn mes en zij wist zijn uithaal maar ternauwernood te ontwijken. Ze liep slechts een snee in haar lip op. Reeds eerder dreigde Jacob al het daar aanwezige gezelschap uit huis te jagen. De 21-jarige "knaepe" van de weduwe was er op een goede dag getuige van, dat omstreeks 17.00 à 18.00 uur de vrouw woorden had met Jacob. Zij riep tweemaal: "sluyt de deur toe." Haar gezicht was bebloed. Diezelfde nacht stal Jacob een paard uit de stal. Het paard werd later alleen aangetroffen. Hij had al eerder een paard meegenomen. Het een en ander speelde zich af onder de jurisdictie van Nieuwe-Tonge. Waarschijnlijk was Jacob afkomstig uit Middelharnis. Hij werd wel opgepakt en ondervraagd, maar wist te ontkomen. Uit zijn verhaal blijkt, dat hij haar een gouden ring had gegeven, maar dat zij niet op zijn avances wilde ingaan en een trouwbelofte weigerde. Na zijn ontsnapping werd nog wel met een verbanning en confiscatie van zijn goederen gedreigd, maar we vinden van deze liefdesgeschiedenis niets meer in de boeken.

Verstoring vierschaar

Arian Claesse 't Hoff zat in 1657 met meerdere personen in de voorzaal van het raadhuis "tot het aanhoren van de ordinaire pleydoyen". Daar zocht hij ruzie met Leendert Jopsen en Thijs Leenderts. Hij begon te stompen en "bij de neusdoeck, die om haer lieden hals gestrict was, gevath ende d'selve personen daarmede geschuddeth en gewrongen". Het is niet helemaal duidelijk waarvoor zij daar aanwezig waren, maar het schijnt dat de twee personen Arian nog wat geld schuldig waren en hij via een civiele procedure zijn geld probeerde terug te vorderen. Dan kan je beter geen ruzie gaan zoeken en zeker niet de gespannen vierschaar verstoren. De baljuw werkte Arian naar buiten, waarbij deze zich nog verzette. Hij moest 14 dagen op water en brood en kreeg een boete van 200 gulden.

Zinloos geweld

In datzelfde jaar vond er ook een vorm van zinloos geweld plaats. Jan en Heijndrick Masteluijn vielen zonder enige reden de te Sommelsdijk wonende procureur Samuel Merlijn aan. Hij werd met knuppels geslagen. Het voorval gebeurde op de Langeweg, waarschijnlijk in de buurt van Nieuwe-Tonge, want twee inwoners van dit dorp verzochten de gebroeders te stoppen met slaan. Dit was niet zo verstandig, want nu waren zij de klos... De twee

vechtersbazen uit Middelharnis werden voor tien jaar verbannen van Overflakkee en een derde deel van hun goederen werd geconfisceerd.

Baljuw onder vuur

Heijndrik de Lange en Barnard Kip lagen in garnizoen tot Willemstad toen beide soldaten op 6 augustus 1670 in Middelharnis voor de lol met hun geweer aan het schieten waren. De dienaar van justitie, die poolshoogte kwam nemen, kreeg op onbeschofte wijze te horen, dat hij zich nergens mee moest bemoeien! De soldaten, die vermoedden dat de dienaar was gestuurd door de baljuw, openden met hun pistolen het vuur op de woning van baljuw Balten Branderhoeve. De baljuw verstopte zich in een kamertje. De andere in het huis aanwezige personen kregen de schrik van hun leven. Onder hen was de zwangere vrouw van de dominee van Crooswijk. Zij was dusdanig geschrokken, dat zij "des anderen daechs van een misschenis off een onvoldragen vrucht is comen te verlossen": van schrik/angst kreeg zij een miskraam. De soldaten kwamen binnen en zeiden tegen de meid: "Ja, ja, schaff ons wijn en bier", waarna ze zijn vertrokken. De baljuw eiste, dat beide lieden voor 25 jaar zouden worden verbannen, maar zij kwamen niet opdagen.

In perikel van sijn leven

De 30-jarige Jacob Jans stond bekend als een echte vechtersbaas. Op 14 december 1673 viel hij voor zijn huis op de Molendijk (= Oudelandsedijk) enkele voorbijgangers lastig. De baljuw die ook toevallig langs kwam, schoot hij aan en begon hem "qualijck te bejegenen onder andere seggende: Gij sult mij een pinke wijn geven, soo sal ick u vrij schelden van de boete". De baljuw begrijpende, dat Jacob ladderzat was, nodigde hem uit naar herbergier Jonker te gaan, en zei: "ick sal u een heele stoop geven te drincken." Jacob scheen hier wel oren naar te hebben, maar ging nog even in huis. Daar pakte hij een houwer, waarmee hij de baljuw te lijf ging, die "in perikel van sijn leven te verliesen" de houwer probeerde afhandig te maken. Inmiddels kwam de dienaar van justitie erbij, zodat Jacob kon worden overmeesterd. Hij werd voor vier jaar verbannen van Overflakkee.

Politie in de fout

Een dienaar van justitie is ook maar een mens. Zo kreeg dienaar Jan Teunisse Brouwer in 1675 ruzie met Jan Barentse Visser, die hem uitdaagde "om sijn geweer aff te leggen en gesamentlijk met gelijk geweer te vechten." De dienaar had hier niet op in moeten gaan, maar deed dat toch. Hij legde "sijne wapenen van justitie" neer en viel Jan Barents met een mes aan. Baljuw en leenmannen vonden, dat de dienaar "in desen dragende sijn geweer om al soodanige luydents scheyde die op 's Heerenstraete ofte herbergen malkandere komen te bemoeijen en alsdan deselve aen te brengen aen sijnen officier sonder dat hij gedaechde gehouden is met ijmant eerste questie te maken." De verhitte dienaar kon afkoelen door drie dagen in de gijsselkamer op water en brood te zitten. Hij werd niet ontslagen, maar hij moest in het vervolg wel op z'n tellen passen.

Oud-baljuw op de vlucht

Abraham Hartighsvelt liep op 14 september 1678 samen met Jan Gerritse Cas en Otto Coomans op de dijk tussen Sommelsdijk en Dirksland toen ze de oud-baljuw van Middelharnis, Hendrik van Dam, tegenkwamen. Van Dam nam voor de mannen de hoed af,

waarop één van hen enigszins spottende zei: "dat is al een beleefte karel, waer heeft hij de beleeftheit geleert?" Daarna begonnen zij hem uit te schelden "langen duyvel, langen hont, gaet wat uyt de weege wij kunnen den tooren niet sien." Van Dam hield wijselijk z'n mond. Otto pakte Van Dam vast en zei: "Siet Hendrick ick en gij moete malcanderen eens tusschen vier oogen sprecken." Van Dam rukte zich los en liep door, maar werd achtervolgd. Hij vluchtte het huis van Nicolaas Boulijn in, wijnverkoper te Sommelsdijk. In de avondschemering ging Van Dam naar huis. Later werden daar enige ramen ingegooid. Wat de reden van dit zinloos geweld was, is niet duidelijk, maar misschien had een van de heren nog een appeltje te schillen met deze oud-baljuw, een functie waarbij je weleens mensen tegen je in het harnas jaagd. In dit geval stond Abraham terecht, de andere twee woonden wellicht in Sommelsdijk. Hij werd eerst in 1679 verbannen uit Goeree en Overflakkee.

In beroep

In 1679 vond er op de Kaai een vechtpartij plaats. Heijndrick van Dam verwondde Jan Gerritse Cas, schepen en leenman, met een mes in de arm. Volgens de keur moest Heijndrick 100 pond verbeuren. Dat kon hij niet betalen en maakte tevens bezwaar. Hij zou "appelleren ofte reformeren aen de Hove van Holland". Of hierover nog een proces is gevoerd en zo ja wat daarvan de uitkomst is, moet worden nagezocht in het archief van het Hof van Holland.

Herbergier op de vuist

Abraham Stevense Nieuwenhove was herbergier in de toelast op de Kaai. In 1681 vroeg hij aan Pieter Leenderts om zijn mes. Dit - zo hij zei - om oesters schoon te maken. Toen Pieter weigerde zijn mes af te staan, pakte Abraham een mes van Pieter Jacobse Paeu en viel daarmee Pieter Leenderts aan. Hij raakte het mes kwijt, maar greep een grote tang, waarmee hij "seer geweldichlijck op Pieter Leenderts geslagen heeft hem quetsende aen de arm". Men wist de tang afhandig te maken, maar nu raakte Pieter Jacobse Paeu in gevecht met Pieter Leenderts. Inmiddels was de dienaar van justitie, Andries van Dam, gearriveerd. Bij de haard sprak hij met Abraham de herbergier, die wederom de tang in zijn hand had genomen en tegen Van Dam zei, dat hij zich er niet mee moest bemoeien "off ick sal je met de tangh op je huyt bruijen." Het gevecht tussen de beide Pieters was gestopt, omdat Pieter Leenderts hevig bloedde. Dit kwam onder meer doordat hij "tot drij à vier malen onder de voet (...) met een stooff en anders met het aensigt soodanigh tegens de vloer aenstootende ende toegestelt heeft..." Pieter Jacobse Paeu moest een boete van 150 pond betalen en/of zes weken op water en brood. Abraham, die als herbergier juist moest beletten, dat er gevochten werd in zijn kroeg, maar eigenlijk de aanstichter van de vechtpartij was, kon vanzelfsprekend rekenen op een pittige straf. Zo werd geëist, dat hij "in de gaten te water en te broot geleyt te werden den tijt van ses weecken, de redemptie vandien niet minder te moogen geschieden dan met 150 ponden." Daarenboven "gesuspendeert van sijne neringe voor den tijt van een geheel jaer en bovendien arbitralijck gecorrigeert." Het viel uiteindelijk mee: 50 gulden boete.

Blinde woede

Op vrijdagavond 26 maart 1683 zocht Aren Bosschieter ruzie met Leendert Voorwinden. Hij pakte een stuk hout en sloeg er hevig op los. Zijn broer Gerrit maakte hem het stuk hout afhandig, zeggende: "ghij soudt hem wel doot bruijen." In blinde razernij begon hij Leendert te schoppen en te slaan. Nu wist Marinus de With Aren te overmeesteren en dat was maar goed ook, anders was het wellicht verkeerd met Leendert afgelopen. Aren Bosschieter werd

voor deze woede-uitbarsting tien jaar verbannen en een derde deel van zijn goederen werd geconfisceerd.

'Leuke' familie

Het jaar daarop moest Jan Bosschieter - wellicht een broer van bovengenoemde - zich verantwoorden voor de civiele rechtbank. Jan was op 28 augustus 1684 met zijn vader en broer Gerrit op zijn vaders wei, gelegen in de Spiernagelblok. In de naastgelegen wei van Stoffel Marinus van der Veer was een zoon van Van der Veer en de knecht Jan Jans Goethals aanwezig. Er ontstond onenigheid over twee bossen glui (gekamd stro) en Jan Bosschieter begon de beide mannen uit te dagen, maar zij reageerden niet. Daarna sprong hij over de sloot om Jan Goethals aan te vallen. Het een en ander werd gesust.

Op 31 augustus d.a.v. waren twee kinderen van Teunis Jaspers Breesnee - Jacob en Jasper - met het zoontje van Teeus Stalper de koeien van Breesnee aan het beweiden/wachten in de wei naast de wei van Bosschieter. De kinderen van Breesnee spraken de knecht van Bosschieter erop aan, dat een paard van zijn baas in de wei van Breesnee liep. Hij moest het paard weghalen "off dat hetselve daer de schutkooy soude jagen". Dit schoot duidelijk in het verkeerde keelgat en hij ging achter de jongens aan. Hij wist het ventje van Stalper te grijpen en vervolgens "schrickelijk heeft geslagen sulcx het selvige vreesselijk schreeude". De kinderen van Breesnee renden naar het huis van Stalper om te zeggen dat Leendert Teeuwis het zoontje sloeg. Twee zussen kwamen mee om poolshoogte te nemen. De oudste, Cornelia, riep Leendert Teeuwis ter verantwoording, maar deze greep haar bij de arm en zei "wil ick je armen nu aen stucken breecken of wil ick je in de sloot bruijen" en haar "oock vreesselijck schoppende ende slaende, soodat sij zeer schreyde". Hij zei, dat hij de andere jongens ook wel zou krijgen "ick sou se nemen ende in de gront van de sloot trappen". Over die Leendert Teeuwis lezen we niets meer. Wel krijgt Jan Bosschieter een boete van 500 gulden. Broer Gerrit was kwaad over deze uitspraak en ging met een stuk hout naar Marinus van der Veer en gaf hem flinke klappen "sodanigh dat daarvan blauwe ledematen gedragen heeft" en riep "waar is nu die anderen duyvel" lopende al vloekende naar het strohutje in de wei en heeft aldaar Jan Goethals geslagen en met een mes bedreigd. Resultaat: een boete van 600 gulden.

Ruzie aan boord

Aan boord van de vissersschepen gebeurde ook weleens wat. Zo ontstond er in 1684 ruzie tussen stuurman Bastiaen Bloeme en Bastiaen Michiels Brij, waarbij de laatste een mes trok en de stuurman in de hals raakte. Het bebloede mes werd afhandig gemaakt en in zee geworpen. De stuurman had geen mes getrokken. De eis was: "in de gaten te water en brood geleyt (...) redemptie vandien 150 pond." De verdere procedure is niet helemaal duidelijk, mogelijk was er sprake van een valse getuigenis. De zaak werd namelijk geseponneerd.

Een opvliegerig type

Stuurman Aren Abels zat op zaterdag 15 november 1687 met zijn scheepsvolk in huis om hoekhaken aan het want te winden toen hij plots Pieter Teunen ging slaan met een glazen fles, waardoor diens hoofd zeer bloedde. Hij moest 100 pond betalen of anders enige tijd op water en brood.

Ruzie met de secretaris

Michiel Nots maakte ten huize van secretaris Johan Groenendijk stampeij. Hij beledigde, bedreigde en daagde de secretaris uit, maar deze wenste "op een civilder manier aengesproocken te willen wesen of dat hij gedaegde anders konde vertrecken." Michiel vertrok. Toen hij ter verantwoording werd geroepen, was de vogel gevlogen. Bij verstek kreeg hij een boete van 25 gulden opgelegd.

Bijna verdronken

In 1696 lag het turfschip van Jochem van den Broek ter lossing aan de Kaai. Vaak lag een aantal schepen langs elkaar afgemeerd. Wilde je dan het achterste schip bereiken, dan moesten de eigenaren van de andere schepen overpad verlenen. Dit was normaal gesproken geen probleem, maar Jochem weigerde andere schippers de passage over zijn schip. Maarten van Gelder werd door Jochem zelfs in het water geduwd, waardoor "Van Gelder op lijffsperyckel quam te geraken ende met veele moeyelijckheyte van anderen moesten gevist ende daer uyt geholpen werden". Maarten kon dus schijnbaar niet zwemmen en verdronk bijna. Zwemmen was vreemd genoeg een kunst die maar weinig schippers en vissers beheersten. Jochem kreeg een boete van 20 gulden.

De schrik van Men'eerse

Pieter Jacobse Koninck was nog minderjarig toen hij op 13 augustus 1697 ruzie zocht in de herberg van Pieter Jeroense. Hij was samen met zijn meerderjarige broer Engel. Zij schrapten met hun messen over de vloer om mensen uit te dagen, maar niemand reageerde. De twee broers hadden waarschijnlijk een flinke slok op, want buiten gekomen riepen ze onder andere, dat zij de "schrick van Menheersen" waren. 's Nachts vernielden zij de kramen van de kermis. Boete 150 gulden of voor een bepaalde tijd op water en brood.

Bijtgrage vechtersbaas

Op de koopdag van Pieter Kromdijck te Nieuwe-Tonge trok Teunis Jasperse Breesnee een mes tegen Dirck Dircks van 't Oostende. Er vielen geen gewonden, omdat er tussenbeide werd gekomen. Het volgende jaar - 1701 - beet Teunis "seer hevigh in de handt" van deurwaarder François van den Hoek. Teunis kreeg voor het laten zien - en voelen - van zijn tanden een boete van 25 gulden.

Op de vuist

Pieter Janse de Kin ging graag op de vuist. Op 24 december 1700 vocht hij ten huize van stuurman Pieter de Kim met Cornelis Pieters, die hij "met een flessoye een gat in het hoofd heeft geslagen dat het bloet daar uyt was loopende." Nog maar kort daarvoor had hij te Sommelsdijk een handgemeen gehad met Ferdinandus Houwer. Pieter gaf Ferdinandus met een mes "verscheiden sneden", waarbij omstanders bang waren, dat hij Ferdinandus van het leven zou beroven. Pieter moest 200 pond betalen of voor zes weken op water en brood.

Kleerscheuren

In 1703 bezorgde Aren Arende de Waart de nachtwaker - letterlijk - enige kleerscheuren door met een mes te zwaaien. Aren kwam niet opdagen en we komen hem verder niet meer tegen.

Vergeven

Op 10 september 1704 ontstond er amok tussen Pieter de Karm en Claas de Labeij. De beide heren vlogen elkaar gewapend met mes en houwer in het haar. Er zal dan ook best wel enig bloed gevloeid zijn, maar toen de gemoederen weer enigszins waren gesust, hebben zij "alle voorgaande questie als Christenen den anderen vergeven." Dit was blijkbaar voldoende voor het gerecht, want geen van beide heren kreeg een straf opgelegd.

Ruzie in Dirksland

In de herberg van Abraham Verkuil te Dirksland gaf Hendrik Jacobs Noorlander met z'n mes een zekere Cornelis Jans Kanse een snee in het gezicht. Zij hadden eerst samen een glas wijn gedronken, maar kregen plots onenigheid. Cornelis had geen wapen bij zich. Hendrik kon rekenen op een boete van 150 pond. Dit voorval geschiedde in 1705.

Vrouwenmishandeling

Hendrik de Bruijn was draaier op de lijnbaan. In mei 1706 mishandelde hij Pieternelle Blocqs, dienstmeid bij Huijbregt van der Kroon. Hij sloeg haar en schopte haar met z'n houten klomp, waardoor zij "seer schrickelijc uyt haer neus bloeden". Tevens uitte hij "horibele dreigementen". Boete: 100 pond.

Mishandeling op straat

In de nacht van 15 op 16 februari 1714 werd Hendrik Gillesse van Heest op straat "geagresseert en met verscheyde wonden sodanigh gequetst en met een van die wonden sodanigh fataal dat de doot daardoor wel soude connen werden veroorzaakt." De verdachten, Cornelis Dirx Spaan en Jan Coeleweij ontkenden en verzochten lopende het proces op vrije voeten te worden gesteld. Dit verzoek werd ingewilligd en we vinden geen veroordeling in deze zaak. De drie heren hadden eerst in een herberg wat zitten drinken. Overigens was Hendrik ook geen schatje. Een drietal jonge schippersknechts waren hem eerder die avond tegengekomen en verklaarden, dat hij hun met veel gevloek en dreigementen tegen wilde houden. Toen zij zeiden, dat ze "schippersgasten" waren, reageerde hij met: "jouw donders dat je geen schippersgasten waart, ik sou je onder mijn voeten getrapt hebben." Vervolgens liep hij door "sonder met vloeken op te houden". Een eindje verderop kwamen zij de vrouw van Jan Missels tegen en zij zei: "Jongens je bent gelukkig dat hij geen mes bij hem heeft, hij is daar soo even in ons huys gecoomen met een bloot mes in sijn hant, en gaande naar 't bet toe, vermeynende dat mijn man daar op lagh, heeft hij 't mes door de deekens in 't bet gestoocken pas ter zijden mijn kint, waarop ik seyde mijn Godt Heijn wat wil je doen, mijn kint leyt op bedde." Zij dreigde de baljuw te halen, maar Hendrik zei: "Ik scheyt in den baill[juw] en ik geeff om hem noch om de dienders niet."³³ Hij was later die avond duidelijk de verkeerde(n) tegengekomen. Naar alle waarschijnlijkheid vielen de wonden achteraf wel mee, en zag het dorpsbestuur er weinig brood in de zaak van deze oproerkraaier tot op de bodem uit te zoeken. Eventuele wraak- of vergeldingsacties van Hendrik komen we niet tegen.

Tuchthuisklant

Je hebt van die mensen, die het niet snel leren. Adriaan van der Sluijs alias Droogspek was zo iemand. Hij zag omstreeks 1690 het levenslicht te Sommelsdijk, later verhuisde hij naar Middelharnis. Op 23 december 1722 trok hij ten huize van herbergier Gillis Pieters Cleijdijk een mes, waarmee hij de herbergier te lijf ging. Deze bedacht zich geen moment en trok ook zijn mes. Een van de aanwezigen, Jan Jans Brouwer, zag het verkeert uitkomen, pakte een stoel en kwam tussenbeide. Hierna werd Jan gestoken in de rechterarm en in een bil. De baljuw eiste eeuwige verbanning uit Holland, Zeeland en West Friesland. De leenmannen waren echter milder gestemd en veroordeelden Adriaan tot zes jaar verbanning van Goeree en Overflakkee. Zijn vrouw en kinderen bleven echter hier wonen. Vier jaar later was hij weer in Middelharnis. In de tussentijd had hij als schoenmakersknecht in Zierikzee gewerkt en zijn verdiensten trouw opgestuurd naar vrouw en kinderen. Adriaan was teruggekomen om weer bij z'n gezin te zijn. Of hij nu zo'n geschikte familieman was, kan worden betwijfeld, want niet zo lang voordien was hij nog met zijn vrouw in Oudendoorn geweest, waar hij haar met z'n mes twee sneeën in het gezicht gaf... Te Zierikzee kreeg hij het voorgaande jaar ruzie in een kroeg, waarbij hij gewond raakte. Via Battenoord was hij toen naar Dirk Corstiaense aan Nieuwstraat te Middelharnis gegaan, waarschijnlijk zijn kameraad. Daar verbleef Adriaan enkele dagen. Op 17 juli 1727 werd hij nu wel voor 30 jaar verbannen uit Holland, Zeeland en West Friesland. Liet hij zijn gezicht weer zien dan kon hij rekenen op een brandmerk en geseling. Na de uitspraak werd hij diezelfde avond door schipper Boudewijn naar Prinseland overgebracht. Hij kon daar in de buurt geen werk vinden en besloot op 6 augustus d.a.v. in Oud-Beijerland met een vlasschuitje over te varen naar de Dirkslandse haven en te voet richting Middelharnis te gaan. Van het in het vooruitzicht gestelde brandmerken en geselen wist hij zogenaamd niets. Hij "segd om sijn schoon goet gecoomen te zijn en sijn vrouw en kinderen te seggen, dat hij gedaegde elders na een woningh off huisje soude gaen omzien." Leenmannen besloten hem nu voor eens en voor altijd duidelijk te maken, dat het menens was. Op 15 oktober werd hij om 11.30 uur door een scherprechter gezeseld en gebrandmerkt. Vervolgens werd hij naar de Moerdijk overgebracht. U zult denken: Die zien we nooit meer terug, maar nee hoor. Twee jaar later gaf Droogspek wederom acte de presence. Het gerecht begrijpende, dat nogmaals geselen en brandmerken ook niet zou werken, besloot hem nu maar voor zes jaar in een tuchthuis op te bergen en daarboven nogeens 30 jaar te verbannen. Zo was hij zeker voor de eerstvolgende zes jaren onder de pannen. Met de regenten van het St. Joris Gast- en Tuchthuis in Delft werd overeengekomen, dat men 20 gulden betaalde "voor 't leren van 't ambagt off handwerk". Tevens 30 gulden "soo voor huijsvestingh, 't besorgen, oppassen en bewaren als andersints". Mocht Adriaan "door siekte ofte andersints buijten staat mogte comen te geraken van met sijn arbeijt desselfs cost en verder onderhoud en nodige behoeften connen winnen" komen de kosten voor rekening van het dorpsbestuur van Middelharnis. Adriaan moest namelijk zien "met sijn handenarbeijt de cost te winnen".³⁴ Overigens zat hij in 1745 nog steeds in het tuchthuis.

Vrede op aarde

In de nacht van de Eerste op de Tweede Kerstdag van 1729 ontstond in de herberg van Gijsbert den Backer op de Oostdijk te Sommelsdijk ruzie tussen twee ventjagersknechts. De ruzie ging over het breken van een bierglas of een wijnroemer, het had in ieder geval weinig om het lijf. Eén van de twee, Jan Peer Boesjaar uit Middelharnis, daagde de ander uit om buiten met het mes te vechten. Toen de ander, Pieter Visser, richting voordeur liep, stak Jan

hem in het bovenbeen en achter het schouderblad. Pieter kreeg de voordeur niet open en draaide zich om. Hij kreeg nog een steek in zijn buik, maar wist z'n mes te pakken en de tegenstander te raken. Beide heren kwamen er dus niet zonder kleerscheuren af, maar de verwondingen vielen mee. De baljuw eiste, dat Jan een uur aan de kaak zou worden gezet met het mes boven zijn hoofd en dat hij daarenboven voor 14 jaar zou worden verbannen uit Holland, Zeeland en West Friesland. De leenmannen waren opvallend milder: hij kreeg slechts een boete van 50 gulden.

Rollend over straat

In de herberg van Iman Groenendijk op het Vingerling begon Willem Coutijzer op 28 november 1735 Daniel Willemsse Kalis uit te schelden en te slaan. De herbergier werkte beide heren naar buiten, waar voor de herberg Willem "ten aanzien van verscheide ingeseten" Daniel begon te slaan en trappen, zodanig dat laatstgenoemde op 5 december "van die tijd het bedt heeft moeten houden en verscheide malen bloedt hebben gespogen". Willem Coutijzer werd in de tussentijd in de herberg in gijzeling gehouden. Er staat geen vonnis in de boeken, dus wellicht is hij eraf gekomen met een boete en Daniel Willemsse Kalis zal wel weer zijn hersteld.

Een goed woordje

Bartel van Rees, als schippersknecht varende bij de marktschipper Marinus Oosterling, was een heetgebakerd mannetje. Zo had hij in Middelharnis en Sommelsdijk al verscheidene malen zijn mes getrokken en dienaren van justitie bedreigd. Zijn oom, Leendert Vink, was een van de notabelen van het dorp. Hij verzocht in 1746 de gevallen van eventuele openlijke geweldpleging van zijn neef civiel en niet crimineel te behandelen. We vinden echter niets meer terug over Bartel. Kreeg hij een boete, vertrok hij naar elders of besloot hij zijn leven rigoureuus te beteren?

Mishandeling echtgenote

Leendert Meusz. van der Baan was een man, die al meerdere malen zijn vrouw en kinderen had geslagen. Meestal was er drank in de man. Zo ook die morgen van 27 december 1746 toen hij "in een vuyle quaadaardigheyd" een grote naaischaar naar zijn vrouw gooide. Bij haar enkel liep zij daardoor een vrij grote wond op. Ingevolge het 88e artikel van de Keur 1658 werd Leendert voor zes weken op water en brood gezet.

Herbergier door het lint

Een herbergier dient een echte gastheer te zijn en klanten zo correct mogelijk te behandelen, maar sommige klanten kunnen het bloed van onder je nagels halen. Zo was op zaterdag 14 juli 1749 in de herberg van Steven Pieters Clement een van de aanwezigen ronduit onuitstaanbaar. Steven had bij de gemene haard "een borreltje met brandewijn op oranje schellen gevult" en op de toonbank gezet. Toen hij terugkwam lag het glaasje aan diggelen. De enig aanwezige was Jan Mulkhuijzen. Steven vroeg aan Jan wie dat had gedaan, waarna deze "een donder en blixembuij van hemeltergende woorden" over de herbergier uitstortte. Tevens daagde hij Steven uit om buiten met hem te vechten. Steven probeerde Jan, die duidelijk een glaasje teveel op had, te sussen, maar Jan werd alsmat kwader. De herbergier, vrezende voor een escallatie, had intussen iemand doen uitgaan om assistentie van de "sterke

handt". De razende Jan, die daar lucht van had gekregen, gaf Steven een harde klap "tot beswijmeling toe", maar die herstelde zich en raakte buiten zinnen. De herbergier smeed Jan onder andere tegen de vloer, waardoor deze zwaargewond bleef liggen. De herbergier vreesde het ergste voor de eventuele gevolgen van zijn woede-uitbarsting. Hij verzocht de zaak civiel te maken en zei gehandeld te hebben "ter bescherming van sijn eyge lijff en koen, vrouw, drie onweerbare kindertjes, afgeleefde vrouws moeder en sijne suppliant's geringe en sobre goederen alsmeede ter beveylinge van de doe ter tijd in sijn herberg gerust en vreetsaam zittende geselschap." Het liep met een sisser af: Steven werd niet vervolgd.

Glaasje op

De jeugdige Bastiaan van Eck was in de nacht van 27 op 28 december 1771 dronken toen hij de zoon van Arij Leegendijk met een mes in de hand en het gezicht kwetste. Volgens het 88e artikel van de Keur werd hij zes weken op water en brood gezet.

Duel

Op zondagavond 15 augustus 1779 besloten twee soldaten van de "Verenigde Nederlanden", Jan Mulkhuijzen en Govert Haverhorst, met blote sabels te duelleren. Het was binnen korte tijd een hele drukte daar op de Oudelandsedijk. De kemphanen raakten niet gewond, maar de baljuw vond het maar beter om de heethoofden te laten afkoelen in de gijzelkamer, zeker gezien de op handen zijnde kermis. Over verdere vervolging wordt niet gesproken.

Openbare besteding

In de nacht van 2 op 3 juni 1789 vonden in de herberg van Johannis Adrianus de Bruijn "verre-gaande brutaliteyten en feitelijkheden" plaats. Aanleiding hiertoe was een openbare aanbesteding van timmerwerk. Aldaar aanwezig waren de timmerlieden/aannemers Claas Verschuur, Johannes Quirinus Osman, Pieter de Leeuw en Hendrik de Wit. Tevens Johannis de Bruijn en zijn zoon Hendrik. Op een gegeven moment ontstond er een meningsverschil tussen De Bruijn sr. en Johannes Quirinus Osman over het feit, dat de vrouw en schoonmoeder van Osman kwamen opdagen. Osman stuurde de beide vrouwen weer naar huis, maar De Bruijn ging zich ermee bemoeien. Wellicht was de wijze waarop Osman zijn vrouw en moeder toesprak niet zo galant. De Bruijn wond zich dermate op, dat hij een mes van tafel pakte, en Osman te lijf wilde gaan. Hij zei: "dat die vrouwen daar wel mogten zijn, dat hij geen hoerehuys maar eerlijke herberg hield." Dit was nog niet alles, want Osman zou zich tevens "onordentelijk" gedragen hebben met de vrouw van De Bruijn, zijn dochter en de dienstmaagd. Misschien wel hierom wilde hij zijn vrouw en schoonmoeder weg hebben. Zoon Hendrik sprong er ook bij en smiet Osman tegen de grond. De Bruijn was razend en zei tegen Osman, die het werk had aangenomen, "ik verdoeme je mijn werk te laten maeken" en gaf vervolgens timmerman Pieter de Leeuw een hand om hem met het werk te feliciteren. Osman kon dus naar zijn werk fluiten. Ondanks dat de spanning in de herberg ongetwijfeld om te snijden was, bedaarden de gemoederen enigszins en kwamen de voornoemde vrouwen zelfs weerom. In de kleine uurtjes, tussen 2.00 en 3.00 uur, gingen de aanwezigen naar huis. Claas Verschuur en de schoonmoeder van Osman gingen samen richting Nieuwstraat, waar de schoonmoeder woonde. Zij werden echter gevolgd door Pieter de Leeuw en Hendrik de Bruijn die het huisje van de vrouw binnendrongen en het licht in de keuken uitbliezen. In de duisternis die nu ontstond hebben Hendrik en Pieter de andere man "geschopt, geslaegen en teegen de grond gesmeeten". Daarbij riep Hendrik: "nu zullen wij de rekening betaelen, die je van mij verdiend hebt." In de worsteling beet Hendrik een vinger van Claas af. Pieter de Leeuw werd geraakt door een mes, maar door de duisternis was het niet helemaal duidelijk wie had gestoken. Pieter en Hendrik dropen af. De woedende Osman ging vervolgens naar het huis van De Bruijn en bonsde daar, met een mes in de hand, op de deur. Toen deze opendeed, stak Osman in blinde woede. Hendrik de Wit wist ternauwernood De Bruijn van voor de deur weg te trekken. Osman schoot met z'n mes rakelings langs de hals van Maatje Goemaat, de dienstmeid. De Wit wist tevens Osman het mes (een groot knipmes met witte hecht) afhandig te maken. Daarna trok De Bruijn zijn mes en heeft daar staan "zwaayen en dreygen". Claas Verschuur en Johannes Quirinus Osman werden als de boosdoeners gezien. De zaak bleef slepende. Beide timmerlieden vonden dit vanzelfsprekend vervelend. In 1798 - dus bijna tien jaar na het voorval verzochten zij "dat deeze alzoo gantsch ten onrechte geventeerde criminele actie 't zedert was onvervolgd gebleeven, zodat zij requestanten het veilig daar voor meende te mogen houden dat dezelve geheel is komen te vervallen, doch dat zij lieden echter ten einde hun de presumptie van eenig reätus in de uitoefening van het stemrecht niet mogt prejudiceeren te rade waren geworden zich te adresseeren aan dit collegie." De zaak wordt vervolgens vervallen en verjaard verklaard.

Ruzie tussen vissers

In 1791 dienden stuurman Jan Gijsbregtsz. Muije en twee matrozen een klacht in tegen Bastiaan Bastiaansz. van Eck. Laatstgenoemde zou op 3 juni van dat jaar ten huize van Muije "bij het doen van den omleg" ruzie hebben gemaakt met een van de matrozen, Jan Roodsand.

Bastiaan trok zijn mes en stak naar Roodsand, maar deze wist de steek te ontwijken, waarna het overig aanwezige vissersvolk hem het mes afhandig maakte. Stuurman Muije kon zulk driftig volk niet gebruiken op zijn schuit en zei, dat Bastiaan niet meer mee mocht varen. Bastiaan was woest en uitte "veele en zwaare dreigementen". Of zijn visserscarrière nu definitief op de klippen was gelopen, vermeldt de historie niet. Wel moest hij op grond van het 87e artikel van de Keur 25 gulden betalen. Het bleek echter, dat hij daar niet toe in staat was. Daarom werd hij voor vier weken op water en brood in de gijzelskamer gezet. Kon hij voor die tijd zijn boete voldoen, dan kwam hij weer op vrije voeten.

Niet mee bemoeien

Op de civiele rol komen we in 1809 nog een echtelijke ruzie tegen. De 44-jarige Anthonij Hazelhout had toen namelijk ruzie met zijn vrouw. Anthonij was geboren te Zwolle en werkte "aan de dijkagie der plaaten Flacquee". In die tijd werden de Oost- en Westplaat ingepolderd. De ruzie vond plaats op de Vissersdijk. Eén van de omstanders, Adrianus van der Staal, bemoeide zich ermee en kreeg slaag van Anthonij. Straf: enkele dagen op water en brood.

6.42 Straatschenderij

De dikke Van Dale omschrijft straatschenderij als "baldadigheid op straat". Hieronder valt een scala van activiteiten te noemen, zoals vandalisme, burengerucht, burgeroproer en diverse vormen van overlast. Het 93e artikel van de Keur 1658 handelt over het arresteren van vechtersbazen en straatschenders. Zo "zullen alle openbare straatschenders ende voorvechters geacht, ende daer vooren aengetast in apprehentie gestelt werden alle degene, die men bij dage, bij avont, ende ontijden van de nacht op straet zal vinden, yemant aengerant, een mesch, stock, rottingh, ofte ander schadelijck geweer op hem gevelt, ofte uytgetrocken, gesteecken, gequetst, met steenen geworpen, ofte anders onbehoorlijk getraceert te hebben, daerover dezelve doenders bij den bailliu ende zijne dienaers, ofte oock bij den clapwaecker in apprehentie gestelt, ende gehouden zullen werden, totdat de geledeerde parthye genesen ofte gecontenteert, dese keure voldoen, ende de Justitie naer exigentie van de saecke ende gewichte van 't delict, bij sententie van de gerechte daerover te wijsen, vanoucht zal wesen."

Vandalisme

In 1674 had een persoon, wiens naam niet duidelijk blijkt uit de stukken, vernielingen aangericht aan particuliere eigendommen, waarbij "tot haer droefheyt en leetwesen door diergelijke malicuse masen haere poorten van haere lantderien weghgenomen, het ruijneren van hare heyningen en heggen, jae, selver het verbreken van haer tuynhuysen als andere horrible actien." De vandaal werd "met sijn hals voor een tijt van twee uyren in de kaecke" gezet en voor drie jaar verbannen van Overflakkee. Men had dus blijkbaar de beschikking over een schandblok.

Enkel een vuurtje?

Op zondagavond 14 september 1692 ging de 24-jarige Heijndrick Pieterse Hertog met zijn broers Abram en Jacobus naar de boerderij van Matijs Perdamis (vgl. Perdamusweg). Zij verzochten de deur te openen, zodat ze een pijp tabak konden aansteken. De vrouw des

huizen weigerde dit echter, waarop Heijndrick riep: "jou duyvels, donders teef, jou hoer gij sult de deur openen." Waarna ze alledrie met geweld op de deuren gingen slaan en enkele ramen stuk slagen. De zaak werd composibel geacht.

Vrouw in nood

Teunis Arens Post en Bastiaen Borne hadden schijnbaar een appeltje te schillen met een zekere Rachel, die in het huis van Dirck van Kakum aan de Ring woonde. Tussen 17 en 18 oktober 1693 werd met "een groot geweld, schoppende ende stootende op de voors[chreven] deur ende vensters met sulcken grooten vehementie [hevigheid, JB] onder afgrijselijk vloecken en sweeren en dreigement" op de deur geklopt. Als Rachel de deur niet open zou doen, dan zouden zij haar in de "kerckgragt (...) trappen". Toen het venster "uyt de hangen geligt" was, konden de herrieschoppers binnendringen. Rachel werd gedwongen in "haer spin te gaen". Bastiaen had haar nog in het gezicht geslagen, waardoor zij "ontfangen hadde een blau oogh". Waarom beide heren zo kwaad op Rachel waren, is niet bekend. Het enige wat we wel weten, is dat Teunis nog minderjarig was, en wellicht dat daardoor de zaak composibel werd geacht.

Da's schrikken

Een zestal jonge dames had het plan opgevat enkele vrouwen, werkzaam in de zwingelkooien buiten het dorp, een poets te bakken. Zij besloten zich op 23 oktober 1700 te verkleden als de "lantlopende ende moordadige swartmaeckers". Twee van hen, Neeltje Meeuws en Maetje Claes, werden als volgt verkleed: "swarte aangesigten, een hoedt en swarte floers, mitsgaders blonte vlasse paruyck op het hoofd en een mansrock met een broeck aen het lijff". De twee verkleedde dames "alsoo met haer bovenlijff over de deur gingen liggen", waarna de deuren werden geopend en een van de andere dames het licht uitblies. Het gevolg was: grote paniek! "Waerdoor soodanige ontsteltenissen sijn veroorsaect dat eenige de vlugt hebben genomen ende andere wederom in onmagt sijn gevallen, soodanigh dat twee daervan als beroert, met de passie op het lijff, het bedde hebben moeten houden ende nogh in peryckel sijn van passie ofte vallende sieckte te behouden." Deze uit de hand gelopen grap wachtte op vergelding. De baljuw stelde voor, dat de gedaagden "arbitralijck sullen werden gecorrigeert en gecondemneert aen den lijve gestraft te werden." De dames verklaarden: "nogh uyt haet nog tot eenige quade intentie hebben gedaen, alleen uyt korswil en dat sij niet en wisten dat daer eenigh quaet agter stack." Zij werden uiteindelijk acht dagen op water en brood gezet, maar kregen wel te horen dat zij zulks nooit meer moest uithalen "ofte dat andersints aen den lijve te sullen werden gestraft".

Volksoproer

Op 5 mei 1707, 's avonds tussen 19.00 en 20.00 uur, schold Floris van Eck met nog enkele andere lieden dienaar Jan Borger uit voor een schelm en ze dreigden hem "in de Kaeije te bruijen". De dienaar had zojuist, op bevel van de baljuw, Cornelis Halsbergen in de gijzelkamer gezet. Ruim 200 man kwamen bijeen en Floris riep: "mannen volgt mij." De groep liep naar het huis van baljuw Abraham Kip en "aldaer met veele dreygementen van hem te sullen in de Kaeije bruijen ende de paruyck van de kop te haele." Hij werd gedwongen Halsbergen vrij te laten. Dit alles ging gepaard "met ongestuymigh tieren, raesen ende dreygementen". Men wilde de sleutel van het gijzelhuis en kreeg die ook. Cornelis Halsbergen werd vrijgelaten, waarna de menigte weer naar het huis van de baljuw ging waar men juichte en de hoeden in de lucht gooide. Het dorpsbestuur vond deze vertoning een bespotting van de justitie en de baljuw. Ondanks een hogere eis van de baljuw werd de zaak composibel geacht. Het voorval liep dus met een sisser af. Wellicht was men bevreesd voor verdere escalatie en dorpsoproer?

Bakker bakt ze bruin

Bakker Jacob Cok woonde op het Mekhof aan de Binnenpad. Daar trachtte hij op 26 augustus 1734 het verlagen van zijn "saatstrooclamp" te verhinderen. Deze had hij de daags tevoren "publijcq en aan de minst verlatende besteedt", dus hoe en waarom belette hij dit? Nadat de eerste wagen met een voer stro het erf van het Mekhof had verlaten, sloeg hij tussen "sijn swingelcooy en 't glijntje" voor de betreffende klamp met stro een paal in de grond. De aanbesteder, in dit geval tevens een dienaar van justitie, trok de paal eruit voor zijn tweede vracht, maar achter zijn rug sloeg Cok de paal weer in de grond en ging er ditmaal bovenop zitten. De dienaar van justitie liep naar de baljuw, die Cok eraf liet halen om hem vervolgens in de gijzelkamer in de herberg op de Kaai te brengen. De baljuw verzocht, namens de dienaar van justitie, aan de leenmannen om de recalcitrante bakker in "stricte gevangnisse" te plaatsen en een verdere procedure tegen hem op te starten. Dit verzoek werd afgewezen door de leenmannen, waarna Jacob weer op vrije voeten kwam.

Aanval op burgerwacht

In 1781 was het vanwege de Vierde Engelse Oorlog onrustig in deze contreien; men verwachtte een Engelse inval. In Middelharnis was een burgerwacht ingesteld. Dirk Hagemeyer, horlogemaker alhier, zorgde tussen 23 en 24 juni van dat jaar voor enig rumoer. Samen met een ander persoon zocht hij ruzie met rotgezel Abram Bree, die stond opgesteld voor de woning van baljuw Lambertus Kolff aan de Voorstraat. Hij trachtte de snaphaan van Abram afhandig te maken, wat hem niet gelukte. Dirk ging daarna in het schildwachthuisje zitten, maar toen hij weg wilde gaan, verhinderde Abram dat door te dreigen om op hem te vuren. Toen ging hij op de naburige bank van president-schepen Andries Vink zitten. Inmiddels arriveerde korporaal Thomas Visser met twee rotgesellen, gealarmeerd door het geroep van Abram Bree. Hagemeyer, in het schildershuis gekropen, werd door Thomas Visser bij de arm gegrepen om mee te komen naar de wacht. Onder "een ijselijk vloeken en tieren" verweerde Dirk zich en trachtte de snaphaan van Visser te pakken te krijgen. De rotgesellen schoten de korporaal te hulp, die reeds enkele slagen met het geweer had uitgedeeld. Uiteindelijk viel Dirk Hagemeyer voor het huis van Hendrik Verolme flauw. Weer bijgekomen zijnde werd hij naar huis gebracht. Straatschenderij werd niet getolereerd. Erger was nog het beledigen van "de publicque wagt, welke ter conservatie der algemeene veiligheid is ingesteld." In zijn voordeel werkte het feit, dat hij tijdens zijn rebellie in dronkenschap verkeerde en dat van "eenig boosaardig opzet" tegen de burgerwacht geen sprake was. Dirk Hanemeijer wachtte het proces niet af en vertrok uit Middelharnis. De uitspraak bij verstek luidde, dat hij de eerste tien jaar ook niet meer terug mocht komen.

Rumoerige jaarwisseling

Tijdens oud en nieuw van 1782 op 1783 zorgden enkele jongelui voor wat extra vuurwerk. Zo werden Joh. Roetman en Jan Muije "geweldadig geslaegen, gequest en onbehoorlijk getracteerd". Een van de jeugdige raddraaiers had tevens "ongehoorde molesten" aan het huis van Grietje Jacobse Rijke op de Oostdijk aangebracht. De zaak werd van crimineel naar civiel gebracht. In het register van civiele zaken komen we de jongens niet tegen. Wellicht dat het een en ander in de minne is geschikt.

Opgeruimd staat netjes

Pieter Groen, een voormalig veerman, werkte in 1788 als kaaiwerker. Hij leefde alleen, want in april van dat jaar was hij van zijn vrouw "wettig (...) gesepareerd": echtscheidingen kwamen toen ook al voor! In augustus bleek, dat hij "hoe langer hoe meer door dronkenschap als anders komt te misdraagen". Mede daardoor was hij verstoken van huisvesting en "verscheyde nagten wanneer hij in geen herbergen of den een of ander in de Kaay leggende schuyt kan geraken" zwierf hij door het dorp of nabije omgeving. De baljuw riep Pieter bij zich, maar "ziende dat geene raisonnementen bij hem ingang vonden" besloot hij hem zolang in civiele gijzeling te houden onder het raadhuis. Hoe gingen onze vroede vaders om met deze lokale zwerver? De baljuw kreeg van de leenmannen opdracht uit te zien "naar een geschikte gelegenheid om hem op de groote vaart, hetzij op Oost Indiën of ten oorlog geëngageerd te krijgen", dit teneinde "deze plaats en burgerij van sulc een slegt voorwerp mag zijn en blijven ontlast"...

Politieke gevangene

Johannis Adrianus de Bruijn was ondanks zijn 60 jaren nog aardig levendig en bovenal niet bepaald op z'n mondje gevallen. Toen hij zich op 30 augustus 1795 aan "alleroproerigst gedrag heeft schuldig gemaakt" werd hij in gijzeling gesteld. Vanwege "het violent attaqueeren" van de dienaar van justitie moest hij worden overgebracht "ter plaatse alwaar men gewoon is crimineele gevangene te stellen en bewaren". Wat was er allemaal gaande? In 1795 veranderde de oude vertrouwde Republiek in de zogenaamde Bataafse Republiek. Dit bracht niet alleen landelijk grote bestuurlijke veranderingen met zich mee, ook op lokaal niveau veranderde veel. Zo werd Middelharnis bevolkt door een groot aantal Franse militairen. Daarenboven moesten de oude regenten plaats maken voor andere regenten: schout en schepenen gingen voortaan als maire en municipaliteit door het leven. Die zondag de 30e augustus stond omstreeks 19.30 uur een troep militairen en burgers voor het logement, waarin de bevelhebbende officier was gestationeerd. Johannis kwam vanuit de menigte en begon de officier "op de butaalste manier te bejeegenen". Bovendien drong hij aan op de vrijlating van een militair, die vanwege wangedrag "in de provoost" zat. De volgende dag had hij enkele militairen in zijn huis geroepen en getrakteerd op jenever. Toen de commandant zijn manschappen wilde halen, hield hij hem tegen.

De dag ervoor, op zaterdag 29 augustus, stond hij op de stoep van Joost Langbroek te beweren, dat hij in Den Briel gehoord had dat tot 5000 militairen in aantocht waren en dat het de municipaliteit "hun oogmerk was om de burgers geheel uit off op te laten vreeten". Hij noemde de leden van municipaliteit "lage bliksems". Zij vonden De Bruijn met zijn uitspraken een oproerkraaijer en een gevaar voor de eenheid en openbare orde in het dorp. Toen hij ter verantwoording werd geroepen, verklaarde hij door dronkenschap zich niets meer te kunnen herinneren. Hij was hangende het onderzoek in civiele gijzeling gezet, waarschijnlijk in een herberg, want hij gaf de waardin opdracht vlees en bier naar de soldaten te brengen. Deze mannen konden dit wel waarderen en kwamen hem opzoeken. Zij trokken hem in een ander vertrek. Om een oogje in het zeil te houden, werd een dienaar van justitie bij hem geplaatst. Toen op 20 september zijn avondeten werd gebracht, meende de dienaar, dat er tussen twee borden een briefje zat. Johannis zei niets gezien te hebben. De dienaar trachtte hem het bewuste briefje afhandig te maken, maar Johannis verzette zich en smeede de dienaar op een stoel in de hoek en wist met een mes de dienaar "eenigsints te kwetsen". Twee dagen later kwam de mededeling binnen, dat de zoon van Johannis met chaise en paard niet was teruggekeerd uit Holland. Omdat de proceskosten bij de veroordeelde in rekening werden gebracht, en dat men gedurende de detentie van de verdachte "verplicht is voor de securiteit en veyligheid zijner goederen te zorgen", vertrok er per direct een deputatie vanuit het college naar het huis van De Bruijn om aldaar zijn goederen te inventariseren en de handel te verzegelen. Het bleek, dat er reeds een aanmerkelijke hoeveelheid zout en zeep uit het huis was verdwenen. De vrouw en verdere huisgenoten kregen te horen de "geinventariseerde goederen niet te reppen nog te roeren, veel min het dorpszeegel te schenden." Zijn vrouw verzocht de zaak civiel te maken, maar tevergeefs. Johannis werd immers gezien als een landverrader, en na een ingewonnen advies van twee neutrale rechtsgeleerden, werd hij dan ook voor 12 jaar verbannen uit Holland en Zeeland. De veroordeling geschiedde op grond van het 4e artikel van het Plakkaat van de Provisioneele Representanten d.d. 4 maart 1795. Deze tabaksverkoper, grossier en slijter, koopman in paarden en beesten was de eerste 'politieke gevangene' van Middelharnis. In 1798 horen we weer van Johannis, dit naar aanleiding van de Staatsregeling van dat jaar. In

een brief aan de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam verzocht hij in staat te worden gesteld om in rechten tegen "het willekeurig vonnis der vorige municipaliteit te defendeeren, opheffing van zijn bannissement" en vrijheid tot het wederom pachten van door hem voor reeds ca. 20 jaar gepachte plaat Flakkee. Hij schetste zichzelf "als belangeloos Patriot, die in het gruweljaar 1787 door de toen heersende oranjecabaal verscheiden maalen allerdeerlijkst is mishandelt en geplundert geworden." Hij beriep zich "op alle zijne vaderlandlievende daden voor deeze heilrijke Revolutie! (...) en bij de aankomst onzer fransch broederen alle dezelve paarden door Middelharnis trekkende of geïnkwartierd (waartoe 12 stuivers daags voor ider paard beloofd werd) zonder eenen penning heeft gestald." De Eerste Kamer won vervolgens inlichtingen in bij het Committe van Justitie van Middelharnis. Zij zetten in een uitvoerige brief de nodige vraagtekens bij de zogenaamde vaderlandslievendheid van De Bruijn. De maire/baljuw van Middelharnis, Cornelis Verschoor, zelf een vurig patriot, had al eerder "het opcieren van zijne paarden met oranjelint bij de onzalige omwenteling in 1787" en "het vroegtijdig, en toen nog ongeoorlooft dragen van oranje in gemelde moordjaar" aangekaart. Het is niet helemaal duidelijk of het verzoek van Johannis wel of niet werd gehonoreerd.

Oranje boven

In 1796 verzocht Pieter Anemaet, baljuw van Grijsoord, enige informatie over Jan Admiraal, een 22-jarige schippersknecht uit Middelharnis. Jan was met Teunis en Jacob van de Polder uit Sommelsdijk te Nieuwe-Tonge. Zij lagen daar met een bootje bij Battenoord en gingen wat boter en brood in Nieuwe-Tonge halen. Onderweg hadden zij nog enkele borrels gedronken. Jacob riep onder andere "Oranje boven" en zwaaide met zijn hoed. Teunis schudde aan een touwtje de aldaar geplaatste vrijheidsboom heen en weer en zei "laten wij nogeens luien?" Het "molesteeren en bespotten van de geplante vrijheidsboomen" werd hoog opgenomen. In dit geval was het maar een klein taxisboompje, maar toch... Jan werd ervan beschuldigd geroepen te hebben "Orange boven, de Keesen in den oven." Hij zou voorts aan de achterzijde van zijn muts een oranje strik hebben gedragen. Al deze zaken stonden haaks op de publicatie van de Provisioneele Representanten van het Volk van Holland d.d. 4 maart 1795, waarin tegen dergelijke handelingen een lijfstraf werd bepaald. De vader van Jan was op dat moment op zee en Jan zelf had de benen genomen. Zijn moeder verzocht de zaak civiel te verklaren, hetgeen werd afgewezen. Het vertrek van haar zoon bezorgde haar moederhart "veele bekommeringen, onrust en akelige gedachten", waardoor "zij reeds merkkelijk gewaer word, dat het haere gezondheid wegneemt". Uiteindelijk kwam Jan toch opdagen. Hij ontkende alles en zei, dat hij geen oranje maar een rode strik op hoed droeg, dit "omdat het de mode is". Omdat er onvoldoende bewijzen waren, werd de zaak afgeblazen.

Ramen aan diggelen

Marktschippersknecht Bastiaen Hendriksz. Visser had donderdagavond 17 januari 1805 te diep in het glaasje gekeken. Hij werd nogal vervelend en de herbergier, Hendrik de Bruijn, zette hem daarom buiten. Bastiaen reageerde woest en probeerde weer binnen te komen, maar dat lukte niet. Waarschijnlijk uit frustratie heeft hij "toen glazen en glasroeden van de ramen met grote woede vernield". De herbergier inmiddels "hopeloos geworden" wist de baljuw op de hoogte te stellen, die de beide dienaars erheen stuurde. Zij constateerden dat Bastiaen vertrokken was. Hij lag thuis op bed zijn roes uit te slapen. Eén van de dienaars is bij hem gebleven, zodat hij niet kon ontkomen. Door zijn onbezonnen handelen, had hij

verschillende snij- en schaafwonden opgelopen. Chirurgijn Willem van den Broek verpleegde zijn wonden, maar het bleek dat hij "een aanhoudende vrij zwaere koorts" bleef houden, waarschijnlijk "ontstaende uit pijn van de quetsuur aan zijn hand". Toen Bastiaen weer enigszins opgeknapt was, werd hij om aan te sterken getrakteerd op 14 dagen water en brood.

Vuurgevaarlijk!

Een soortgelijk geval vormde Abram Zoon, een aan lager wal geraakte timmerman. Deze Abram keek ook regelmatig te diep het glaasje en was in 1808 geruime tijd niet te genieten. Zo pleegde hij diverse "brutaliteiten en mishandelingen" jegens zijn vrouw Adriana Boles en haar voorkinderen, vooral haar dochter Susanna van Braambeek. Bovendien klaagden zij over "zeer zorgelijke rukeloosheid omtrend vuur en licht" en menigmaal moest "ter voorkoming van gevreesde ongelukken" assistentie van de dienaar van justitie worden ingeroepen. De baljuw dreigde hem de volgende keer op water en brood in de gijzelkamer te zetten. Kort daarop was het weer raak. Niet alleen vrouw en kinderen, maar ook "de gesepareerde huisvrouw van Cornelis de Roon", die in een kamer van het huis van Abram woonde, achtte zich met haar dochters niet langer veilig en was het huis uit gevlucht. Zij was vooral bang voor brand. Leenmannen waren het erover eens, dat de "plaats en burgerij van zulk een slegt en gevaarlijk subject mogt zijn en blijven ontlast." Abram werd zolang op water en brood gezet en de baljuw zou uitzien om hem "op het een of ander schip van oorlog voor timmerman" aan te monstereen. Na zes dagen werd zijn vrouw toegestaan hem spijs en drank te brengen. Abram toonde berouw en werd vrijgelaten.

6.43 Bedelarij en landloperij

In de zeventiende en achttiende eeuw maakten bedelaars deel uit van de samenleving. Er waren echter twee soorten. De eerlijke bedelaars, die door rampspoed of vanwege lichamelijke of geestelijke gebreken aan lager wal waren geraakt. Deze kanslozen moesten van aalmoezen en/of onderstand van diaconieën en armenkassen zien rond te komen. In tijden van financiële malaise nam hun aantal soms onrustbarende vormen aan, zeker in de stad. Deze mensen kwamen niet om van de honger, maar verder was ook alles gezegd. Over het algemeen was deze groep geen gevaar voor de samenleving c.q. openbare orde, alhoewel een dorp of stad ze liever kwijt dan 'rijk' was, dit echter vooral om de druk op de armenkassen niet uit de spuigaten te laten lopen. In het vorenstaande is sprake van de oprechte bedelaars, maar er was ook een ander soort: de oplichters, landlopers en vagebonden. Zij bedelden onder valse voorwendsels en deinsden er ook niet voor terug om het een en ander ongevraagd mee te nemen. Het bleef dan veelal bij kleine diefstallen, maar toch. In sommige gevallen vormden zij groepjes en konden als zodanig een ware plaag voor met name het platteland vormen. Het is deze tweede groep die we tegenkomen in de criminele registers. In het wereldje van de landlopers werd er veelal niet zo nauw gekeken met de zeden. Ook al een reden waarom een dorpsbestuur ze het liefst buiten de deur hield. De meesten hadden een bijnaam en onder hen treffen we ook een groot aantal jeugdige personen. Die jonge lieden konden vanzelfsprekend wel gewoon gaan werken, maar zij vertikten het. Zij prefereerden het vrije, luie leventje boven het uitoefenen van een ambacht of ander vast werk. Het is te begrijpen, dat deze profiteurs op weinig sympathie konden rekenen. In de jaren 20 van de zeventiende eeuw werd Middelharnis veelvuldig aangedaan door bede-

laars/landlopers. Wat zij eigenlijk hadden misdaan, valt vaak niet eens uit de stukken op te maken. Soms zijn ze op zoek naar veldwerk of zijn ze op doorreis van Zeeland naar Rotterdam. Het is opvallend dat onder hen veel Duitsers en Engelsen zijn. Dat is op zich niet zo verwonderlijk, want het Staatse leger bestond destijds grotendeels uit buitenlandse huurlingen, met name Engelsen, Schotten en Duitsers, en zij bleven hier en daar hangen of gingen op stap. Onder de nu volgende personen zijn dan ook veel ex-soldaten.

Op doorreis

Nu volgt een opsomming van opgepakte landlopers, die in principe niets hadden misdaan, maar die in de opvatting van baljuw en leenmannen hier ook niets hadden te zoeken. Ze werden niet veroordeeld, maar moesten wel zo snel mogelijk verkassen. 1621: Jan Wolfert (geboren Engeland ca. 23 jaar), Heijndrick van Hemburch (geboren Duitsland ca. 35 jaar) en Claes Soutton (geboren Duitsland ca. 32 jaar). Laatstgenoemde was schoenmaker maar werkte op het land. De baljuw vroeg waarom hij bij een zekere speelman "de veel met geweld affgenome hadde". Hij ontkende de viool met geweld te hebben afgepakt. Ze hadden samen zitten drinken en op zijn verzoek weigerde de speelman te spelen, daarop heeft hij zelf de viool gepakt. 1622: Eeuwout Goeij (geboren Engeland ca. 22 jaar), Jan Prijs (geboren Engeland ca. 45 jaar) en Jacob van Ham (geboren Wales ca. 40 jaar). 1633: Jan Swimick (geboren Engeland ca. 32 jaar), Sijmon Reijmens (geboren Duitsland ca. 20 jaar), Jan Jans (geboren Duitsland ca. 27 jaar) en Ritsert Stenwich (geboren Engeland ca. 24 jaar). 1626: Pieter Pieters (geboren Hoorn ca. 23 jaar). 1627: Gerrit Jacobs Clapsaen (geboren Friesland ca. 26 jaar) en Claes Jans alias Dare (geboren Duitsland ca. 23 jaar). 1629: Marij Hanses (geboren Zwartewaal ca. 20 jaar) en Pleuntge Hanses (geboren Liewaerde ca. 23 jaar). De verloofde respectievelijk echtgenoot van Marij en Pleuntge droegen destijds de wapenrok

Je geld of...

In 1624 komen we ook een geval van landloperij tegen. Hier maakte de verdachte, Andries Ocle (geboren Engeland), stampet. Andries logeerde bij Jan de Diender te Sommelsdijk. Hij was soldaat, maar wilde nu gaan werken aan een dijkage in het oostelijk deel van het eiland. Om in de tussentijd aan geld te komen, bedelde hij op een nogal agressieve wijze "de goede luyden met dreygementen ende anders moewillicheyt gesocht aff te dwinge meer als deselve van meninge waren hem te geve". Bij zijn arrestatie maakte hij de diender het geweer afhandig en in de worsteling verwondde hij de dienaar van justitie. De baljuw eiste, dat hij zou worden gegeseld, gebrandmerkt en verbannen. Hij verzocht om gratie, wat hem voor deze maal werd verleend. Hij moest wel binnen de vierschaar om vergiffenis bidden en mocht 15 jaar niet meer op Overflakkee komen.

Engelsen uit Dordt

In de jaren 30 van de zeventiende eeuw lijkt men harder op te treden tegen landlopers en bedelaars. Zo werden in 1631 drie personen voor 25 jaar verbannen van Overflakkee. Het gaat hier om Daniel Thomas (geboren Schotland ca. 40 jaar), Heijndrick Heijndrickx (geboren Engeland ca. 30 jaar) en Willem Bodembly (geboren Engeland, weet niet hoe oud hij is). De drie mannen woonden en/of kwamen van Dordrecht en waren hier gekomen om wat dijk- of veldwerk te verrichten. Daniel had lopen bedelen en de anderen zullen zulks ook wel gedaan hebben, want de belangrijkste reden voor hun veroordeling was, dat zij met "gesont lichaems gaen bedele sonder eenich paspoort, pasceele off andere attestatie bij haer te hebbe."

Kous op de kop

In 1632 stonden wederom drie landlopers gelijktijdig terecht. Ze hadden alledrie gevaren en twee van hen zouden gevangen hebben gezeten te Duinkerken, in die dagen een berucht zeeroversnest. Scheepsvolk werd daar gegijzeld en in ruil voor losgeld vrijgelaten. Enige vissers uit Middelharnis zijn daarvan ook het slachtoffer geweest, maar zij deden niet veel onder voor de Duinkerkers. Als ze de kans kregen enterden zij ook vijandige schepen! Terug naar onze landlopers. Het betrof Jan Engele (geboren Haarlem ca. 21 jaar), Dirck Joris (geboren Hoorn ca. 21 jaar) en Pieter Cornelis (geboren "Hoesem in Oostlant" ca. 21 jaar). Jan Engele was de raddraaier van het drietal. Hij had zich de afgelopen twee jaar opgehouden in de meestoven te Middelharnis en Sommelsdijk. Daar trok hij een keer bij een zekere Marij de kousen "van haer beene deselve aen sijn beene treckende". Hij deed dit, omdat de vrouw "hem de cousen beloofd hadde". Met de twee anderen was hij naar Stad aan 't Haringvliet gegaan, waar zij in een herberg op de Voorstraat bier hebben zitten drinken. Uit de schoorsteen namen ze een stuk worst mee, en aten deze in de meestooft op. Ze zouden ook nog enkele hoenders gestolen hebben, maar dat werd ontkend. Uitspraak: Jan moest een uur aan de kaak staan met naast hem zijn twee kameraden. Daarenboven werden ze alledrie voor zes jaar verbannen van het eiland.

Jong geleerd?

In 1654 werden vier jeugdige (16,16,17 en 18 jaar) bedelaars bij de kladden gegrepen. Zij hadden schapen gehoed en één van hen was tevens koeienwachter geweest. Het viertal was afkomstig uit Vlaanderen. De oudste werd veroordeeld een uur "op de kaecke met den halsbant om den hals" te staan. Eén van hen moest links en een ander rechts plaatsnemen. Eén van de 16-jarigen bleef dit bespaard. Wel moest hij "in opene vierschaar Godt en justitie te bidden omme vergiffenisse en met belofte sich tot beter leven te begeven." Allen zijn voor zes jaar verbannen van Overflakkee.

Geen asiel

Op 10 juni 1657 werd de volgende publicatie van het bordes van het raadhuis afgekondigd: "Aengesien verscheyde vreemdelingen hier in deese heerlijkckheit van Middelharnis haer metterwoon ter needer setten, somwijlen belast weesende met verscheyde kinderen ende van behoeftege gelegentheyte streckende (bij aflijvighet van de ouders) niet anders als tot belastinge van deese plaetse. Soo is 't dat bailliu ende leenmannen alle borgers ende ingesetenen der voors[chreven] heerlijkckheit bij deesen wel scherpelijck interdiceren dat sijn niemant en vervordere eenige van haer huysen, camers off andere gelegentheden aen vreemdelingen te verhuiren off deselve in 't saemen wooning te plaetsen tensij sulcx alvorens aen de officier bekent gemaectt ende volcomen licentie daertoe vergunt sal weesen op peijne van vijffentwintigh gulden telcken te verbeuren bij degeene die bevonden sal werden ter contrarie gedaen te hebben d'eene helft voor den officier en d'ander helft voor den armen. Een ijder houde sijn voor gewarschouwt ende verhoede sijn schade."³⁵

Een jeugdbende?

In 1657 werden acht jeugdige (17-23 jaar) bedelaars "met gesunde leden" en dus strijdig met de plakaten gearresteerd en veroordeeld. Onder hen waren drie meisjes en vijf jongens. Alle zijn "met een schuyt met de eerste gelegenheit uit de eilande alhier" gezet en zij mochten nooit meer terugkeren. Annetje Leenders moest met de stenen om de hals, omdat zij hier al eerder was geweest. Margriete Cornelis (23) had onder Ooltgensplaat ruzie gezocht met een andere landloopster. Bovendien was zij zwanger en ongehuwd. Daarom moest ook zij met stenen om de hals door de straten lopen. Claes Jans (geboren te Brugge, 17 jaar) was eigenlijk stoeldraaier, maar "om sijne swackheyt en sieckte 't hantwerck niet volcomenlijk heeft connen leeren." Hij bleek op zijn rug een brandmerk met de letter "M" (= Mersse) te hebben. Hij zou aldaar zijn beticht van diefstal, hetwelk hij na de pijnbank had bekend. Claes werd een uur aan de kaak gezet en voor tien jaar verbannen uit Holland en West Friesland.

Een rokkenjager

Abigel Hermans, 32 jaar en geboren te Middelharnis, verklaarde in 1666, dat Phillip Phillips bij haar was gekomen en haar ten huwelijk had gevraagd, maar dat niet alleen. Hij "heeft haer tot den hals door 't water geleyt tot op St. Joosland" en haar gedwongen te schooien, zo zei zij. Aldaar bekende hij "ick begere u niet te trouwen, ick kan se genoeg krijgen alwaer 't aen yder vinger een." Daarenboven "met landloopsters, die met lietges liepen, heeft beslapen in haer presentie te weten de Lange Berbel ende Cortste Marij, segt oock in haer presentie beslapen te hebben een getroude vrou die drie kind'ren had wonende met haren man tot Dordregt." Phillips beweerde echter, dat hij een half jaar geleden in de kerk van St. Michiel te Gent weldegelijk met Abigel was getrouwd. Het vonnis: twee uur aan de kaak en verbannen van Overflakkee.

Bedelaar moet betalen

In 1666 bedelde Elisabet Obyns (geboren te Montfort) "tot haer nooddruft ende waer 't mogelijk tot lossinge van haer gevangen broeder in Engeland." Zij was samen met een man, waarvan zij "uyt vreesse van de spot dat hij soo oud man en sij soo jong vrou is, alleenlijck hebben gesegt oom en nicht te sijn". Van het geld wat zij op zak hadden werden de proceskosten en de onkosten van de schipper betaald. De laatste moest het echtpaar in de boot nemen en ervoor zorgen dat zij het eiland zouden verlaten.

Samen op stap

In 1669 stonden Pieter Daniels (geboren te Hulst) en Dirck Heijndriks (geboren te Cadsant) terecht. Pieter was 23 jaar. Zijn vrouw en kinderen waren ook op het eiland. Hij was stoelenmatter van beroep en verkeerde meest gedurende de winter op het eiland waar hij "bij d' deuren gegaen en gebedelt te hebben". Hij was dit keer samen met Dirck, die hij van tevoren niet kende. Dirck was 20 jaar en deed in de zomermaanden boerenwerk. Beiden kregen gratie van justitie, dus geen lijfstraf, maar ze werden wel verbannen uit de jurisdictie.

Huis in de as

In 1675 werd een groot aantal bedelaars veroordeeld. De eerste is Reijntje Arens. Onder het mom "dat haer huys en haer geletheyt door de France is gedevaliseert binnen Castielle ontrent Rijnberck" collecteerde zij ook in Middelharnis. Reijntje had echter een valse

attestatie op zak. Zij werd daarom binnenskamers gezeseld en daarenboven voor 25 jaar verbannen van Overflakkee.

Man gegijzeld

Aeltje Willems collecteerde in 1675 "voor haer man dewelcke als slaaf soude gevangen sijn in Turkijen". Hij was echter al enige tijd overleden en is waarschijnlijk nooit gegijzeld geweest. Aeltje leefde "in hoereije ende ander vuylicheden" met een zekere Pieter. Het vonnis luidde: "Aeltje Willems sal werden strengelijck gezeselt" en tevens verbannen van Overflakkee.

Losgeld

Er kwamen meer mensen langs de deur met een zielig verhaal over gijzelingen. Nu zaten er in die tijd verscheidene Hollanders vast in buitenlandse gevangenissen. Het was natuurlijk niet eenvoudig na te gaan of het verhaal klopte. Ze moesten wel een attestatie kunnen tonen, een soort legitimatie voor het bedelen. Zo'n papiertje werd ook wel vervalst. Zo trachtte Davit Isaacq in 1675 met een - zo bleek - valse attestatie losgeld in te zamelen voor Heijndrick Jans, die vast zou zitten "in slaverije binnen Algiers". Op verschillende plaatsen had hij bij elkaar zo'n 500 gulden gecollecteerd, die hij echter met zijn kameraad Abraham Jans "heeft doorgebracht ende 't soecken gemaect". Besloten werd hem te geselen tot "datter het bloet naer volgt" en hem voorts voor 25 jaar te verbannen van Overflakkee.

Valse papieren

Het echtpaar Steven Barents (63) en Geertruijt Andries (39), hij afkomstig van Den Bommel, zij van Dordrecht, behoorden al enige tijd tot de vagebonden. Steven had in 1675 een valse attestatie op zak, waaruit moest blijken, dat zijn huis en goed zou zijn verbrand en dat hij "een litmaet van de ware Christelijke religie" was, en zelfs diaken. Behalve door "aelmoesse te eysschen" verscheidene "luyden heeft berooft" kon hij samen met Geertruijt het niet laten "schoenen, lepels, tin, coperwerck" te stelen. Geertruijt werd de halsstenen omgehangen en moest van voor het raadhuis naar de visbank lopen en terug. Steven stond een uur aan de kaak met op zijn borst de valse attestatie en boven zijn hoofd de gestolen goederen. Er werd uitdrukkelijk verboden, dat "ouderen ofte jongeren met geen steenen ofte elders naer deselve te werpen." Na de publieke terechtstelling werden al hun goederen geconfisceerd en beide echtelieden verbannen van het eiland.

Gebrandmerkt

1699: Barent Hendriks, geboren te Druten, was van jongsbeen af onder het gezelschap van gauwdieven en landlopers. Toen hij 16-17 jaar oud was, in 1684, werd hij voor verschillende misdaden en diefstallen te Neder-Gemert "geschavotteert, strengelijck met de koorde om den hals gezeselt ende gebrantmerckt". Dit bleek, omdat een brandmerk op zijn rug werd aangetroffen. Ondanks deze terechtwijzing continueerde hij zijn "ongebonden en ontugtig leven". Barent verkeerde daarbij in het gezelschap van "schelmen, dieven en dieveggen". Hij ging rond met een mars om schoenen te lappen en "op andere manieren na de gewoonte van soodanig soort menschen." Hij zou getrouwd zijn met ene Fenne (= vrouw die mannen in het ongeluk stort) Stevens van Leeuw, een vrouw die reeds gehuwd was. Bovendien begaf hij zich "tot het leven in hoereije met eene Fenne Marie van den Hopstadt" met wie hij rondzwierf om liedjes te zingen en te stelen. Barent werd daarom voor levenslang verbannen uit Holland

en West Friesland.

In de boot genomen

De eerste helft van de achttiende eeuw komen we geen bedelaars meer tegen in de criminele registers, totdat in 1747 Jan Martijn van Geertruij opduikt in de boeken. Volgens zijn zeggen was hij een matroos die zijn schip verloren had. Met deze bedeltruc trachtte hij de afgelopen twee à drie jaar mensen geld afhandig te maken. Hij was in die tijd toch niet de enige, want het blijkt "dat de goede ingeseetenen thans veel maalen door bedelaars en landloopers worden bedrooge en op valsche voorgeevent tot medelijden en geeve van aalmoesen bewoogen." Daarom wordt "noodig geoordeelt aan denselven Jan Martijn van Geertruij een voorbeeld tot afschrik van andere te statueren." Hij werd also een half uur aan de kaak gezet en verbannen van Overflakkee. De inwoners van Middelharnis mochten, de tijd dat hij aan de kaak stond, niet "met steenen, vuyligheijd off iets anders te werpen off gooijen."

Gewiekste oplichter

Op 16 februari 1765 werd een zekere Frans Tieleman Bekker aangehouden, die onder de naam van Joseph Frederik Falkenhof collecteerde tot opbouw van de afgebrande kerk en pastorie te Collinou. Deze 30-jarige Duitser was geen gewone bedelaar. Hij was een gewiekste oplichter, die "onder de grond doorgravende, des nagts tussen den 4 en 5 deeser maand april uyt de gevangenis" wist te ontsnappen. Frans, alias Joseph, kon zodoende niet berecht worden. Baljuw en leenmannen besloten in een aantal couranten een advertentie te plaatsen, waaruit blijkt dat onze meesteroplichter verschillende talen beheerste, namelijk Hoogduits, Frans en Latijn. De uitgeloofde beloning bedroeg 150 gulden "sullende des aanbrengrers naam, des begeerende, werden gesecreteert." De oproep bleef echter zonder resultaat.

6.44 Belediging en schelden

Akte van reconciliatie

In 1621 hadden Lenert Claes Berijth en Pieter Martens woorden. Pieter zou hem hebben beledigd. Lenert diende een klacht in bij baljuw en leenmannen en ging vrijwillig in hechtenis met verzoek dat Pieter "insgelix in apprehentie soude werde gestelt omme daerna recht gedaen te worden, soals bevonde soude moghen worde te behoore." Beide partijen zaten in het huis van de baljuw in hechtenis. Het was de bedoeling, dat de baljuw ging onderzoeken wat er nu precies was gezegd. Zo vroeg hij aan Pieter wat hij nu had bedoeld met de woorden: "suyvert eerst u selven". Pieter antwoordde, dat dit te maken had met het wieden van de meekrap, een werk dat hij had aangenomen van Lenert. Wellicht was dit niet naar de wens van de laatstgenoemde gebeurd. Lenert was schijnbaar nogal gebedgd over de woorden van Pieter. Afgesproken werd, dat de baljuw en de secretaris als arbiters zouden optreden. Over een veroordeling van een van de partijen wordt niet gerept, wel is het een en ander in een "acte van reconciliatie [= herstel, JB]" vastgelegd.

Belediging van de dominee

Jan Dircx Poortegael waagde het in 1635 de predikant voor een "valsch leeraer ende leugenaer die de mensche recht na de helle was leydende" uit te maken. Hij deed dit

verschillende malen in het openbaar. Jan was zelf mennoniet. In die tijd was het aantal menisten in Middelharnis stijgende. Dit ging duidelijk ten koste van de gereformeerde c.q. hervormde kerk. De gereformeerde predikant, die door Jan zwart gemaakt was, stelde alles in het werk om de menistenpopulatie in te tomen. Hierdoor zal hij zich bij de menisten niet geliefd hebben gemaakt. Jan was duidelijk te ver gegaan. Voor straf moest hij binnen de vierschaar "blootshooff op sijn knien leggen Godt, de justitie ende den geiniureerden [= predikant, JB] indien hij present wil wesen om vergiffenis te bidden." Ditzelfde ritueel moest hij herhalen ten huize van de predikant. Behalve deze vernedering kreeg hij ook nog een stevige boete gepresenteerd. Jan was monddood gemaakt. Of dit geholpen heeft de aanhang van de menisten te verkleinen, is echter zeer de vraag.

Innen van vlasgeld

Ten huize van de waard Willem Joncker sprak Gillis Michiels een zekere Michiel Cents Poortegael aan. Gillis was pachter van de impost op het vlasgeld en kreeg uit dien hoofde nog geld van Michiel. Laatstgenoemde weigerde te betalen en ging zelfs met hem op de vuist. Beide heren hadden al eerder een meningsverschil. Zo had Jan Dircx Poortegael een huis aan Gillis verkocht. Michiel was de laatste bewoner. Hij nam een "ijsere latte" uit het huis en verkocht deze "ten quader trouwen" aan Gillis. De eerste eigenaar verklaarde dat Michiel "'t selve dieffelick hadde gestolen." Gillis diende vanwege het vorenstaande een klacht in, waarop Michiel werd gearresteerd. De eis van de baljuw luidde: "gestraft aen de lijve" plus een boete van 40 pond Vlaams. Michiel kreeg bijstand van procureur Spaen, die wist te bereiken dat zijn cliënt lopende het proces op vrije voeten zou komen. Van het vervolg heeft Michiel waarschijnlijk niet eens zoveel gemerkt, want er werd voornamelijk schriftelijk geprocedeerd. De uitkomst was opmerkelijk. Normaal gesproken kwamen de onkosten van een proces ten laste van de verdachte, maar in dit geval hoefde hij slechts 3/4 van dit bedrag (totaal 12 gulden) te betalen. Het overige deel (3 gulden) diende de tegenpartij te bekostigen. Het proces speelde zich af in 1637.

Paapse hond

Pauwels Dirx toonde zich op 29 mei 1657 een weinig gecharmeerd van oud-baljuw en oud-dijkgraaf Hubertus de Bij. De arbeiders "aan 't gemeene lands buytewerk" hoorden hoe hij "met een furieuse colere ende hevige woede" Hubertus de Bij uitmaakte voor "een landtsdieff", die de nieuwe baljuw "al wijs maeckt wat hij begeert", waardoor Pauwels "daerom geen werck can krijgen". Hij verzekerde de arbeiders "ick sal den paepsen hond dat wel inpepen". Pauwels werd door baljuw en leenmannen ter verantwoording geroepen. Hij moest in gespannen vierschaar blootshoofds, met gevouwen handen en op zijn knieën in het bijzijn van Hubertus de Bij "indien hij daerbij wesen wil" bidden om vergiffenis. Tevens moest hij een boete van tien gulden ten behoeve van de armen voldoen.

Schelden doet zeer

Teunis Jans Raamaker maakte in 1675 de baljuw uit voor "een schelm, struyckroover als andere onlijdelijke ende vuyle woorden." De baljuw stelde dit geenszins op prijs en ook de leenmannen vonden dat Teunis flink buiten zijn boekje was gegaan. Hij werd dan ook binnenskamers gegeseld en vervolgens verbannen.

Schelvisdief

In het civiele register komen we ook een aantal zaken van belediging tegen. In 1686 maakte Balten Huijbrechtse Coster de vrouw van Bartel Abrams de Ram uit voor een schelvisdief. Zij zou "sijn schelvis gestolen ende in haar kootsack gestoken" hebben. Deze beschuldigingen bleken onjuist te zijn en Balten moest blootshoofds op zijn knieën in gespannen vierschaar vergiffenis vragen voor zijn "injurie tegens de waerheyt ende uyt haestigheyt gesproocken te hebben".

Op een uithangbord

Soetje Storms beweerde in 1689, dat Neeltje Goutsmits de vrouw van een oud-schepen en leenman "tot Delft in een hoerhuys in een borretje van vier ducatonen soude uytgeschildert hangen". Dit schelden geschiedde "agter de rugge". Soetje moest bidden om vergiffenis en een boete van 100 gulden betalen, waarvan 50 gulden voor de Heilige Geest Armen en de andere helft voor de Diaconie armen bestemd was.

Een hondsvot

In de herberg van Pieter Jeroense Hoppijn op de Kaai schold Teunis Jasperse Breesnee de dienaar van justitie, Pieter de Karn, uit voor een "honsfot" en de baljuw maakte hij uit voor "een schelm en hondt". Teunis moest bidden om vergeving en een boete van 50 gulden betalen. We schrijven 1700.

Baljuw een moordenaar?

Maandagavond 28 november 1707 wilde de baljuw Matthijs Stapel arresteren. Bij zijn huis aangekomen, begon Pietertje Scherps met luide stem te roepen: "de bailliu heeft mijn kint vermoort, burgers stae mij bij, de bailliu heeft mijn kint vermoort." Er ontstond een grote menigte en de baljuw kon zijn arrestatie wel vergeten. De vrouw werd niet vervolgd.

Niet waar

Jan Engelse Capteijn had op 19 december 1711 "in presentie van een meenigte van menschen" een "onlijdelijke lastertaal" jegens de schepenen uitgebraakt. Jan ontkende dit. Vervolgens werd hij veroordeeld voor een valse eed. De zaak liep hoog op en beide partijen appelleerden in 1712 bij het Hof van Holland.

Geen klantenbinding

Kleermaker Lambregt Jans Puijs, afkomstig uit Maastricht, maakte zich niet populair door Ariaentje Cornelis een "sacramentse boeren hontse hoer" te noemen. Ariaentje stond te boek als een eerlijke vrouw. In gebannen vierschaar moest hij "Godt ende justitie met gevouwen handen ende geboogen knijen om vergiffenis" bidden. De boete viel mee: tien gulden, maar hij werd wel verbannen uit Middelharnis.

Kaatje v.s. Willemijntje

De 44-jarige Kaatje van den Broek was van het type 'het zal je vrouw maar wezen'. Zij was de echtgenote van Cornelis van der Maade. In 1797 kreeg ze het aan de stok met Willemijntje van Duuren. Laatstgenoemde zou Kaatje voor "spinhuyshoer" hebben uitgemaakt, maar men verwachtte eerder het omgekeerde. Op 19 en 20 februari maakte ze stampeien ten huize van Klaasje Meijnders. Ze zei tegen Willemijntje, die aan een glaasje rode wijn zat, "Jou hex, je hebt je man geslagen" en gaf haar een klap. De vrouw des huizes verzocht haar te vertrekken, "omdat het meysje, dat op het bed lag, niet schrikken zoude". Daarna droop ze af. Op 22 februari zocht ze wederom ruzie met Willemijntje, die voor haar huis stond. Kaatje had veldsla gehaald en Willemijntje stak "de vinger tegen mij op" en schold haar uit. Kaatje trachtte "haar te stooten en te nijpen". Kortom, de klachten over Kaatje stapelden zich op. De baljuw vond het te gek worden. Hij maakte de leenmannen duidelijk, "dat weliswaar volgens de ordinaire wetten en placaten dergelijke buyten-sporigheeden meestal met een geldboete gestraft werden, egter deeze straf in dat geval van zeer weynig effect zoude zijn, daar het tog algemeen bekend en een publike notoriteit is, dat voorn[oemde] Kaatje (...) zig daaglijks zoo zeer aen den drank te buyten gaat, dat zij daardoor bloodstaat om diergelijke ongereegeldheeden van tijd tot tijd te pleegen, waardoor zij meermaalen in zoodanige boete zoude kunnen vervallen, en dus niet zoo zeer zig zelf, maar haar huysgezin door 't betaalen van die boete zoude koomen te lijden." Hij stelde daarom voor om Kaatje 14 dagen op water en brood te zetten, weliswaar voor eigen kosten, maar die zouden wel meevallen. De leenmannen waren een andere mening toegedaan. Zij vonden de zaak civiel en composibel. De baljuw zou haar maar eens "ernstig te reprimenderen en haar voor te houden, in naam en vanwegen leenmannen voorn[oemd], dat dergelijk wangedrag bij herhaling zeer zeker van serieusere gevolgen voor haar zal zijn." De baljuw was teleurgesteld in de afwijzing van zijn voorstel om "op eene min kostbaar en allesins billijke wijze de justitie te handhaven". In het gesprek met Kaatje bleek, dat zij de boete van 50 gulden, die voor een dergelijke verstoring van de openbare orde gold, niet binnen acht dagen kon voldoen. Hij herhaalde daarom zijn eerdere verzoek en herinnerde leenmannen "aan die algemeen bekenden regul in regten, dat diegeene welke onvermogende is om een boete te voldoen aan den lijve zal gestraft worden, op welke regul het 68e artikel der Stijl van procedereen in crimineele zaaken is gegrond", dit "dat onvermogende en arme personen, die met geene geldboete kunnen worden gepunierd, egter wegens gepleegde misdaden en ongereegeldheden nimmer ongestraft kunnen worden gelaten." De beslissing van de leenmannen was conform het eerste verzoek van de baljuw, namelijk acht dagen op water en brood. Deze culinaire straf heeft schijnbaar geholpen, want we komen Kaatje niet meer tegen in de criminele en civiele registers.

6.45 Chronologisch overzicht

Tot slot volgt hieronder een chronologisch overzicht van alle vonnissen. De eerste drie kolommen behoeven geen nadere uitleg. In de drie laatste (kleine) kolommen is aangegeven of het een man of een vrouw behelst (m/v), de leeftijd (oud.) en of de persoon al dan niet woonachtig in Middelharnis was. Achter de vonnissen staat zo hier en daar een cijfer tussen aanhalingstekens. Als er een zelfde cijfer achter staat, behoren de personen/zaken bij elkaar. Veelal werden zij in één vonnis veroordeeld. In een tweetal gevallen staat er een * met een nummer. Dit is dan dezelfde persoon. Duidelijk is te zien, dat de strafmaat bij herhaling van eenzelfde vergrijp steeds zwaarder wordt bestraft. Uit dit overzicht valt ook op te maken in welke periode een bepaald misdrijf vaker werd gepleegd of wanneer de criminaliteit in zijn algemeenheid grotere vormen aan ging nemen. Zijn zulke uitschieters te verklaren? Ik durf geen conclusies te trekken, daarvoor is een uitvoerige studie naar de plaatselijke situatie - Middelharnis en omgeving - gewenst. Overigens dient men uiterst zorgvuldig met deze gegevens om te gaan, want mijns inziens heeft de secretaris van het gerecht zo nu en dan minder opgetekend, dan hij eigenlijk behoorde te doen. Last but not least: deze lijst is slechts het puntje van de ijsberg, want lang niet alle zaken kwamen voor het gerecht. Wanneer er een misdrijf was gepleegd (bijvoorbeeld een inbraak) en men had geen flauw idee wie de dader was, wat moest men dan? Juist ja, niets. Het had geen enkele zin dit voor het gerecht te behandelen, zonde van de tijd. De vraag is natuurlijk: wat was het percentage van onopgeloste - en dus onbehandelde - zaken? Dat zullen we nooit kunnen zeggen, want dat werd niet geregistreerd. De diender van justitie maakte niet, zoals de tegenwoordige agent, een proces-verbaal op. Nu weten we de percentages vanzelfsprekend wel, maar een vergelijking maken met de zeventiende en achttiende eeuw is niet mogelijk, omdat de tijden wel erg zijn veranderd.

Jaar	Misdrijf/delict	Vonnis	m/v	oud.	Mh
1621	moord/doodslag	geen	m	18	j
	landloperij	vrijgelaten	(1) m	13	n
	landloperij	vrijgelaten	(1) m	32	n
1622	landloperij	vrijgelaten	m	22	n
	belediging/schelden	geen	m	--	j
	landloperij	vrijgelaten	(2) m	45	n
1623	landloperij	vrijgelaten	(2) m	40	n
	landloperij	vrijgelaten	m	32	n
	landloperij	vrijgelaten	m	20	n
	landloperij	vrijgelaten	m	27	n
1624	moord te Sommelsdijk	met zwaard onthoofd	m	52	j
		NB: moordenaar en slachtoffer waren afkomstig uit Middelharnis			
	diefstal met braak	1 uur aan de kaak + 25 jaar verbanning van Overflakkee	m	30	n
	diefstal	geen - wegens afwezigheid	m	--	j
1624	landloperij/bedelarij	vrijgelaten	m	24	n

	landloperij met geweld	bidden om vergiffenis + 15 jaar verbanning van Overflakkee	m	--	n
	bedreiging	geen	m	--	n
	moord te Sommeldijk	uitlevering aan de baljuw van Sommeldijk NB: moordenaar en slachtoffer niet afkomstig uit Middelharnis	m	21	n
1625	diefstal	bij verstek eeuwige verbanning uit Holland en West Friesland + confiscatie goederen (3)	m	--	j
	diefstal	bij verstek eeuwige verbanning uit Holland en West Friesland + confiscatie goederen (3)	m	--	j
	medeplichtigheid aan diefstal	bij verstek eeuwige verbanning uit Holland en West Friesland + confiscatie goederen (3)	v	--	j
1626	landloperij/bedelarij	vrijgelaten	m	33	n
1627	landloperij/bedelarij	vrijgelaten	m	26	n
	landloperij/bedelarij	vrijgelaten	m	23	n
1628	bedreiging	geen	m	--	j
1629	landloperij/bedelarij	vrijgelaten (4)	v	20	n
	landloperij/bedelarij	vrijgelaten (4)	v	23	n
	brandstichting	geen - wegens afwezigheid	m	29	n
1630	belediging/schelden	geen	m	--	n
	belediging/schelden	geen	m	--	n
1631	diefstal met braak	geseling met strop om de hals, brandmerk, levenslange verbanning uit Holland en West Friesland + confiscatie goederen (5)	m	--	n
	medeplichtigheid aan diefstal	aanwezig bij schavotstraf echtgenoot + 7 jaar verbanning van Overflakkee (5)	v	--	n
	landloperij/bedelarij	25 jaar verbanning van Overflakkee (6)	m	40	n
	landloperij/bedelarij	25 jaar verbanning van Overflakkee (6)	m	30	n
	landloperij/bedelarij	25 jaar verbanning van Overflakkee (6)	m	--	n
1632	landloperij/bedelarij	1 uur aan de kaak + 6 jaar verbanning van Overflakkee (7)	m	21	n
	landloperij/bedelarij	aanwezig bij schavotstraf + 6 jaar verbanning van Overflakkee (7)	m	21	n
	landloperij/bedelarij	aanwezig bij schavotstraf + 6 jaar verbanning van Overflakkee (7)	m	21	n
1632	bedreiging/geweld	geen - wegens afwezigheid	m	--	j
1633	moord te Sommeldijk	uitgeleverd aan justitie van Sommeldijk	m	21	n
	diefstal	boete 100 daalders	m	--	j
	ongetrouwd samenwonen	bij verstek boete en/of 10 jaar verbanning uit Holland en West Friesland (8)	m	--	j
	ongetrouwd samenwonen	bij verstek boete en/of 10 jaar verbanning uit Holland en West Friesland (8)	v	--	j
1634	diefstal	1 uur aan de kaak, 25 jaar verbanning van Over-			

		flakkee + confiscatie goederen	m	18	n
1635	belediging dominee	boete 600 Car. gulden + bidden om vergiffenis	m	--	j
1637	bedreiging/oplichting	geen	m	--	j
van 1638 t/m 1653 zijn er geen aantekeningen					
1654	landloperij/bedelarij	bidden om vergiffenis + 6 jaar verbanning van Overflakkee (9)	m	16	n
	landloperij/bedelarij	bidden om vergiffenis, 6 jaar verbanning van Overflakkee + 1 uur aan de kaak (9)	m	18	n
	landloperij/bedelarij	bidden om vergiffenis, 6 jaar verbanning van Overflakkee + aanwezigheid schavotstraf (9)	m	17	n
	landloperij/bedelarij	bidden om vergiffenis, 6 jaar verbanning van Overflakkee + aanwezigheid schavotstraf (9)	m	16	n
1655	zelfmoord	begraven op galgenveld + confiscatie goederen	m	--	j
	zelfmoord	begraven op galgenveld + confiscatie goederen	m	--	j
1657	vechten	14 dagen op water en brood + boete van f 200,-	m	--	j
	mishandeling	10 jaar verbanning van Overflakkee + confiscatie 1/3 deel goederen	m	--	j
	mishandeling	10 jaar verbanning van Overflakkee + confiscatie 1/3 deel goederen	m	--	j
	belediging oud-baljuw	bidden om vergiffenis + boete van f 10,-	m	--	j
	landloperij/bedelarij	met halsstenen voor het raadhuis (10)	v	--	n
	landloperij/bedelarij	uitgezet (10)	m	--	n
	landloperij/bedelarij	uitgezet (10)	m	--	n
	landloperij met geweld	met halsstenen door het dorp + 10 jaar verbanning van Overflakkee (10)	v	23	n
	landloperij/bedelarij	uitgezet	v	26	n
	landloperij/bedelarij	1 uur aan de kaak + 10 jaar verbanning uit Holland en West Friesland	m	17	n
	landloperij/bedelarij	uitgezet	m	17	n
	landloperij/bedelarij	uitgezet	m	17	n
	brandstichting	bij verstek levenslange verbanning van Overflakkee + confiscatie goederen (11)	v	--	n
	medeplichtigheid aan brandstichting	bij verstek levenslange verbanning van Overflakkee + confiscatie goederen (11)	v	--	n
	diefstal	geseling, brandmerk, levenslange verbanning van Overflakkee + confiscatie goederen (12)	m	28	j
	medeplichtigheid aan diefstal	bij verstek 20 jaar verbanning van Overflakkee (12)	m	28	j
1663	diefstal	7 jaar verbanning van Overflakkee	v	21	j
1665	zelfmoord	begraven op galgenveld + confiscatie goederen	m	--	j
1666	zedeloosheid/bedelarij	2 uur aan de kaak + verbanning (13)	v	32	j
	bigamie	2 uur aan de kaak + verbanning (13)	m	--	n

	landloperij/bedelarij	uitgezet + betaling proceskosten	(14)	v	--	n
	landloperij/bedelarij	uitgezet + betaling proceskosten	(14)	m	--	n
1669	landloperij/bedelarij	verbanning uit Middelharnis	(15)	m	23	n
	landloperij/bedelarij	verbanning uit Middelharnis	(15)	m	20	n
	moord	ontsnapt uit gevangenis		m	--	n
		NB: moord(en) elders gepleegd				
1670	diefstal/heling	levenslange verbanning van Overflakkee		v	--	j
	openbare geweldpleging	bij verstek 25 jaar verbanning	(16)	m	--	n
	openbare geweldpleging	bij verstek 25 jaar verbanning	(16)	m	--	n
1673	openbare geweldpleging	4 jaar verbanning van Overflakkee		m	30	j
1674	vernieling/diefstal ?	2 uur aan de kaak + 3 jaar verbanning van Overflakkee		m	--	?
	?	bij verstek 25 jaar verbanning		m	--	j
1675	vechten	3 dagen op water en brood		m	--	j
	belediging baljuw	binnenskamers gegeseld + verbanning		m	--	j
	landloperij/bedelarij	binnenskamers gegeseld + 25 jaar verbanning van Overflakkee		v	--	n
	landloperij/bedelarij	binnenskamers gegeseld + 25 jaar verbanning van Overflakkee		v	--	n
	landloperij/bedelarij	binnenskamers gegeseld + verbanning Overflakkee		v	--	n
	landloperij/bedelarij	binnenskamers gegeseld + verbanning Overflakkee		v	--	n
	bedelarij en diefstal	1 uur aan de kaak, verbanning + confiscatie goederen	(17)	m	63	n
	bedelarij en diefstal	met halsstenen om over de Voorstraat, verbanning + confiscatie goederen	(17)	v	39	n
	overspel	1 uur aan de kaak + 20 jaar verbanning van Overflakkee	(18)	m	--	?
	medeplichtigheid aan overspel	met halsstenen om over de Voorstraat + 20 jaar verbanning van Overflakkee	(18)	v	--	?
	aanranding	3 uur aan de kaak + verbanning Overflakkee	(19)	m	--	j
	slachtoffer aanranding!?	aanwezig bij schavotstraf + verbanning van Overflakkee	(19)	v	--	j
	overspel	aan de kaak, 12 jaar verbanning van Overflakkee + confiscatie goederen	(20)	m	--	n
	medeplichtigheid aan overspel	met halsstenen over de Voorstraat, 12 jaar verbanning Overflakkee + confiscatie goederen	(20)	v	--	n
1679	mishandeling/bedreiging	verbanning van Overflakkee		m	--	j
	vechten	boete van 100 pond (in appèl bij Hof v. Holland)		m	--	j
1680	overspel ?	boete		m	--	j
1681	mishandeling	boete van f 50,-		m	--	j
	mishandeling/vechten	boete van 150 pond		m	--	j
1682	belediging	bidden om vergiffenis, boete van 10 gulden + verbanning uit Middelharnis		m	--	n
	bigamie/belediging	bidden om vergiffenis + 20 jaar verbanning uit				

		Holland, West Friesland en Zeeland		m	62	j
1683	mishandeling	10 jaar verbanning + confiscatie 1/3 deel goederen		m	--	j
1684	mishandeling	boete van f 500,-	(21)	m	--	j
	mishandeling/bedreiging	boete van f 600,-	(21)	m	--	j
	mishandeling	geen	(21)	m	--	j
1685	verkeersongeval	boete van f 200,-		m	--	j
1686	belediging	bidden om vergiffenis		m	--	j
1687	mishandeling	boete van 100 pond of op water en brood		m	--	j
1689	diefstal met braak	half uur aan de kaak met 2 roeden om de hals en				
		10 jaar verbanning uit Middelharnis [*1]		v	19	j
	belediging	bidden om vergiffenis + boete van f 100,-		v	--	j
1692	diefstal	15 jaar verbanning uit Middelharnis [*1]		v	22	j
1693	openbare geweldpleging	geen	(22)	m	--	j
	openbare geweldpleging	geen	(22)	m	--	j
	openbare geweldpleging	geen		m	24	j
1694	bedreiging	bij verstek een boete van f 25,-		m	--	j
	moord	bij verstek onthoofding met zwaard + confiscatie				
		goederen		m	--	j
1695	diefstal met braak	1 uur aan de kaak met 4 roeden om de hals +				
		levenslange verbanning	[*1]	v	25	j
1696	mishandeling	boete van f 20,-		m	--	j
1697	bedreiging + vandalisme	boete van f 150,- of op water en brood	(23)	m	--	j
	bedreiging + vandalisme	boete van f 150,- of op water en brood	(23)	m	--	j
1698	belediging	geen		m	--	j
	moord te Sommeldijk	bij verstek onthoofding met zwaard		m	--	j
		NB: moordenaar mogelijk afkomstig van Middel-				
		harnis				
1699	landloperij/bedelarij	levenslange verbanning uit Holland en West				
		Friesland		m	32	n
1700	diefstal paarden e.d.	doodstraf door ophanging		m	19	n
	bedreiging	8 dagen op water en brood	(24)	v	--	j
	bedreiging	8 dagen op water en brood	(24)	v	--	j
	bedreiging	8 dagen op water en brood	(24)	v	--	j
	bedreiging	8 dagen op water en brood	(24)	v	--	j
	bedreiging	8 dagen op water en brood	(24)	v	--	j
	bedreiging	8 dagen op water en brood	(24)	v	--	j
	belediging	bidden om vergiffenis + boete van f 50,-		m	--	j
	mishandeling	boete van 200 pond of 6 weken op water en brood		m	--	j
1701	bedreiging/mishandeling	boete van f 25,-		m	--	j
1703	bedreiging	geen - wegens afwezigheid		m	--	j
1704	bedreiging	geen		m	--	j
1705	mishandeling	geen - wegens minderjarigheid		m	--	j

	mishandeling	boete van 150 pond		m	--	j
1706	diefstal	half uur aan de kaak + verbanning		m	--	j
	verkeersongeval	geen - wegens afwezigheid		m	--	n
	mishandeling	boete van 100 pond		m	--	j
1707	oproer/bedreiging baljuw	geen	(25)	m	--	j
	oproer/bedreiging baljuw	geen	(25)	m	--	j
	oproer/bedreiging baljuw	geen	(25)	m	--	j
	oproer/bedreiging baljuw	geen	(25)	m	--	j
	belediging baljuw	niet ontvankelijk		v	--	j
1708	diefstal met braak	half uur aan de kaak + 6 jaar verbanning		v	28	n
	verkeersongeval	geen		m	--	j
1712	belediging dorpsbestuur	in appèl bij het Hof van Holland		m	--	j
1713	verkeersongeval	boete van <i>f</i> 60,- of verbeuring wagen		m	--	j
1713	diefstal	wurging aan paal + confiscatie goederen	[*1]	v	44	j
1714	mishandeling	geen	(26)	m	--	j
	mishandeling	geen	(26)	m	--	j
1716	tappen tijdens dankdag	boete van <i>f</i> 50,-		m	--	j
1719	verkeersongeval	geen		m	--	j
1720	diefstal met braak	1 uur aan de kaak + levenslange verbanning van Overflakkee		m	20	n
	piraterij	geen	(27)	m	41	j
	piraterij	geen	(27)	m	39	j
	piraterij	geen	(27)	m	57	j
1723	mishandeling	6 jaar verbanning van Overflakkee	[*2]	m	33	n
1724	moord	bij verstek onthoofding met zwaard		m	--	j
1727	mishandeling	30 jaar verbanning uit Holland, West Friesland en Zeeland	[*2]	m	37	n
	negeren verbanning	geseling en brandmerken	[*2]	m	37	n
1729	negeren verbanning	6 jaar tuchthuis + 30 jaar verbanning uit Holland, West Friesland en Zeeland	[*2]	m	39	n
	mishandeling	boete van <i>f</i> 50,-		m	23	j
1734	privéruzie met diender	geen		m	--	j
1735	diefstal	4 jaar verbanning uit Middelharnis		m	25	n
	mishandeling	geen		m	--	j
1736	moord te Ouddorp	uitlevering aan de baljuw van Goedereede		m	--	n
1744	overspel	geen		v	--	j
1746	bedreiging	geen		m	--	j
	mishandeling echtgenote	6 weken op water en brood		m	--	j
1747	landloperij/bedelarij	half uur aan de kaak + verbanning van Overflak- kee		m	--	n
1749	vechten	geen		m	--	j
1762	moord op echtgenote	bij verstek levenslange verbanning uit Holland en West Friesland op straffe van de doodstraf		m	50	j

1764	landloperij/oplichting	ontsnapt		m	30	n
1767	sodomie	30 jaar tuchthuis + levenslange verbanning	(28)	m	--	j
	sodomie	bij verstek levenslange verbanning uit Holland en West Friesland	(28)	m	--	j
1771	mishandeling	6 weken op water en brood		m	--	j
1772	diefstal	geen		m	--	j
1774	diefstal	verbanning naar de schepen van de VOC		m	--	j
1777	diefstal	1 uur aan de kaak + 6 jaar verbanning uit Middelharnis		m	--	n
	diefstal met braak	binnenskamers gegeseld + 5 jaar tuchthuis		v	14	j
1778	diefstal met braak	half uur aan de kaak met stenen en bordje 'dief' om de hals + 10 jaar verbanning van Overflakkee		m	50	n
1779	duelleren	enkele dagen in de gijzelkamer		m	--	n
	duelleren	enkele dagen in de gijzelkamer		m	--	n
1781	belediging burgerwacht	bij verstek 10 jaar verbanning uit Middelharnis		m	--	j
1783	straatschenderij	geen	(29)	m	--	j
	straatschenderij	geen	(29)	m	--	j
	straatschenderij	geen	(29)	m	--	j
1785	diefstal	1 uur aan de kaak met bordje dief + 3 jaar verbanning uit Middelharnis		v	--	j
1787	diefstal	12 jaar verbanning		m	24	n
1788	dronkemanschap/straatschenderij	verbanning naar de schepen van de VOC of de grote vaart		m	--	j
1789	diefstal	8 dagen op water en brood	(30)	m	14	j
	diefstal	civiel afgehandeld	(30)	m	--	j
	openbare geweldpleging	geen	(31)	m	33	j
	openbare geweldpleging	geen	(31)	m	26	j
1791	diefstal	met stenen en 2 roeden om de hals langs de straten + 4 weken op water en brood		m	20	j
	bedreiging	boete van f 25,- of 4 weken op water en brood		m	--	j
1792	diefstal	geseling + 12 jaar verbanning uit Holland en Zeeland		m	45	j
1794	diefstal	civiel afgehandeld		v	17	j
1795	oproer/landverraad	12 jaar verbanning uit Holland en Zeeland		m	60	j
1796	diefstal boomvruchten	binnenskamers riemslagen + 14 dagen op water en brood	(32)	m	12	j
	medeplichtigheid aan diefstal	binnenskamers 25 riemslagen	(32)	m	16	j
	verstoring openbare orde	vrijspraak - onvoldoende bewijs		m	22	j
1797	straatschenderij/schelden	8 dagen op water en brood		v	44	j
	ontucht met zwakzinnig meisje	8 dagen op water en brood		m	71	j
1800	diefstal	geseling + 20 jaar verbanning		m	28	j
1801	diefstal boomvruchten	8 dagen op water en brood	(33)	v	12	j

	diefstal boomvruchten	8 dagen op water en brood	(33)	v	13	j
	diefstal boomvruchten	8 dagen op water en brood	(33)	v	13	j
	diefstal boomvruchten	vrijspraak - wegens leeftijd	(33)	v	10	j
1803	diefstal	geseling + 20 jaar verbanning uit Holland, Zee-land en Bataafs Brabant		m	29	j
1805	dronkemanschap	14 dagen op water en brood		m	--	j
	diefstal van ouders	vrijspraak - op verzoek van de vader	(34)	m	18	j
	medeplichtigheid aan	6 dagen op water en brood	(34)	m	--	j
	diefstal	verbanning uit Holland en Zeeland		m	40	n
1806	diefstal boomvruchten	6 dagen op water en brood	(35)	m	18	j
	medeplichtigheid aan	vrijspraak	(35)	m	16	j
	diefstal					
1808	dronkemanschap	vrijspraak		m	--	j
1809	diefstal boomvruchten	kastijding met roeden op de billen	(36)	v	14	j
	diefstal boomvruchten	kastijding met roeden op de billen	(36)	m	11	j
	mishandeling	enkele dagen op water en brood		m	44	j
	diefstal	enkele dagen op water en brood		m	45	j
1810	diefstal	5 jaar verbanning uit Holland boven de reeds geldende verbanning van 25 jaar		m	26	j
	inbraak zonder diefstal	geen		m	37	j
	strandvonderij	geen		m	--	j
	strandvonderij	geen		m	--	j
	strandvonderij	geen		m	--	j
	strandvonderij	geen		m	--	j
	strandvonderij	geen		m	--	j
	strandvonderij	geen		m	--	j
	strandvonderij	geen		m	--	j
	diefstal/oplichting	6 jaar verbanning uit Holland		m	50	j

Bijlagen

7.1 Bijlage I

Extract uit de "Keuren en ordonnantiën der Landen van Putten":

Crimineele saecken, veghten, etc.

Art. 1

Soo wie een ander berooft van lijf of leven, die sal mede verbeuren sijn lijf en leven en daerenboven hondert guldens.

Art. 2

Alle diegeenen dewelcke in narren of toornigen gemoede een mes of deegen tegens yemandt sal komen te trecken bij lighen dage ofte sonnenscheyn sullen gebracht, geconsineert en gehouden werden te water en te broodt den tijdt van drie weecken geduyrende in de gevangnisse op den Hove van Putten tot Geervliet, alwaer men gewoon is alle vagabonden en quaetdoenders in hegthenisse te stellen mits dat de voorsz[eide] gevangnisse en consinement met vijftigh Carolus guldens geredimeert sal mogen werden; ende soo sulcks gedaen ware bij naghte of naer het ondergaen van de son, in sulcken gevalle sullen de perpetranten van het voorsz[eide] mes of deegen trecken geleyt en gehouden werden te water en te broodt den tijdt van ses weecken geduyrende ende de voorsz[eide] gevangnisse vermogen te redimeeren met hondert guldens.

Art. 3

Ende soo yemandt bij dage of bij naghte met een mes of deegen een ander quame te quetsen dat hij bloet liete, die sal te water en te broodt geleyt worden den tijdt van twee maenden geduyrende en het voorsz[eide] consinement vermogen te redimeeren met hondertvijftigh guldens en gehouden wesen den gequetste sijn smert, schade en meesterloon te betalen tot taxatie van leenmannen.

Art. 4

Ende op dat door soodanigh verbieden van mestrecken nijmandt met slaen, hetzij met vuysten, kannen, kandelaren, stocken of ander diergelijck geweer, hem tot veghten soude begeven ofte yemandt in sijn goede naem en faem lederen of verongelijcken, soo wordt wel expresselijcken verboden met vuysten ofte de voorsz[eide] ongeoorloofde instrumenten te slaen of door eenigh middel van offensie daertoe oorsake te geven, alles op boete van vijftwintigh guldens; welverstaende indien door soodanich slaen eenigh bloet wierde gelaten, dat alsdan verbeurt sal werden de selve straffe en boete als hiervooren in het tweede articul is geëxprimeert.

Art. 5

Alle diegeene die haer sullen vervorderen een mes of degen te trecken en daermede te schrappen, hetzij op dijcken of wegen, straten, in herbergen ofte huysen sullen verbeuren een boete van hondert guldens.

Art. 6

Alle aggressiën op dijcken, wegen, straten, in herbergen en andere huysen sullen naer gelegentheyt arbiteralijck gecorrigeert en gestraft worden.

Art. 7

Die yemant in de klederen of in den hoet sal sneijden sal te water en te broodt gehouden werden den tijdt van ses weecken en het selve vermogen te redimeren met hondert guldens.

Art. 8

Alle diegeene die eenige quetsure ontfangen sullen hebben, sullen gehouden wesen binnen vierentwintigh uyren die te laten visiteeren bij den steedehouder van den ruaard-bailliu en twee schepenen of bij den schout en twee schepenen van het dorp onder welckers jurisdictie hetselve soude mogen zijn geschiedt, ten ware de selve te swaer gequetst was in welcken gevalle hetselve binnen drie dagen sal moeten geschieden sonder eenige verhoolen wonde ofte smerte te mogen dragen op een boete van vijftigh guldens.

Art. 9

Den gequetsten ofte geoffenseerden sal desnoodts zijnde gehouden zijn bij solemneelen eede te verklaren wie hem de wonde geïnflingeert gegeven of de offensie aengedaen heeft en des niet te min gehouden zijn alle diegeene die in het geselschap geweest zijn bekent te maecken op gelijkke boete als in het voorgaende articul.

Art. 10

Des niet te min werdt den chirurgeyn wel expresselijck verboden het tweede verbandt niet te doen of pleyster op de wonde te leggen voordat hij van de voorsz[eide] quetsuere kennisse aen den heere ruaerd, sijne stedehouder of aen den schout en schepenen sal hebben gedaen op een boete van dertigh guldens, gelijk mede alle chirurgijns alsvooren sullen moeten bekent maecken alle geïnflingeerde wonden op gelijkke boete.

Art. 11

Alle welcke boeten ende correctiën sullen gelaten werden buyten ordinaris proces ende binnen drie dagen na het begane feyt moeten betaeldt worden op peene van gijsseling, incarssatie en confinement t'haren kosten.

Art. 12

En of het gebeurde (dat Godt almaghtigh wil verhoeden) dat yemant quaeme te verdrincken, soo sal niemandt vermoogen soodanigen drinckelingh met het geheele lijf uyt het water te trecken voor en aeler den ruaerd-baeilliu of den schout met twee schepene van den ambaghte daer hij gevonden wordt denselve sullen geschouwen hebben op een boete van tien guldens en indien yemandt hem quame te vervorderen alsulcke drinckelingh of oock yemandt anders die door ongeluck ofte andere seltsamen toevallen was dootgebleven te begraven sonder dat hij altoorens is geschouwt, die sullen verbeuren sestigh guldens en gehouden worden als die oorsaecke tot dat ongeval hebben gegeven; ende sal van soodanige voorvalle door den schout van het ambacht ten eerste kennisse moeten gegeven worde aen den ruaerd-bailliu of sijne stedehouder; ende sal den officier voor het schouwen van soodanigh doot lichaem genieten tien guldens sonder yets meer verbeurt te hebben.

Art. 13

Soo wie door moetwil en opset yemants glasen uytwerpt, slaet of smeyt die sal verbeuren t'elcken reyse vijftigh guldens en daer en boven arbitrelijck gestraft worden na gelegentheyd van saken alsmede gehouden sijn den beledighde sijne schade te vergoeden twee vout.

Art. 14

Wijders soo sal ten opsichte van de duellen en uyt dagingen die eenige personen den anderen soude mogen komen te doen de pænen en straffe gereguleert werden na de Placaten van haer Edele Groot Mog[ende] de Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt

in dato den 22e maert 1657 en derselver interpretatie van den eersten augustii 1661 dewelcke worden gehouden hier voor geïnsereert.

Art. 15

En vermits bevonden werdt dat veele ongelucken komen te gebeuren ter oorsake den eene den andere injurieert of schelt, soo wert wel expresselijck verboden dat niemandt den anderen sal mogen injurieeren, schelden of hieten liegen op pæne van vijftwintigh guldens of arbitralijcken te worden gemulcteert na exigentie van saken behoudens daerenboven den geïnjurieerde sijne actie van injurie.

Art. 16

Indien het mochte koomen te gebeuren dat yemandt in sijn huys door een ander gedreyght wierde of geweldt of overlast wierde aengedaen soo sal diegeene dewelcke hetselve komt te doen verbeuren vijftigh guldens ende soo hij met geweldt in yemandt huys quam en deselve of yemandt van het huysgesin meet eenigh geweer of andersints aggresseerde of quetste die sal verbeuren een boete van tweehondert guldens en daerenboven arbitralijck werden gecorrigeert na exigentie van saken; ende soo wanneer yemandt soodanich geweldt in sijn huys wierde aengedaan ende hetselve soeckende te weeren den geweldiger quame te quetsen en soude daermede niet verbeuren.

Art. 17

Doch soo yemandt den ruaerd-bailliu of leenmannen van den Lande van Putten mitsgaders de stedehouders, schouten, schepenen, bodens en verdere bedienden van de justitie met verbale injuriën quame te beledigen of oock eenige gespannen vierschare te stooren, tegens eenige vonnissen te spreecken of de justitie te resisteeren, deselve sullen daerover andere ten exempel met geeselingen werden gestraft of gebannen of in hare goederen worden gemulcteert sools na bevindinge van saken sal bevonden worden te behooren; alles onvermindert nochtans hetgeene hiervooren jegens het vechten en mestrecken is gestatueert.

Art. 18

Dewijle oock van seer veel aengelegentheyd is dat de goede ingezetenen haer huysen, hoven en andere goederen sonder schroom en gerustheydt besitten en gebruycken ende daer in door dieven en quaetaerdige menschen niet worden verkort of van berooft soo wort wel expresselijck gekeurt ende geordonneert dat soo wanneer yemandt bevonden wordt eenige dieverije, hetzij in huysen, schuyren, thuynen, boomgaerden, op 's heeren dijcken of wegen gepleeght te hebben sal voor de eerste reyse in het openbaer strengelijck worden gegeeselt en gebrantteeckent, voor de tweede reyse gegeeselt, gebrantteeckent ende gebannen; ende voor de derde reyse met de koorde gestraft worden dat'er de doot naer volght met confiscatie van goederen; ten ware om d'enormiteyt van de eerste of tweede dieverije of om de menighvuldigheyt van diversche dieverijen bij hem of haer gepleegt gemeriteert wierde deselve swaerder of met de doot te doen straffen sulcks dat die bevonden sal worden eenige valsheyt, huysbrake, kerckroof of zeeroof gepleeght te hebben mitsgaders bruggen, sluysen, molens, schuyren, winckels, schepen of schuyten of andere beslooten erven te hebben opgebroocken en berooft alsmede eens anders beest of beesten hetzij paerden, runderen, schapen, lammeren of varckens een of meer weghgedreven, geslaght of anders ontstolen te hebben insgelijcks met de doot en de confiscatie van goederen sal worden gestraft.

Art. 19

Ende bij sooverre eenige dieven bij een huysheer ofte yemandt van sijne familie des naghts op het feyt bevonden zijnde gequetst wierde sal daer niet mede verbeurt zijn.

Art. 20

Ende sal vorders ten reguarde van de dieven ende hare complicen geobserveert en aghtervolght worden het Placaet van de Edele Groot Mog[ende] Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt geëmaneert den 19e maart 1614 en hetselve worden gehouden als of het alhier was geïnsereert.

Art. 21

Werdende mede hoe langer hoe meer bevonden het nadeel en de overlast dewelcke de goede ingezetenen komen te leyden door de vagabonden, landtloopers, heydenen en bedelaers ende omme deselve sooveel doenelijck is te weeren uyt den Lande van Putten soo werden all soodanige op het scherpste verbooden sich niet te verstouten in den gemelden Lande te koomen of sich op te houden en gesontlijfs te gaen bedelen op pæne van de eerstemael geconfindeert te werden ter discretie van den ruaerd-bailliu en twee leenmannen te waater en broodt en voor de tweede reyse gegeeselt en gebannen werden.

Art. 22

Ende werden alle veerluyden in den Lande van Putten wel expresselijck geïnterdiceert en verboden geene van de voorsz[eide] vagabonden, landtloopers, heydenen ofte bedelaers van buyten in den Lande van Putten te brengen ofte over te voeren op de boete van ses guldens voor yeder van deselve en daerenboven tot haren kosten deselve noch te moeten uyt den Lande brengen.

Art. 23

Van gelijcken sullen geene quaecksalvers ofte kramers in den Lande van Putten worden geadmitteert te mogen door het Landt omloopen insonderheyt de eerste niet omdat de ondervindinge dickmaels heeft doen sien dat hetgeene sij aen de luyden voor het een of het ander gebreck of quael te genesen verkoopen seer quaet ende schadelijck goet is daerdoor sij voor altijdt haer gesontheit verliesen ende daerom soo wanneer eenige quacksalvers of die met medicamenten om en op het plattelandt loopen t'eeniger tijdt bevonden worden sullen alle haer goet dat sij bij haer hebben verbeuren ende daerenboven een boete van ses guldens.

Art. 24

Ende alsoo de ondervindinge geleert heeft dat door het lightvaerdigh inkoop van rattekruyt veel ongelucken gebeuren soo sal niemandt in den Lande van Putten rattekruyt mogen verkoopen als den meester of chirurgeyn van de plaets en aen niemandt als die bij hem bekend is en buyten nadencken is op de boete van tien guldens.

Art. 25

Ende sullen oock geen kramers, ketelboeters, kuypers of eenige andere ten plattenlande haer neeringe of handtwerck mogen exerceeren ten ware dat sij binnen eenige stadt of dorp in de provincie van Hollandt en West-Vrieslandt wonen en daarvan behoerlijcke attestatie van de magistraet hadde die sij aen den ruaerd-bailliu ofte desselfs stedehouder sullen moeten vertoonen en desselfs permissie versoecken sonder hetwelcke sij hetselve niet sullen mogen exerceeren op pæne van mede gestraft te worden als kloecke bedelaers; ende sal mede daeromtrent voorts achtervolght worden het placaet jegens bedelaers, vagabonden ende

landtloopers geëmaneert en gerenoveert den 12e mey 1649 hetwelcke hier wordt gehouden voor geïnsereert.

Art. 26

Ende en sal oock niemandt vermogen willens of wetens eenige quaetdoenders te herbergen, versteecken of de justitie te onttrecken op pæne als in het voorsz[eide] 17e articul is geseht ende vorders als bij de voorsz[eide] placaten is gestatueert.

Quetsen en dooden van een anders goedt

Art.1

Soo wie een anders goedt als paerden, runderen, kalvren, schapen of andere beesten bij ongeluck of onbedaght komt te quetsen ofte dooden alsmede dat het door yemandts honden geschiedt en binnen veertien dagen daer aen den eygenaer van sijne geleden schade geen contentement ende vergenoegen geeft tenminste ter estimatie van schout ende schepenen die sal verbeuren vijftwintigh guldens ende daerenboven gehouden zijn den eygenaer alsdan te vergoeden tweevout van de waerde van hetgeene gedoodt is; welverstaende dat degeene die de schade binnen veertien dagen voldoet geen boete sal verbeuren.

Art. 2

Ten ware nochtans dat de voorsz[eide] schade uyt boosheyt, moetwilligh of voorbedaghtelijck gedaen was in welcken gevalle soodanige persoonen crimineelijck sullen werden gestraft ofte gemulcteert sools na exigentie van saecken sal werden bevonden te behooren ende daerenboven gecondemneert den eygenaer sijn schade tweevout te vergoeden.

Informatiën en bewijsen

Art. 1

Alsoo van alle lijf- en geldtstraffen geen vonnisse en kan gewesen worden tensij dat'er zijn voorgaende informatiën ende bewijsen tot laste van den beschuldighde waeruyt leenmannen kunnen sien de ware gelegentheyt en merite van de saecke en het feyt dat geschiedt is omme hetselve gesien en geëxamineert zijnde daer op recht te doen ende te vonnisse naer behooren; soo sullen alsulcke informatiën en bewijsen moeten beleyt en gewonnen worden in maniere hierna volgende.

Art. 2

Tot wat tijdt in den Lande van Putten eenige twist, veghterijen of andere onbehoorelijckheeden daerdoor yemandt wordt beledight komt voor te vallen soo sal den schout en twee schepenen van den ambaghte daer hetselve geschiedt binnen veertien dagen daernaer of aenstonts als de misdaden tot hare kennisse gekomen zijn de waerheyt van dien ondersoecken en voor haer ontbieden alle de getuygen die daarvan yets souden mogen weten ende deselve de waerheyt afvragen ende doen verklaaren onder eede.

Art. 3

Ende indien de getuygen weygerigh waren of in gebreecken bleven te komen of gekomen zijnde de waerheydt niet wilden seggen soo sal yeder t'elcken reyse verbeuren ses guldens; en indien den schout de voorsz[eide] veertien dagen liet passeeren sonder hetselve te doen soo sal hij verbeuren tien guldens en elcke schepen vijf guldens.

Art. 4

Maer indien de getuygen koomen soo sullen schout en schepenen deselve examineren ende ondervragen wat sij van de voorgevallen saken weten, gehoord of gesien hebben ende dat in geschrifte stellen met dagh en tijdt en daarna hetselve versegelen; hetwelcke gedaen zijnde sal den schout binnen veertien dagen na de versegelinge gehouden wesen aen den ruaerd-bailliu of desselfs stedehouder daarvan kennisse te geven dat hij de waerheyt van soodanigh delict ondersoght heeft en tevreede is hem hetselve t'sijner vermaninge over te senden of wel ten naester reghtdage soo den ruaerd-bailliu dat sal gelieven; en dit alles op een boete van tien guldens bij den schout te verbeuren indien hij hetselve naliet te doen.

Art. 5

En overmits den schout en schepenen dit sonder kosten en moeyten niet kunnen doen soo sal haer daervoor door den ruaerd-bailliu betaelt worden te weten aen den schout vierentwintigh stuyvers en yeder schepen twaelf stuyvers ende den secretaris sijn salaris to discretie na de groote van de bewijsen; sooals het salaris van schout en schepenen mede verhooght sal worden in gevalle de saken van dat belangh en moeyten sullen wesen hetwelcke sal staen ter discretie van leenmannen.

Art. 6

Als schout en schepenen in dese versuymelijck of nalatigh geweest hebben soo vermagh den ruaerd-bailliu met twee leenmannen selfs de waerheydt der sake ondersoecken ende de getuygen voor hem ontbieden in de parochie of dorp daer sij woonaghtigh zijn of wel op den Hove van Putten tot Geervliet ende soo deselve moghten in gebreecken blijven en niet komen soo sal een yeder als boven bij het 3e articul verbeuren een boete van ses gulodens en daerenboven tot sijnen kosten gegijselt worden tot het geven van getuygenisse der waerheydt op de ordinaris boete van gijselinge.

Art. 7

De getuygen die van buyten worden geroepen tot Geervliet of elders om getuygenisse der waerheyt te geven sullen yeder des daeghs voor haer versuymden tijdt betaeldt moeten worden vierentwintigh stuyvers en die binnen de plaets wonen sullen genieten yeder twaelf stuyvers.

Art. 8

En alle hetgeene den ruaerd-bailliu en leenmannen van eenige saken sullen bevinden sal behoorelijck in geschrifte moeten gestelt worden en bij leenmannen worden ondertee kent om te dienen daer het van noden sal wesen.

Vangen en ditineeren van delinqanten

Art. 1

Soo wanneer in den Lande van Putten eenigh delict geperpetreert wordt daerdoor yemandt lit of lijf verbeurt of meriteert aen den lijve gestraft te worden soo sal den ruaerd-bailliu procedeeren tot vanginge van den delinquant en tot beslaginge van sijne goederen.

Art. 2

Doch men sal niemandt mogen gevangen houden over delicten daertoe een geldtboete staet indien den delinquant daervoren de kosten suffisante borge komt te stellen; in welke gevalle men gehouden sal wesen den delinquant te ontslaen alsmede de beslaginge van sijn

goedt af te doen mits betalende de kosten van sijne verteeringe en blijvende de andere kosten van het brughgeldt als anders gereserveert ten uyteynde van de saecke: ende dit alles indien schepenen in den ambaghte sijner residentie of leenmannen de borge daervoor suffisant kennen.

Art. 3

Maer soo yemandt gevangen wordt uyt saken van doodtslagh, moort, brandt, dieverye, roof, vrouwe-kraght, crimen lesæ Majestatis of andere capitale dilecten daerdoor de straffe des doodts meriteerde, die sal geensints onder borghtoght mogen ontslagen worden, maer wel sijne goederen mits dat daervoor borge wordt gestelt ter somme van hondert guldens tweevout te innen.

Art. 4

Indien verstande nochtans dat de ontslaginge van de goederen van soodanige delinquanten onder borghtoghte van hondert guldens tweevout te innen, maer plaets sal hebben als den delinquant gevangen is en anders niet.

Art. 5

Niemandt en sal vermogen een persoon te vangen ofte eenigh goedt beslaen als op ordre van den ruaerd-bailliu, desselfs stedehouder of den schout van het ambacht ten ware dat eenige persoonen present waren dat yemandt eenigh groot delict bedreef daertoe lijfstraffe stont of dat een gebannen uyt den Lande van Putten of eenigh buytenlandts misdadigh mensch in het landt gevonden wierde alsmede persoonen dewelcke pooghde eenigh groot quaet te doen in welke gevalle een yeder ingezeten soodanige sal mogen aenhouden en verseekeren.

Art. 6

Doch sal niemandt soodanige gevange persoonen langer mogen houden als vierentwintigh uren sonder daarvan kennisse te geven aen den ruaerd-bailliu, desselfs stedehouder of de schout van de plaets op de boete van tien guldens: ende aen deselve kennisse gegeven zijnde sullen sij den voornoemden gevangen binnen vierentwintigh uren moeten doen halen of sal daarna die geene dewelcke soodanige gevangen in verseekeringe heeft deselve langer mogen houden of laten lopen soo hij te raden sal werden sonder te verbeuren.

Art. 7

Ende indien yemandt alsulcke misdadigen niet gevoeghelijk en konde vangen, maer dat hij henluyden ontliep soo sal men alle devoiren doen om hem te bekomen hetzij door klockgeslagh of andere middelen hem bekendt maecken mits welke een yeder die daer ontrent is gehouden sal wesen den misdadigen te keeren en te houden soo het doenelijk is ende bij nalatigheyt te verbeuren drie guldens.

Art. 8

En soo het moghte gebeuren dat den officier niet sterck genoegh en was om eenige misdadigen te vangen of te houden soo sal hij eenige gebuyren van s'heeren wegen of persoonen die daer present zijn mogen gebieden hem assistentie en bijstandt te doen; en indien sij hetselve komen te weygeren en in gebreecken blijven soo sal yeder verbeuren een boete van twintigh guldens.

Art. 9

Ende indien yemandt hem sooverre quam te vergeeten dat hij met wapenen ofte sonder deselve den officier, schout ofte 's heeren dienaers die eenigh quaetdoender gevangen hadt deselve quaetdoender ontweldighde die sal aen lijf ofte leven gestraft werden na exigentie

van saecken.

Torture

Art. 1

In den Lande van Putten sullen alleen ter torture mogen worden gebraght soodanige delinquanten die beschuldigt worden van misdaden daertoe volgens dese keuren ende placaten van den Lande lijfstraffen is gestatueert.

Art. 2

Ende sullen oock geen delinquanten ter torture mogen worden gebraght dan na voorgaende decreet van leenmannen.

Capitale justitie

Art. 1

Niemandt sal in den Lande van Putten ter dootd mogen werden gebraght ten ware den gevangen het feyt heeft bekent of dat den gevangen in ordinaris proces ontfangen zijnde ende gecondemneert was om te sterven van deselve condemnatie niet ilico quam te appelleeren.

Art. 2

Voorts sal daeghs voor den dagh die geleght sal worden om te oordeelen of de sententie des doodts sal worden gevelt en ter executie geleght den ruaerd-bailliu en twee leenmannen mitsgaders den secretaris bij den gevangen moeten gaen of hem voor haer laten komen en hem vragen of hij noch yets tot sijne defensie weet bij te brengen en sal den secretaris gehouden zijn daarvan alsmede van de antwoorden van den gevangen notitie te houden om benefens de informatiën en confessie te worden gestelt in handen van leenmannen ter hooge vierschare om op alle hetselve wel en rijpelijk gelet zijnde voorts te worden geprocedeert hetsij tot condemnatie of absolutie soals leenmannen na rechten en redenen volgens hare conscientie sullen oordeelen te behooren.

7.2 Bijlage 2

Inventaris van de goederen van de ter dood veroordeelde Teuntje Willemse Langbroek.³⁶

Eerstelijk uyt haar rokken die zij in de gevangenis aan heeft gevonden en gehaalt:

3 sleutels

aan gelt een somma van 2 : 1 : 2

In haar huysinge gevonden:

Eerstelijk in de keuke voor de schoorsteen:

5 schotels

3 dito cleyne en 4 copjes

Ter zijde deselve

3 schoteltjes en 3 commetjes

Rontsom de muuren:

7 schoteltjes

Op de spin: [spinde = provisiekast, JB]

5 commetjes en een trekpote

Op de kast:

5 commen met een schotel

Een schuttelrak daarin 10 schotels

Op de voors[chreven] kast een coopere ketel

Op de voors[chreven] spin een haartijser en een strijkijser

een stooff en verdere rommelingh

een bedt en peuluw

een kist met peen

een capstok daaraan een rijglijff en een borstrok

een coopere vierpanne

2 wolle deekens

een laken

een voetbankje

een bruyn verke [=handveger, JB]

een borstel

een spiegeltje

een hulbakje

7 stoelen

een mandetje

twee à drie gordijnen

2 rabatjes

2 wastobben

een tangh, bijl en asschop

2 ijsere keteltjes

een hangijser

eenige potten en pannen

een baktobbetje en zeeff
een bijl en stoel
Op de plaats:
een emmer
een coopere steelpannetje
een tobbetje
2 termijnen [= vergieten, JB]
een melkkanne als anders
In de spin:
een anker ontrent halffvol jenever
een vierstoopje met eenigh anijs
een halfvat aardeappels
een lepelhuys met 15 leepels
2 tinne boterpotten
een ijsere heugel en kettingh
2 tinne kroesjes
een dito commetje
een raspe
een hakmes
een brootbak met een tobbetje
eenigh aardewerk
3 spindoekjes
In de keuken als anders:
een leuwagen [= bezem aan lange steel, JB]
een raagshoofft [= ragebol, JB]
een besem
eenige flessen met jenever als andere drank
Op de solder:
een hoop turff ontrent 10 ton
een mudde climboonen
een tonnetje met ontrent 2 spint erwten
ruym ontrent 1000 blokkeelhout
een slaaplaken en een keuvel
3 coorensakken
een cassebedde, met een peuluw van veeren, 2 deekens en 2 hooftkussens
een tafeltje

Een kast in de keuke daarin:	
aan gelt en aan specien van rijxdaalders à 2:10:- 't stuck	10:00:-
aan rijxdaalders à 2:11:- 't stuck	10:04:-
aan ducatons à 3:3:- 't stuck	6:06:-
in deselve kast nogh een kisje daarin:	
aan enkele gulden à 20 stv. 't stuck	20:00:-
aan daalders à 1:10:- 't stuck	12:00:-
makende 't same een somma van	58:10:-

6 slaaplakens
 6 vrouwe hemden
 11 hooftdoekjes
 2 servetten
 een doek met een gordijntje
 11 keuvels
 10 croplappen en 3 halsdoekjes
 een gordijntje een sakje en een lapje linde
 een wit rolletje lindt
 een dito root bant en 4 akers
 een mantel en een rok
 een slaaprok
 een wolle schortekleet
 een webbetje linde
 een netje met crasbalen een eenige rommelingh
 een servetje

In de bedsteede ter presentie van Willem Jacobse van Heest derselver soon gevonden door de dienders een vrouwebroek zijnde rooden baij met een geltsakje daar aan genayt en gespelt en bij scheepenen van Middelharnis ter presentie van denselven haaren soon Willem Jacobse van Heest, geopent en bevonden daar in:

7 hoekjes tot beslagh van een psalmboekje
 2 dito haaken met haar toebehooren
 2 silvere stukjes met de kething van dito psalmboek daar annex, zijnde alles tot beslagh van een psalmboek
 3 paar silvere gespen waarvan een paar de voorn[oemde] Willem Jacobse van Heest segt hem toebehoorende te zijn
 een goudt slot van een kething bloetcoraalen
 een dito silvere en een knoopje
 een bloetcoraale kething van 5 strengen
 een dito van 5 strengen en beyde sonder slooten

7.3 Bijlage 3

Specificatie van de kosten van een geseling, inclusief het maken van een schavot, in 1792:

Jan de Vogel voor gemaakt en geleverd ijzerwerk aan een schavot		
10/7	8 n voete beugels	4:16:00
11/7	25 n 3/4 dn spiebouten met koppen weegen 45 ld	9:00:00
	4 n krammen en 12 plaatjes	1:16:00
	30 n spien en 16 ringen	3:16:00
12/7	1 n arm aan de paal, 1 spie, plaatje, 1 draaijer en 1 draaijer aan de catrol	1:06:00
	1 n voetbeugel en 1 bout weegen 11 ld	3:06:00
	2 spien en 1 plaatje	6:00
	den grooten beugel vermaakt 2 plaeten met 3 gaeten	1:10:00
	1 n spil en draaijer, een .at, 1 plaatje, beutje en een beugeltje	2:12:00
	3 haakjes om het ijzerwerk op te hangen	12:00
	zeegel	5:08

		29:05:08

Ontfangen van den bailliuw deezer Heerlijkheid Lambertus Kolff een somme van twee en vijftig gulden voor het uijtvoeren der executie van geeseling aen Claas van Heukelum alhier op dato deezes, ingevolge sententie van leenmannen der voorn(oemde) heerlijkheid, actum Middelharnis den 14 julij 1792.

deeze	52:00:00
fooi aen zijn zoon	2:12:00
en aen den dienaer van Zuidholland de executie geadsisteerd hebbende	1:06:00

	55:18:00

Jan van Aanhout

5 flessen rinse wijn	5:00:00
2 maal gegeten	3:00:00
aan bier en jannever	1:04:00
2 bedden beslapen	12:00
meegenomen aan vlijs en vis	12:00

same	10:08:00

Debet aan L.Buijtendijk en J. Braambeek wegens het maaken van een schavot, soo van leeverantsie en arrebeijd, als volgt: In den jaare 1792 per order de heer baljuw L. Kolff:

9/7 Tot de binten en geeselpaalle

	7 grij-ribben van 6 à 8 dm, lang 24 voet, 't stuk 6 gulden	42:00:00
	6 dito ribben van 6 à 8 dm, lang 20 voet, 't stuk 98 stv.	29:10:00
	10 dito ribben van 6 à 8 dm, lang 18 voet, 't stuk 90 stv.	45:00:00
	tot den raam van onder	
	2 Grij-ribben van 5 à 7 dm, lang 24 voet, 't stuk 87 stv.	8:34:00
	2 dito ribben van 5 à 7 dm, lang 20 voet, 't stuk 72 stv.	7:04:00
	tot schoren 4 grij-ribben van 3 à 4 dm, lang 24 voet, 't stuk 30 stv.	6:00:00
	tot de leuning 30 voet dito ribbe 3 à 4 dm, tot 1¼ stv. de voet	1:17:08
	4 Grij-plaatjes van 3 à 6 dm, lang 20 voet, 't stuk 40 stv.	8:00:00
	53 voet Grij-1½ dm deele breed 8 dm, de voet 1½ stv.	19:08
	een Grij-dubbelde latte, lang 20 voet, 't stuk 7 stv.	7:00
	tot swiepings een dene 5/4 dm deele, lang 20 voet, breed 12 dm, 't stuk 32 stv.	1:12:00
	100 taaje groote dubbelde tot 28 stv. 't hondert	1:08:00
	200 taaje laseijsders tot 12 stv. 't hondert	1:04:00
	4 vaam raamkoord tot 3 stv. 't vaam, een klijn blokje 32 stv.	1:04:00
	5 Grij-1½ dm deelen, lang 20 voet aan stuk gesaagt, aan schaade	4:10:00
	3 dorsvloerdeelen aan stuk gesaagt, aan schaade	1:16:00
	voor het gebruik van 24 deelen, voor 't stuk 5 stv.	6:00:00
	Leendert Buijtendijk gewerkt 7½ dag tot 45 stv. daags	16:17:08
	Jan van Braambeek gewerkt 7½ dag tot 45 stv. daags	16:17:08
	Boshof gewerkt 7 daagen tot 39 stv. daags	13:13:00
	Coos gewerkt 7 daagen tot 39 stv. daags	13:13:00
	Jan Troelia gewerkt 7 daagen tot 39 stv. daags	13:13:00
	Lieven gewerkt 3 daagen tot 15 stv. daags	2:05:00
	aan 4 arrebeijers voor het opsetten en afbreeken, betaald eijder man 2 gulden	8:00:00
	aan jenever betaald voor 28 stv.	1:08:00
	aan kaartsen betaald 17 stv.	17:00
1793		
12/1	aan 't schuiven van Braambeek gewerkt 1½ dag tot 26 stv. daags	1:19:00
	Jan Troelia gewerkt 1½ dag tot 20 stv. daags	1:10:00
22/1	aan 't weg liggen Braambeek ¼ dag gewerkt	6:08
	Pieter gewerkt ¼ dag	5:08
	3 enkelde latten, lang 20 voet. 't stuk 3½ stv.	18:08
	nog 6 voet dito latte	1:00
	aan 't seegel betaald 9 stv.	9:00

		259:19:08

7.4 Geraadpleegde archieven:

Uit het oud-rechterlijk archief van Middelharnis (ORAM):

5. Protocol van opdrachten, transporten en hypothecaties, gepasseerd voor schout en schepenen, 1703-1716.
20. Allerhande scabinale akten, 1633-1644.
25. Allerhande scabinale akten, 1712-1718.
32. Allerhande scabinale akten, 1675-1677.
91. Criminele rol van leenmannen, 1621-1694.
92. Criminele rol van leenmannen, 1694-1774.
93. Criminele rol van leenmannen, 1774-1811.
94. Civiele rol van leenmannen, 1679-1810.
95. Decreten en verhoren van en voor leenmannen, 1775-1801.
96. Decreten en verhoren van en voor leenmannen, 1803-1810.
111. Stukken betreffende de criminele rol, 1639-1765.
112. Stukken betreffende de civiele rol, achttiende eeuw.

Uit het oud-archief van Middelharnis tot 1931 (OAM):

- 3-6. Resolutieboeken van schout en schepenen, 1653-1780.
52. Bestektekening van de plattegronden van een te bouwen raadhuis in 1639, [1638].
65. Instructie voor A. van Dam als dorpsdiender, 1683.
78. Dorpsrekeningen, 1636-1640.
85. Dorpsrekeningen, 1679-1684.
89. Dorpsrekeningen, 1700-1705.
244. Brief van de Staten van Holland en West Friesland tot het verlenen van gratie voor M. Maartse voor een gepleegde 'neerslag', 1595.
250. Memorie van kosten wegens de geseling van C. van Heukelom, 1792.
251. Instructie voor de dienaars van justitie, 1804-1805.

Uit het archief van de Heilige Geest Armen van Middelharnis (HGAM):

189. Rekening, 1744.

Tot slot is er nog het Resolutieboek van de halsheren, 1620-1703. Dit boek is een los stuk in het gemeentearchief van Middelharnis. Het is door vocht grotendeels onleesbaar geworden. Ten aanzien van rechtspraak heb ik hierin slechts één aantekening kunnen vinden (zie: Woord vooraf).

Uit het oud-archief van Oude-Tonge tot 1904 (OAOT)

2070. Ingekomen stukken 1818.
2109. Missiveboek 1816-1823.

7.5 Geraadpleegde literatuur:

- Boers, B., "Beschrijving van het eiland Goedereede en Overflakkee" (Sommelsdijk 1843).
- Boon, L.J., "De grote sodomietenvervolging in het gewest Holland, 1730-1731", in: Holland, regionaal-historisch tijdschrift 8 (1976) 140-152.
- Both, J.C., "Het raadhuis en de rechtspraak te Middelharnis", in: De Motte 87-90 (Ouddorp 1991) 48-68.
- Caminada-Voorham, A.M.G., "Criminaliteit in de hoge jurisdictie stad en land van Heusden tijdens de 18de eeuw", in: Holland, regionaal-historisch tijdschrift 20 (1988) 89-124.
- Deursen, A.Th. van, "Mensen van klein vermogen - het kopergeld van de Gouden Eeuw" (Amsterdam 1991).
- Diederiks, H.A., "Strafrecht en strafrechtspraktijk tijdens de Republiek in het bijzonder in de achttiende eeuw", in: Holland, regionaal-historisch tijdschrift 8 (1976) 99-107.
- Diederiks, H.A., S. Faber en A.H. Huussen jr., "Strafrecht en criminaliteit", in de reeks: Cahiers voor lokale en regionale geschiedenis (Zutphen 1988).
- Eerzamen, F. den, "Het eiland Goeree-Overflakkee" (Middelharnis 1984).
- Egmond, F., "De hoge jurisdicties van het 18e-eeuwse Holland", in: Holland, regionaal-historisch tijdschrift 19 (1987) 129-161.
- Gouw, J.L. van der, "De Ring van Putten - onderzoeken over een hoogheemraadschap in het Deltagebied", in de serie Zuid-Hollandse Studiën nr. XIII (Den Haag 1967).
- Huussen jr., A.H., "De rechtspraak in strafzaken voor het Hof van Holland in het eerste kwart van de achttiende eeuw", in: Holland, regionaal-historisch tijdschrift 8 (1976) 116-139.
- Knoop, Mr. L.C. van der, "De rechtbank van Brielle 1811-1877", in: Hollandse studiën 3 (1972) 171-190.
- Mijs, U.J., "1781-1804 Eenige bladzijden uit de geschiedenis van Middelharnis" (Sommelsdijk 1895).
- Mijs, U.J., "Onze oude archieven" (Alphen aan de Rijn 1931).
- N.N., "Keuren ende ordonnantiën van Sint Michiel in Putte, dat men noemt Middelharnis" (Delft 1660).
- N.N., "Keuren ende ordonnantiën der Landen van Putten" (Den Haag, 1722).
- Scholtens, Mr. H., "Het Vrederecht te Goedereede van 1811-1813", in: De Motte 83-86 (Ouddorp 1987) 49-63.
- Teixeira de Mattos, Jhr. L.F., "De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland, deel X De eilanden, afdeeling VII Het eiland Goedereede en Overflakkee" (Den Haag 1941). 2 delen.
- Tirion, I., "Hedendaagsche historie of tegenwoordige staat van alle volkeren; XIde deel, vervolgende de beschrijving der Vereenigde Nederlanden en wel in 't byzonder van Holland" (Amsterdam 1749).
- Verseput, Dr. J., "Middelharnis een eilandgemeente" (Rotterdam 1953).
- Waal, J. van der en F.O. Vervoorn, "Beschrijving van het eiland Goedereede en Overflakkee, zijne wording en zijn voortbestaan tot op heden" (Sommelsdijk 1896).
- Wind, E.H., "Het Vrederecht te Sommelsdijk en Napoleons Continentaal Stelsel (november 1806 - april 1814)" (Rockanje 1988).

7.6 Noten:

1. Teixeira de Mattos - deel 1, pp. 131-132.
2. Tirion, p. 183.
3. Mijs "Onze oude archieven", pp. 13-14.
4. OAM inv. 251.
5. OAM inv. 65.
6. Dit brandijzer was een tijdlang gebruikt om de letters MH op de (houten) stelen van gereedschap te branden. Thans is het brandijzer aanwezig op in het streekarchief.
7. In de topografisch-historische atlas van het streekarchief berust een aantal kaarten waarop het gerecht van Middelharnis staat aangegeven.
8. OAM inv. 89, dorpsrekening 1700.
9. OAM inv. 78.
10. OAM inv. 85, dorpsrekening 1681.
11. Both, pp. 62-66.
12. OAM inv. 52.
13. ORAM inv. 32.
14. HAGM inv. 189.
15. OAM inv. 250.
16. Knoop, pp. 172-174.
17. Boers, p. 45.
18. Knoop, p. 184-185.
19. Overlijdensregister Nieuwe-Tonge 1812-1822.
20. OAOT inv. 2070, ingekomen stukken 1818.
21. OAOT inv. 2109, missiveboek 1816-1823.
22. Uit aantekeningen van Huijbert van Rossum (geb. 25-01-1765) mij ter beschikking gesteld door dhr. A.C. van Rossum uit Dirksland.
23. Publicatie van dr. J.L. Braber in Eilanden Nieuws.
24. Waal & Vervoorn, pp. 377-378.
25. OAM inv. 244.
26. Verolme, Marcel A., "Verleden en heden van de familie Verolme (Zoetermeer, 1995), p. 63.
27. OAM inv. 5, p. 136.
28. ORAM inv. 20.
29. Zie daarvoor o.a.: Boon, L.J. "De grote sodomietenvervolging in het gewest Holland 1730-1731', in Holland, regionaal-historisch tijdschrift 8 (1976), pp. 140-152.
30. ORAM inv. 25.
31. OAM inv. 4, pp. 114ro-115ro.
32. OAM inv. 6, p. 85ro.
33. ORAM inv. 25.
34. OAM inv. 4, pp. 114ro-115ro.
35. OAM inv. 3, p. 9vo.
36. RAM inv. 5.